

К. Бєляков

ІНФОРМАЦІЯ В ПРАВІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

**Державний науково-дослідний інститут
Міністерства внутрішніх справ України**

Костянтин Беляков

ІНФОРМАЦІЯ В ПРАВІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

**Київ
КВІЦ
2006**

УДК 340.11: 340.12
ББК 67+32.811
Б 43

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Державного науково-дослідного інституту МВС України 27 вересня 2006 року, протокол № 3.

Рецензенти: **Римаренко Ю.І.**, професор кафедри адміністративної діяльності Київського національного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент АПрН України;

Лисиченко В.К., професор кафедр кримінального права, процесу та криміналістики Національної академії Державної податкової служби України, доктор юридичних наук, професор.

БЄЛЯКОВ К.І. Інформація в праві: теорія і практика. Монографія. – Київ: Видавництво "КВІЦ", 2006. – 116 с.; 1 іл.

Монографія є теоретико-методологічним дослідженням сучасної парадигми категорії "інформація", на філософсько-правовому і спеціально-науковому рівні. Автором здійснено історичний аналіз розвитку відповідних міждисциплінарних поглядів та концепцій. Розглядаються сутність та змісту окремих "інформаційних" категорій. Вперше здійснено аналіз термінологічно-понятійного апарату інформаційного права України. Запропоновано основи концепції інформаційної реальності.

Розраховано на фахівців в галузі права, соціального управління, інформатики, викладачів, студентів та слухачів як гуманітарних, так й технічних навчальних закладів, а також інших читачів, що цікавляться інформаційно-правовою проблематикою. Робота є науковим виданням і може використовуватися в навчальному процесі в якості посібника.

ISBN

© Бєляков К.І., 2006

**State research institute
Ministry of Internal Affairs of Ukraine**

Konstantin Bieliakov

**INFORMATION IN LAW:
THEORY AND PRACTICE**

**Kyiv
KVIC
2006**

UDK 340.11: 340.12

BBK 67+32.811

B 43

Recommended to publish by the Academic council of State research institute of Ministry of Internal Affairs of Ukraine on September 27, 2006.

Reviewers: **Rimarenko U.I.**, member-correspondent of the Academy of Law Science of, Doctor of Philosophy, professor Ukraine, professor of administrative activity chair of Kyiv national university of internal affairs;

Lisichenko V.K., Doctor of Law, professor, honored jurist of Ukraine, professor of the criminalities law, criminalistics chair of National Academy of State tax administration of Ukraine.

BIELIAKOV K.I. Information in law: theory and practice. – Kyiv: "KVIC" Publishing house, 2006. – 162 p.: 1 il.

Monograph is the reflection of theoretical methodological research of the contemporary paradigm of the category “information” on the philosophic law and special scientific levels. Author provides the historical analysis of the development of interdisciplinary approaches and conceptions. The conception of the informational reality is introduced for the first time.

For the specialists in law, social administration, computer science, lecturers, students of humanitarian and technical educational establishments, and other readers interested in the informational law problems. The work is a scientific research, and can be used during the educational process.

ISBN

© Bieliakov K.I., 2006.

*Пам'яті мого батька –
Белякова Івана Миколайовича (1921–2006 рр.),
учасника Великої Вітчизняної війни,
інваліда 2-ї групи, полковника
Військово-повітряних Сил СРСР, присвячується*

ЗМІСТ

Від автора	8
Передмова	10
Загальнотеоретична характеристика поняття "інформація"	15
Співвідношення "інформаційних" категорій	44
Зміст та класифікація категорії "інформація" у чинному законодавстві України	50
Інформаційні засади правової діяльності та соціального управління	57
Від правової інформації до соціально-правового інформаційного ресурсу	61
Мова інформаційного права України	72
Основи концепції інформаційної реальності	95
Прикінцеві положення	101
Список використаних джерел	104

CONTENTS

Author's word	8
Foreword	10
Theoretical characteristic of the phenomena "information"	15
Correspondence of the "informational" categories	44
Information as a law category	50
Informational basis of the law-organizational activity	57
Law information as a factor of interaction between jurisprudential and social administration	61
The basis of the informational reality conception	72
Final statements	101
The list of the sources	104

*Пам'яті мого батька –
Белякова Івана Миколайовича (1921–2006 рр.),
учасника Великої Вітчизняної війни,
інваліда 2-ї групи, полковника
Військово-повітряних Сил СРСР, присвячується*

Від автора

П'ять років тому, у 2001 році, вийшла у світ перша монографія автора – "Управління і право в період інформатизації". Ця праця була спробою осмислення місця, ролі, значення і впливу інформації, та пов'язаних із цією загальнонауковою категорією процесів на сучасне суспільство загалом, на юридичну і управлінську – правничу – діяльність, зокрема. Але, в той час, юридична думка в Україні, на відміну від міжнародних тенденцій, тільки починала звертатися до комплексу проблем, які обумовлені впливом інформації, інформатизації та інформаційних технологій на соціальну діяльність і суспільні відносини.

Проїшов чималий час. У вітчизняній юридичній науці відбувся певний "переворот" щодо місця та значення права в процесі інформатизації країни, їх взаємодії та взаємовпливу. З'явилися праці нового, молодого покоління вчених-юристів, позбавлених консерватизму так властивому юридичній думці, в яких головний предмет дослідження, так чи інакше, пов'язаний із інформаційними відносинами та процесами.

Як наслідок, у 2003 році ВАК України, нажалі завдяки вольовому рішенню парламентаріїв, було переглянуто та доповнено наукову спеціальність 12.00.07, в яку ввійшли напрями наукових досліджень з інформаційного права та (хоча й посередньо, лише у контексті оновленого паспорту спеціальності) правової інформатики.

Крім того, при Академії правових наук України було створено Науково-дослідний центр правової інформатики. Очолив цю структуру і відповідну наукову школу фахівець в галузі інформатизації, учень засновника вітчизняної кібернетики Віктора Михайловича Глушкова, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент АПрН України, заслужений діяч науки і техніки України Микола Якович Швець.

Певний інтерес до процесів переходу нашої країни до інформаційного суспільства, інтеграції до єдиного інформаційного простору, став більш помітний й на міжгалузевому науковому рівні, з боку вітчизняних вчених-гуманитаріїв – філософів, соціологів, політологів, економістів, фахівців в галузі державного управління.

Все це не могло ні накласти відбиток на погляди автора. Мабуть кожний вчений, так само, як й сама наука, переживає певні етапи наукового життя. Багато позицій було переглянуто. Як результат, було змінено тему дисертаційного дослідження.

Але головне, що автор зрозумів за цей період, полягає у тому, що в "інформаційній складовій" сучасного національного права України останнім часом досить широко вживаються визначення і терміни, поява яких обумовлена стрімкими темпами науково-технічного розвитку, впливом інформаційних технологій на соціальну діяльність, становленням інформаційних відносин, формуванням міжгалузевих наукових знань. У таких умовах чітко проявляється прямий вплив термінології природничих наук

на гуманітарні. Часом їх впровадження в правову теорію і практику не завжди є вдалим і вчасним. Тут, на нашу думку, більш винні фахівці в галузі природознавчих наук – “технарі”, які теж беруть активну участь не тільки у процесі формування міждисциплінарних наук, а й у розробці законодавчих актів, що регулюють. Вони, так би мовити, привносять “технократичний” підхід, іноді не дотримуючись принципу об’єктивності поняття в юриспруденції. На ці процеси, мабуть, впливають складні часи становлення мови (термінологічно-понятійного апарату) наук інформаційного циклу, відсутність чітких меж між ними, суперечки з цього приводу між фахівцями.

Саме це зумовило часте вживання, а іноді й використання у якості правових категорій, термінів та визначень, яки, на наш погляд, в більшості потребують певного уточнення, корегування чи перегляду. Саме ці проблеми на рівні філософсько-правового та історично-функціонального дослідження є предметом цієї роботи.

Вважаю своїм власним людським обов'язком висловити слова особливої і щиросердної подяки своєму наставникові в науці та житті, доктору філософських наук, професору, члену-кореспонденту Академії правових наук України Юрію Івановичу Римаренку, який під час тяжкої хвороби знайшов в собі сили опрацювати матеріал дослідження та надати останню в своєму житті рецензію. Я дуже вдячний Віталію Костянтинівичу Лисиченку, доктору юридичних наук, професору, заслуженому юристу України, який взяв на себе труд бути вимогливим рецензентом та висловив ряд вагомих зауважень. Саме їх ґрунтовний і змістовний погляд сприяв конструктивності та виваженості представлення роботи.

Велика допомога на протязі останніх років у процесі пізнання автором тонкощів багатой української мови, була надана з боку колег по роботі Іриною Смирноюю та Вікторією Крашеницею. Вони стали не тільки кваліфікованими консультантами під час роботи над монографією, а й своєрідними музами, натхненницями при написанні одного із складніших розділів, який потребував спеціальних знань та фахових навичок в галузі філології.

Дякую колегам, у тому числі членам Вченої ради Державного науково-дослідного інституту МВС України за принциповість під час обговорення та рекомендацію роботи до друку.

***Костянтин Беляков,**
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник*

*«Але спочатку нам треба з тобою домовитися,
як саме ми визначимо, про що ми радимося,
щоб не виходило, що я розумію одне, ти ж –
інше ...»*

Платон. Діалоги

Передмова

Термін "інформація" в побуті часто розуміється інтуїтивно, не задумуючись про глибину його змісту, ототожнюючи його з словами "дані", "відомості", "знання". Очевидно, що "повсякденне" вживання в мовленні терміна "інформація" зовсім недоречне, коли йдеться про наукові знання. Практика показує, що плутанина у визначеннях в науковому обігу часто приводить до непорозуміння, хибності висновків і особливо при використанні останніх у законодавстві.

Необхідність науково-методологічного аналізу, перш за все філософського, категорії "інформація" та її розуміння на сучасному етапі розвитку наукових знань, на думку вітчизняного вченого-філософа Т.Г. Геращенка, зумовлена наступними чинниками:

а) в умовах сучасного науково-технічного прогресу, переходу суспільства до нової фази розвитку – інформаційного, зростає значення інформаційних процесів, у зв'язку з чим виникає необхідність розробки та конкретизації змісту категоріального апарату, здатного до оптимального опису цих процесів та явищ;

б) ґрунтуючись на принципі взаємозв'язку явищ матеріального і духовного світу, виникає необхідність аналізу сутності інформації, її зв'язку із здатністю соціальної діяльності до самоорганізації;

в) проведення досліджень основних тенденцій розвитку об'єктивного світу породжує актуальність та необхідність методологічного аналізу інформаційних процесів;

г) становлення штучного інтелекту як нового наукового напрямку породжує додаткові проблеми, які потребують наукового обґрунтування і узагальнення філософських підходів до характеристики практичних можливостей моделювання процесів мислення, автоматизації та технологізації розумової діяльності;

д) потребує перегляду існуюча система інформаційних зв'язків, що обумовлюється розвитком інформаційних технологій (наприклад, створення світової інформаційної мережі Інтернет) [59, 6].

Очевидно, що наведений перелік можливо доповнити чинниками, що обумовлюються соціально-правовими проблемами:

- становленням національного інформаційного законодавства;

- процесами впровадження інформаційних технологій в юридичну та управлінську діяльність;

- необхідністю формування та удосконалювання організаційних і правових засобів та методів захисту інформації, а також протидії правопорушенням в сфері суспільних інформаційних відносин та ін.

Наведені чинники підтверджують, що сьогодні у суспільстві з'явилась технологічна потреба підвищення інтелектуального рівня спілкування людей. Намітився перехід до якісно нового рівня соціокультурної динаміки глобальної інтелектуалізації, яка визначається розширенням комп'ютерної грамотності, інформаційної культури та підвищенням юридичної відповідальності за прийняття рішень на шляху побудови інформаційного суспільства.

Дослідження категорії "інформація" вітчизняними філософами інтенсивно розпочалось у першій половині ХХ століття. Спочатку увага була зосереджена на вивченні таких властивостей інформації, як надійність, об'єктивність, достовірність (М.І. Левідов [109], В.А. Кузмичев [107], М. Гус [65]). Відновився інтерес до неї на початку 70-х років у зв'язку з розвитком і швидким розповсюдженням ідей кібернетики. У цей період з'явилися змістовні роботи А.Д. Вислобокова, В.Г. Глушкова [60], А.І. Китова, А.М. Колмогорова [90], П.В. Копніна, С.Т. Котіної, С.Т. Мелютіна, Р. Тамместе, В.С. Українцева [169], в яких досліджувались сутність поняття "інформація", а також її методологічний та гносеологічний статус. Аналогічна проблематика характерна і для робіт сучасних російських вчених: І. Земана, В. Цонева, М. Конфорта, І. Челяда, І. Чижики [160], І.З. Цехмістро [178].

За цих умов значно зросло число досліджень з проблем цієї галузі у 80-х роках. Активно почали розроблятися такі аспекти інформації як ймовірно-статистичний, атрибутивний, структурно-функціональний, визначені основні її типи, функції, властивості (М.С. Бургін, Г.Г. Вдовиченко, А.М. Коршунов, В.І. Кузнецов, В.П. Тугаринов, В.С. Тюхтін, А.Д. Урсул, Ю.А. Філіп'єв, ін.) [93; 106; 168; 170; 171; 176], аналізується питання щодо наявності інформації у неживій та живій природі (А.С. Щербаков [194], В.І. Корогодін і В.Л. Коро година [94; 95], В.С. Крисаченко [99], М.М. Кисельов [87], Г.Д. Жданов [70] та ін.).

Пізніше з'явилися роботи, присвячені сутності штучного інтелекту (В.М. Глушков [61], А. Ендрю [195], О.Я. Мороз [123], С.М. Шалютін [185]), досліджуються можливості застосування інформаційного підходу до аналізу явищ суспільного життя (В.З. Коган і А.Н. Кочергін [96], С.Б. Кримський [98], В.С. Лук'янець [111], О.І. Ракітов [144], Є.П. Семенюк [153], В.Л. Попов, М.В. Попович [139]).

І нарешті, важливе значення для розвитку ідей інформації в сучасній юриспруденції мають роботи В.Г. Афанасьєва [33; 34], І.Л. Бачило [37; 38], Л.О. Петрушенко [134], В.М. Кудрявцева [102], О.Б. Венгерова [52], М.С. Полевого [136; 137], М.М. Рассолова [145].

"Інформація" сьогодні виступає однією з найважливіших категорій системи суспільних відносин. Але досі у сучасній філософсько-методологічній думці, теоретичних та прикладних науках, у тому числі в праві та теорії управління соціальними системами, однозначне трактування змісту категорії "інформація" практично відсутнє. Проблема полягає мабуть в тому, що, як справедливо зазначається у літературі, *"сучасні визначення категорії "інформація" намагаються відобразити спочатку філософську її суть, а потім – найважливіші властивості сфери суспільних відносин"* [78, 7]. Дослідження показують, що визначення категорії, що розглядається, залежить перш за все від конкретної галузі знань чи суспільного життя, у якій ведеться дослідження (предметна галузь суспільних відносин, організація управління соціальною системою тощо), а також характеру завдань, для яких вводиться це поняття.

Дехто з дослідників таке становище вважає природним явищем, запевняючи, що при дослідженні поняття "інформація" *"... навряд чи є потреба шукати загальне (абстрактне) його визначення, що охоплює всю його багатогранність, багатоаспектність його буття. Воно неминуче буде або дуже загальним, або дуже заплутаним"* [79, 9].

Можна натрапити й на твердження, що зміст поняття інформації досить зрозумілий само по собі і не потребує визначення: це слово зручне вже тим, що добре сприймається як щось таке, що не потребує пояснення. Так, відомий вчений в галузі кібернетики, академік О.І. Берг, стверджував: *"... термін "інформація" не має точного визначення. Це не повинно нас бентежити, тому що для науково-дослідної роботи і практичної діяльності та подальшого розвитку теорії управління ми не потребуємо точних визначень деяких понять"* [43, 12].

Інші дослідники (наприклад Г.Х. Попов) вважають, що однозначні вичерпні й короткі визначення можуть мати місце лише в чітко формалізованій аксіоматичній науці, коли є набір постулатів та правила їх комбінування. У суспільних же явищах дуже мало формального, такого, що пояснюється законами формальної логіки. На їх думку, головне не у формі категорії (його визначення або терміну, яким визначається категорія), а в тому змісті, який вона відображає у певній соціальній системі [138].

Може й так, якщо мова йде про галузь, діяльність чи процес, що важко формалізуються, в яких нема аксіом, постулатів та правил. Але, на нашу думку, з такими та подібними твердженнями важко погодитися коли мова йде, наприклад, про законодавство, в якому відсутність чіткого, вірогідного визначення поняття може привести до певних правових колізій у процесі його застосування, або правничу діяльність, основу яких складають, як правило, саме формалізовані, аксіоматичні наукові і практичні форми – законодавство та інші правові акти. Яскравим прикладом може бути виконання слідчих дій, чітко регламентованих процесуальним законодавством.

В останні роки суттєво змінився характер "інформаційного" мислення, у тому числі в середовищі вітчизняних науковців. На нашу думку, це зумовлено тим, що останнім часом:

- під впливом загальносвітових процесів та комунікативно-інформаційної глобалізації активізувався розвиток світового інформаційний простір вітчизняної, в якій Україна, хоча і не дуже впевнено, але входить;

- знятий бюрократичний та ідеологічний контроль за формами і засобами висловлювання думок, потоками соціальної інформації;

- з'явилися певні умови для філософського та наукового аналізу джерел "домарксовської" спадщини, сучасної наукової літератури та інших відомостей, які здатні і повинні об'єктивно оцінюватись згідно з її творчими, раціональними, об'єктивно істинними і корисними теоретичними уявленнями;

- завдяки розвитку інформаційних технологій та інших науково-технічних досягнень розширилися можливості використання наведених вище джерел.

В той же час аналіз історичного розвитку суспільства показує, що пояснення тих чи інших явищ, фактів, подій, у тому числі й правових, істотно залежить від загальної системи світогляду, властивого для певної епохи історичного розвитку суспільства. У зв'язку з цим в науковий обіг було введено *поняття парадигми, під якою розуміють "сукупність методологічних і інших установок, прийнятих науковим співтовариством на певному етапі розвитку науки, яким керуються як зразком (моделлю, стандартом) при розв'язанні наукових проблем"* [159, 57].

Т. Кун підкреслював, що кожна парадигма включає наступні аспекти. По-перше, це найбільш загальна картина раціонального упорядкування природи, деякий міні-світогляд. *По-друге*, це дисциплінарна матриця, що характеризує сукупність переконань, цінностей, технічних засобів і т. ін., що об'єднують учених у наукове співтовариство. *По-третє*, це загальновизнаний зразок, шаблон для розв'язання задач-головоломок [200, 35]. Таким чином, парадигма виступає як особливий спосіб організації наукового знання, що задає те чи інше бачення світу. *"Вона містить нерозв'язані питання, тобто відкриває простір для досліджень. Парадигма не є чимось статичним, застиглим. На її основі проводяться дослідження, в результаті яких парадигму переформовують, уточнюють"* [182, 193]. Саме у зв'язку із цим *"історія науки може розглядатися як історія постійно флюктуючих, віртуальних теоретичних і експериментальних практик, що зароджуються і зникають"* [128, 122]. Як пише Т. Кун, історія науки – це конкурентна боротьба наукових співтовариств, супроводжувана зміною парадигм. Панування парадигми – це період "нормальної науки", що завжди закінчується "вибухом парадигми зсередини" [200, 35].

Є.П. Гора стверджує, що *"зміні наукової парадигми, як правило, передують період, коли з'являються такі наукові результати, які неможливо*

втиснути в існуючу систему переконань" [62, 106]. Так починається "розхитування" парадигми, виникають проблеми, які у межах існуючого способу мислення розв'язати неможливо. І тоді починається криза науки. Розв'язання цієї суперечності можливо, за Куном, лише за допомогою революції в науці, що супроводжується зміною парадигм. Причому стара теорія стає часткою нової. Критерії істинності знання при цьому виступають історично відносними [181]. Так історія розвитку науки свідчить про важливість результатів, що мають фундаментальне значення для інших наук, у тому числі результатів, без яких неможливі було б досягнути успіхів в створенні сучасних обчислювальних машин, що відкрили новий етап у розвитку всієї людської цивілізації. Наприклад, завдяки дослідженням Н. Вінера, К. Шеннона й У. Уівера, в науці з'явилося заново переосмислене поняття інформації, котре сьогодні набуло багатозначності, широко використовується різними підходами й інтерпретується залежно від сфери вживання. Саме тому інформація, як наукова категорія може претендувати на надання їй статусу парадигми.

Останнім часом увага до суті понять "дані", "відомості", "інформація", "знання" з боку вітчизняних вчених у різних галузях наукових знань загострилася. Буде доречно згадати праці сучасних вітчизняних вчених-філософів Т.Г. Геращенко, І.В. Гришанова, економістів – Ю.В. Конигіна, В.І. Мунтіяна, М.Я. Швеця, політологів – О. Дубаєва, А.В. Колодюка, В.А. Коляденко, О.В. Сосніна, а також фахівців у сфері державного управління – В.І. Бурковського, В.А. Шамрая та ін. Проблеми сутності, співвідношення та ролі "інформаційних" категорій в сучасних соціально-правових процесах розглядаються в дослідженнях І.В. Арістової, В.М. Брижка, В.В. Бута, В.Д. Гавловського, В.О. Голубєва, М. Демкової, Р.А. Калюжного, В. Козлова, Є.Б. Кубка, Н.В. Кушакової-Костицької, О.В. Кохановської, В.А. Ліпкана, О.В. Логінова, А.А. Музики, П.І. Орлова, С.О. Орлова, Д. Прокоф'євої, В.С. Цимбалюка, М. Фігеля та інших вітчизняних вчених-юристів. До праць зазначених науковців ми маємо намір звертатися неодноразово й більш детальноше в процесі подальшого викладення матеріалу дослідження, що пропонується, у різних ракурсах та аспектах.

На нашу думку, для подальшого розвитку юридичної науки та практики має велике значення розкриття поняття "інформація" як феномена, її взаємодії із правовими явищами, впливу на юридичну та управлінську – правничу – практичну діяльність. У цій роботі мова йтиме про природу інформації, зміст, властивості та їх еволюцію в процесі історичного розвитку наукових знань. Слід зазначити, що багато питань, які буде розглянуто, мають дискусійний характер. Автор ставить завдання – проаналізувати як загальновизнані положення, так і питання гіпотетичного плану.

"Інформація, будучи неодмінною умовою життя і діяльності людини, предметом його уваги та розвитку, існує стільки ж, скільки сама людина, та супроводжує всі її дії та відносини. Це своєрідне середовище, що забезпечує існування людини, не менш важливе, ніж повітря, земля, вода, вся біосфера"

І.Л. Бачило

Загальнотеоретична характеристика поняття "інформація"

У перекладі з латинської мови "інформація" (information) – це роз'яснення, уявлення [197, 717], тобто йдеться про відомості (або їх сукупність), про предмети, явища й процеси навколишнього світу. Багато авторів у дослідженнях використовують ті визначення інформації, які наведені в енциклопедичному словнику: *"інформація – це відомості, що передаються людьми усним, письмовим або іншим способом"*. І там же ж, тільки більш узагальнено як системне поняття: *"інформація – це загальнонаукове поняття, що включає обмін відомостями між людьми, людиною й автоматом, автоматом і автоматом; обмін сигналами у тваринному й рослинному світі; передачу ознак від клітини, від організму до організму"* [158, 498]. Крім того, зазначається, що для цих двох визначень характерна єдина внутрішня сутність, що дає підставу застосовувати їх для різноманітних систем (у соціальних сферах, галузях діяльності).

Наукове визначення категорії "інформація" неодноразово змінювалось, його межі то розширювалися, то звужувалися. Аж до середини ХХ століття під цією категорією розуміли "уявлення", "поняття", згодом – "відомості", "передачу повідомлень".

Робилися спроби кількісного виміру інформації. Так, у 20-30-і роки минулого століття були здійснені спроби виміру інформації та висловлені ідеї, які згодом знайшли застосування в математичних теоріях інформації. Перші чіткі пропозиції про загальні способи виміру кількості інформації були зроблені Р. Фішером (1921 р.) у процесі вирішення питань математичної статистики. Проблемами зберігання інформації, передачі її по каналах зв'язку й задачами визначення кількості інформації займалися американські інженери Х. Найквіст (1924 р.) і Р. Хартлі (1928 р.). Р. Хартлі заклав основи теорії інформації, визначивши міру кількості інформації для деяких завдань. При цьому багато уваги приділялося вивченню таких властивостей інформації, як надійність, вірогідність, правдивість [65]. Були зроблені безуспішні спроби ототожнення інформації з ймовірністю та ентропією. Вперше термін "інформація" знайшов своє відображення у математичній теорії інформації і теорії передачі даних каналами зв'язку Клода Шеннона

(1948 р.), у якій він під інформацією розумів усі різновиди повідомлень. К. Шеннон та У. Уївер запропонували ймовірні методи для визначення кількості інформації, що передається. Однак такі методи описували лише знакову структуру інформації, не торкаючись її змісту. Науковці тих часів відмічали, що наука про інформацію "*... виросла з практичних потреб електро- і радіозв'язку, зокрема, з гострої, але не розв'язаної навіть у наші дні проблеми "тісноти в ефірі" і підвищення перешкодостійкості радіотехнічних систем*" [155].

Справжня історія поняття інформації починається з появою основних праць К. Шеннона і Н. Вінера [188; 54; 55].

Працюючи над проблемою виміру повідомлень, відомостей і пропускну здатності каналів, по яких вони передаються (комунікацій), К. Шеннон використовував їх оцінки. Це дозволило частково формалізувати змістовне поняття інформації (як відомостей, повідомлення) і характеризувати її імовірнісною мірою, невизначеністю (ентропією).

Розуміючи інформацію як повідомлення, сигнал, який приводить до зменшення невизначеності об'єкта, що спостерігається, К. Шеннон як би звузив той зміст, що вкладався в поняття інформації раніше. "*З іншого боку, – відзначає філософ О.Д. Урсул, – конкретизація змісту привела до одночасного розширення обсягу поняття – інформація стала характеризувати тепер не тільки аспект людського спілкування, але і комунікативні явища в технічних, біологічних і інших процесах*" [170, 72].

Такий підхід до з'ясування сутності інформації дозволив виявити її найбільш характерні риси та параметри (характеристики, за допомогою яких вона оцінюється) з визначеними критеріями їх оцінки (див. табл. 1).

Таблиця 1
Параметри інформації

<i>Параметри інформації</i>	<i>Критерії параметра і його суть</i>
Зміст *. Обумовлює предметну область інформації. Нерозривно зв'язаний із параметром охоплення.	-
Охоплення. Визначає, обмежує й описує зміст.	Об'єм – загальна кількість інформації. Повнота – співвідношення між наявною і доступною інформацією. Вірогідність – можливість досягнення мети при наявності доступної інформації.
Час. Фіксує момент або період здійснення інформаційної взаємодії.	
Джерело. Ідентифікує походження інформації. Нерозривно зв'язаний з параметром охоплення.	
Якість. Визначає властивості, що відображають ступінь придатності інформації для досягнення мети.	Адекватність – однозначна відповідність інформації відображеному об'єктові. Вірогідність – відсутність в інформації схованих помилок. Своєчасність – надходження інформації в межах того часу, коли вона корисна для ухвалення рішення. Цінність – важливість, необхідність інформації для ухвалення рішення. Актуальність – інтегрований критерій, що визначає своєчасність і цінність інформації в сукупності. Новизна – вперше отримана інформація. Корисність – придатність інформації для визначеної мети. Доступність – можливість одержання інформації. Захищеність – неможливість несанкціонованого використання (або зміни) інформації. Ергономічність – зручність форми чи обсягу інформації. Фасцінація ¹ – привабливість інформації.

* Деякі параметри не мають своїх чітко виражених критеріїв оцінки (час, унікальність), а інші (зміст, джерело) мають їх надзвичайно багато. Саме тому ці критерії в таблиці не представлені.

	Живучість – здатність інформації зберігати свою якість у часі.
Унікальність. Інформація в єдиному екземплярі.	
Відповідність потребам. Необхідність в одержанні інформації для вирішення конкретних завдань.	Пертинентність – відповідність змісту отриманої інформації потребі користувача. Релевантність – відношення значеннєвої близькості між змістом інформації і запитом користувача. Повнота – відношення релевантної інформації до усїєї наявної. Точність – відношення релевантної інформації до загальної сукупності релевантної і нерелевантної інформації. Перевіряємість – доступність джерела для підтвердження істинності інформації.
Спосіб фіксації. Закріплення інформації на тих або інших носіях.	Статичний – фіксація інформації в речовинному вигляді. Динамічний – фіксація інформації у вигляді, придатному для комунікації по енергетичних каналах.
Мова. Засіб інформаційної взаємодії.	Відсутність мовного бар'єра – фактор, сприятливий для створення, і використання інформації, здійснення інформаційних взаємодій. Наявність мовного бар'єра – фактор, що знижує можливість створення і використання інформації, здійснення інформаційних взаємодій.
Вартість. Упредметнений у продукті (фіксованої інформації) суспільний труд.	Безкоштовна інформація – продукт інформаційної взаємодії, що представляється виробником у безкоштовне користування. Платна інформація – продукт інформаційної взаємодії, що має ціну в грошовому вираженні і наданий у використання на платній основі.

¹ *Фасцинація* (від англ. fascination – зачарування) – ефект, викликаний спеціально організованим вербальним (словесним) впливом, призначеним для зменшення втрат семантично значимої інформації при сприйнятті повідомлення реципієнтами, за рахунок чого підвищується можливість її впливу на їх поведінку.

Н. Вінер запропонував "інформаційне бачення" кібернетики як науки про управління в живих організмах, технічних та соціальних системах. Саме йому належить одне з перших визначень інформації: *"інформація, це позначення змісту, отриманого з зовнішнього світу в процесі нашого пристосування до нього наших почуттів. Процес одержання і використання інформації є процесом нашого пристосування до випадковостей зовнішнього середовища і нашої життєдіяльності в цьому середовищі"* [54, 135].

З появою кібернетики поняття "інформація" стала одним з основних загальнонаукових, тому що була встановлена *"... принципова неповнота тієї картини об'єктивної реальності, що малювала наука ХІХ ст. на базі чотирьох основних понять – матерії, руху, простору і часу. До чотирьох вищезгаданих категорій виявилось необхідним додати поняття інформації"* [132, 76]. Поняття "інформація" почало наповнятися різним змістом, в якому вона розглядалася вже як не будь-які відомості, а лише ті, які є новими та корисними для прийняття рішення, що забезпечить досягнення мети управління. Інші відомості не вважалися інформацією.

Розвинута в роботах Н. Вінера концепція припускала, що процес управління в згаданих системах є процесом опрацювання (перетворення) інформації, одержуваної від джерел первинної інформації (сенсорних рецепторів) деяким центральним пристроєм, і передачі її в ті ділянки системи, де вона сприймається її елементами як наказ для виконання тієї або іншої дії. Після виконання самої дії сенсорні рецептори готові до передачі інформації про ситуацію, що змінилася, для виконання нового циклу управління. Так організується циклічний алгоритм (послідовність дій) управління і циркуляції інформації в системі.

Говорячи про випадковості зовнішнього середовища, Н. Вінер мав на увазі невизначеність ситуації, у якій приходить до діяти людині, і цілеспрямовану діяльність після її ліквідації. Більш того, і саму інформацію часто стали трактувати як засіб усунення чи зниження рівня *ентропії* – *міри відхилення системи, що досліджується, від еталонного стану*.

Використовуючи таке трактування інформації та ентропії, Н. Вінер поширив ці поняття і на сферу систем соціального характеру. Він відзначав, що *"... ентропія будь-якої системи, незалежно від її природи і спрямованості, тим більше, чим менш упорядковані зв'язки між її частинами і процесами, що протікають у ній, чим більш випадковий характер"* [54, 98]. У цьому розумінні поняття організації, як сукупності упорядкованих відносин між елементами даних систем, протистоїть поняттю ентропії. Отже, інформація з якісної сторони може виступати у вигляді міри збільшення організованості, упорядкованості. А виходить, використовуючи показники ентропії та кількості інформації є можливість якоюсь мірою порівняти будь-які системи, у тому числі й організаційні (функціональні), за рівнем організованості.

Ґрунтуючись на цьому фундаментальному висновку, Вінер стверджував, що там, де відбуваються процеси відображення, неодмінно мають

місце й інформаційні процеси. Зазначена ідея Н. Вінера виявилася плідною та одержала подальший розвиток, у тому числі в роботах науковців в галузі соціології та юриспруденції [134; 102; 52; 136; 145].

Таким чином, кібернетична концепція підводить до необхідності оцінки інформації як деякого знання, що є одним з ціннісних заходів для ставлення до зовнішнього світу (*семантичний аспект*) та іншої, стосовно одержувача, накопиченого ним знання, пізнавальних ним цілей і завдань (*прагматичний аспект*).

Поряд з кількісним аспектом, процес пізнання інформації вивчався декількома незалежними один від одного науковими напрямками. Почалось формуванням на їх основі цілого "сімейства" теорій інформації, що спеціально вивчали інформаційні процеси в тому чи іншому їхньому специфічному змісті і формі. Це – кібернетика, теорія систем, документалістика, лінгвістика, символічна логіка та ін. Нерідко й у теоретичних побудовах перелічених наукових знань термін "інформація" наповнявся різним змістом, а отже, самі теорії висвітлювали лише частину граней деякої системи знань. Саме тому стрижнем, що поєднує усі ці дослідження, стала загальна *теорія інформації* або *"інформологія"* – наука про процеси і задачі передачі, розподілу, обробки і перетворення інформації, а також підходи до сутності інформації. В її основу були покладені синтаксичні, семантичні і прагматичні концепції інформації. Виникнення інформології як науки до кінця 50-х років та різних підходів до сутності інформації пов'язують з іменем того ж Р. Хартлі.

Спроби побудови моделі поняття інформації, що охоплюють семантичний аспект знання яке міститься в деякому висловленні щодо позначеного об'єкта, привели до створення ряду так званих *логіко-семантичних теорій* (Р. Карнап, І. Бар-Хіллел, Дж. Г. Кемені, Е.К. Войшвілло й ін.). У них інформація розглядається як зменшення або усунення невизначеності. Природно припустити, що засобами будь-якої мови за допомогою висловлень, що створюються в ній, можна описати деяку сукупність можливих ситуацій, станів, альтернатив. *Семантична інформація, що міститься в будь-якому висловленні та передає значення одиниць мови*, виключає деякі альтернативи. Чим більше альтернатив виключає висловлення, тим більшу семантичну інформацію воно несе. Такий підхід до сутності інформації знайшов визначення як *ентропійний*.

При всьому різноманітним логіко-семантичним теоріям властиві спільні риси, що вказують шлях вирішення трьох пов'язаних один з одним проблем:

- 1) визначення сукупності можливих альтернатив засобами мови;
- 2) кількісної оцінки альтернатив, їхнього відносного зіставлення (зважування);
- 3) введення міри семантичної інформації.

У розглянутих теоріях мова йшла про потенційну можливість витягти з переданого повідомлення будь-які відомості. Разом з тим у процесах

інформаційного обміну дуже часто складаються ситуації, у яких потужність чи якість інформації, сприймана приймачем, залежить від того, наскільки він підготовлений до її сприйняття.

У запропонованій Ю.О. Шрейдером теоретичній моделі *семантичної теорії інформації*, фундаментальним є поняття *тезауруса*. Відповідно до цієї моделі, *тезаурус* – це знання приймача інформації (у соціальних системах – людини) про зовнішній світ, його здатність сприймати ті або інші повідомлення адекватно їх природі.

Він стверджував, що кібернетичний підхід, розуміючи семантичну інформацію як щось, що зменшує ентропію, дозволяє оцінити тільки кількість *потенційної інформації*, строго кажучи, – *кількість переданого повідомлення*. На його думку, інформацією варто вважати *реалізовану інформацію*, яка являє собою функцію не тільки переданого повідомлення, а й тезауруса приймача повідомлення. Тезаурус при цьому виступає як визначена форма існування й зберігання реалізованої (семантичної) інформації. Повідомлення – закінчений текст, зафіксований у якомусь коді на якому-небудь матеріальному носії. До такого визначення тезауруса вчені прийшли, спочатку "освоївши" поняття тезауруса термінів – словника ключових термінів певної мови, тобто замкнутої системи взаємозалежних активних понять, який розташовує приймач повідомлення.

А оскільки з обробкою саме семантичної інформації часто пов'язують діяльність живих організмів, процес еволюції живого можна досліджувати з погляду формування тезауруса, тобто як організм, здатний обробляти семантичну інформацію та який володіє тезаурусом.

Сучасні прихильники тезаурусного підходу підкреслюють, що змішування трьох принципово різних понять: власне інформації, повідомлення й матеріального носія повідомлення, є помилковим. На підставі саме таких міркувань вони вважають, що "... інформацією варто визнати лише те, що змінює тезаурус приймача повідомлення. Очевидно, існує така величина тезауруса, при якій дане повідомлення максимально збільшує апостеріорний тезаурус приймача повідомлення. Таким чином, кількість реалізованої інформації – функція як повідомлення (кількості потенційної інформації, "захистом" у повідомленні), так і повноти тезауруса приймача повідомлення" [184, 56].

Очевидно, що до подібної оцінки семантичного змісту інформації доміщується ціннісний аспект, схований у споконвічній "настанові" тезауруса на осмислення прийнятого повідомлення. У *прагматичних концепціях інформації* [80, 17–23; 154, 158–159; 174, 36–37] цей аспект є центральним, що приводить до необхідності враховувати цінність, корисність, ефективність і економічність інформації, тобто ті її якості, які певним образом впливають на поведінку самоорганізуючих, самоврядних, цілеспрямованих кібернетичних систем – біологічних, людино-машинних (технічних), соціальних.

Одним з напрямів прагматичних теорій інформації є *поведінкова модель комунікації* – *біхевіористська модель Акоффа-Майлса*. Первинною у цій моделі являється цільова спрямованість одержувача інформації на вирішення конкретної проблеми.

Одержувач перебуває в "цілеспрямованому стані", якщо він прагне до чого-небудь і має альтернативні шляхи неоднакової ефективності для досягнення мети. Повідомлення, передане одержувачеві є інформативним, якщо воно змінює його "цілеспрямований стан". Відповідно з цим передана інформація розрізняється за типами на "інформуючу", "інструктуючу" і "мотивуючу".

Тому що "цілеспрямований стан" характеризується послідовністю можливих дій (альтернатив), ефективністю дії і значимістю результату, то передане одержувачеві повідомлення може впливати на всі три компоненти по-різному. Таким чином, для одержувача прагматична цінність повідомлення полягає в тому, що воно дозволяє йому намітити стратегію поведінки при досягненні мети побудовою відповідей на питання: що, як і чому робити на кожному черговому кроці? Для кожного типу інформації біхевіористська модель пропонує свою міру, а спільна прагматична цінність інформації визначається як функція різниці цих кількостей у "цілеспрямованому стані" до і після його зміни на новий "цілеспрямований стан". Однією зі слабостей біхевіористської моделі є її непідготовленість до оцінки помилок повідомлень.

Наступним етапом у розвитку прагматичних теорій інформації стали роботи американського логіка Д. Харраха, який побудував *логіко-прагматичну модель комунікації*. Модель Харраха допускає урахування суспільного характеру людської комунікації. Відповідно до неї одержувані повідомлення повинні бути спочатку піддані обробці, після якої виділяються повідомлення, "придатні до вживання". Саме із сукупності придатних до вживання повідомлень повинні бути застосовані критерії прагматичної цінності.

Усяка система, у тому числі система соціально-правового характеру, містить у собі інформацію про деякі інші системи (чи про одну систему), якщо під впливом цих систем у ній відбулися визначені структурні та інші зміни. Однак зміни в кожній з цих функціональних систем відбуваються не тільки в результаті зовнішніх впливів, але й у результаті спонтанних когнітивних внутрішніх причин.

При цьому інформація – це не самі предмети, процеси і явища, а їх істотні і представницькі характеристики, що можуть здобувати вид чисел, формул, креслень, описів, образів і т. ін. Це має дуже істотне значення, тому що показує зв'язок поняття інформації з деякими моделями реальних речей, що відображають їхню сутність. Це дозволяє віднести поняття інформації до області абстрактних категорій теорії інформації.

Разом з тим варто мати на увазі, що в реальній дійсності інформація завжди виявляється в об'єктивній формі, зокрема, у вигляді сигналів, що

повинні бути сприйняті будь-яким приймачем споживача інформації (у людини таким приймачем може бути зоровий, слуховий та інші аналізатори, у машин – спеціальні технічні пристрої). Таким чином, поняття інформації припускає наявність мінімум двох об'єктів – джерела інформації і її споживача. Шлях від джерела інформації до її споживача складається з ряду етапів і, як правило, сполучений з перетворенням початкової інформації її переносниками, носіями.

Основними етапами (фазами) звертання інформації є: сприйняття, передача, обробка, представлення, вплив, що у своїй сукупності і утворюють поняття "інформаційні процеси". В системах управління ці фази звичайно доповнюються ще однієї – збереженням інформації.

Відповідно до точки зору прихильника логіко-прагматичної моделі комунікації В.О. Штоффа, інформація виступає в цьому випадку як визначена характеристика відображення внаслідок того, що відображення є загальною властивістю, атрибутом матерії і завжди характеризується організованістю [192, 43].

Філософ І.Б. Новик відзначає, що інформація являє собою якісну і кількісну характеристики організованості відображення [126, 25]. Інформація і відображення розглядаються тут як єдине ціле. При цьому інформація виступає як засіб організованості та упорядкованості відображення.

Деякі автори розглядають інформацію як сторону відображення, затверджуючи, що це *"особливий тип співвідношення між матеріальними процесами, якого не існує поза цими процесами"*, *"визначена властивість матерії"* [147, 102]. Усі ці поняття – зміст, сторона, співвідношення, властивість та ін. – дуже широкі, щоб охопити інформацію різними матеріальними формами відображення в неживій і живій природі.

Тому ряд вчених пов'язує інформацію лише з активною формою відображення. При цьому відзначають, що інформація пов'язана не з усяким відображенням. Так, В.Г. Афанасьєв вважає, що існує міцний зв'язок інформації з практикою, а отже і з активною формою відображення. У цьому змісті, на його думку, інформація є *"... діюча, працююча частина відображення, знання"* [33, 12].

Мабуть, поняття "відображення" у даному випадку набагато ширше поняття "інформація". Відображення, у тому числі й в галузі соціально-правового регулювання, містить у собі інформацію, але не зводиться до неї. Якщо ж відображення може існувати саме по собі, то інформація без відображення не існує. Причому сама інформація пов'язана не з усяким відображенням, а лише з активним відображенням. До активного відображення здатні лише найбільш розвинуті інформаційні утворення.

Кількість інформації в цьому випадку можна розглядати як міру упорядкованості відображення, а ентропію як характеристику неупорядкованості різноманітних явищ і процесів. Їй протистоїть міра їхньої упорядкованості, що називається *негентронією*. У ході реалізації процесів відображення ентропії відповідає "шум", а негентронії – інформація. Управління

можна розглядати так само, як процес упорядкованості відображення. Інформація в самому загальному вигляді також може представлятися як різноманітність, що один об'єкт містить в іншому, а сама різноманітність – як формалізована характеристика процесу відображення.

Таким чином, саме по собі поняття "інформація" відноситься до числа абстрактних категорій і виявляється завжди в матеріально-енергетичній формі, зокрема – у вигляді сигналів. При цьому важливо підкреслити, що сигнал може мати усіяку фізичну природу, і в інформаційному процесі він виконує функцію носія даних, іншими словами, переносника інформації від її джерела до приймача і далі до адресата.

Варто також мати на увазі, що в залежності від конкретних умов (особливостей вихідної інформації, кількості проміжних її приймачів і споживачів і т. ін.) процес передачі інформації, її рух від джерела до кінцевого адресата може мати багатоступінчастий характер, при якому інформаційний сигнал і кожний із проміжних елементів цього ланцюга можуть змінювати свою фізичну природу і характер пристрою.

У зв'язку з цим в загальній проблемі оптимізації інформаційних процесів дуже актуальними є такі питання, як ізоморфність інформації та її сигналу (їхня взаємна однозначність), повнота та об'єктивність передачі інформації, можливість (здатність) її сприйняття приймаючим суб'єктом чи технічним пристроєм і т. ін.

Сьогодні наповнення категорії "інформація" одержало більш глибокий природно-філософський зміст. Така трансформація у сприйнятті людиною стала наслідком необхідності переосмислення технологій її трансляції та/або ретрансляції, сприйняття і перетворення того, що має загальну назву – інформація.

Очевидно, що на даному етапі дослідження буде доречно коротко зупинитися на розгляді сучасних підходів і теорій в галузі вивчення інформації та пов'язаних з нею процесів, в яких знайшли розвиток попередні теорії. Саме вони й утворюють *сучасну інформаційну парадигму*.

Теоретико-множинний підхід допускає, насамперед, аналіз безлічі інформаційних повідомлень, об'єктів і т. ін. з погляду їхніх кількісних ознак. І в цьому випадку мова йде не тільки про кількісне визначення інформації. Тут не відбувається повного відволікання від якості досліджуваних інформаційних об'єктів і їхніх елементів. Навпаки, уже саме дослідження формалізованих безлічей, повідомлень (наприклад, формалізованих почеркознавчих об'єктів, даних судової статистики та ін.) постійно допускає наявність якихось якісних моментів, властивостей, ознак, що і дозволяють говорити про зміст досліджуваних інформаційних повідомлень. Сутність пошуку якісного аспекту інформації, у тому числі і соціально-правовий, в цьому випадку полягає в тому, щоб виділяти, вивчати і досліджувати змістовні характеристики великої кількості повідомлень у зв'язку з якісними моментами складових його частин.

Розглядаючи вище особливості інформації, ми базувалися на одному з розповсюджених нині підходів до визначення її природи і сутності, а саме на підході, що трактує інформацію як засіб, який дозволяє "зняти невизначеність" (ентропію) тієї чи іншої події, того чи іншого об'єкта пізнання.

Безумовно, це надзвичайно важливий аспект аналізу сутності і значення інформації взагалі, соціально-правовий зокрема. Однак при дослідженні проблем інформаційних процесів, властивих організаційно-правовій діяльності, одного такого підходу недостатньо. Справа в тім, що при такому підході не можна повною мірою розкрити ні умови і "механізм" сприйняття інформації пізнавочим суб'єктом, ні методологічні основи процедур, пов'язаних з її обробкою з використанням інформаційних технологій.

Більш плідним для цієї мети є підхід, який одержав у літературі назву *"різноманітної концепції інформації"*. У літературі радянських часів найбільш повне висвітлення сутності і значення цього підходу подано в роботах О.Д. Урсула, Б.В. Бірюкова та інших вчених. У зарубіжній літературі основоположником цього підходу вважається У.Р. Ешбі.

В основі такого підходу до природи інформації лежить загальнонаукове поняття *"різноманітність"*, яке базується на таких філософських категоріях, як *"розходження"* і *"відображення"*.

Раніше вже було показано, що відображення є властивістю усієї матерії, і воно присутнє завжди, коли існує взаємодія двох (чи більше) об'єктів. Стосовно до пізнавальної діяльності – це суб'єкт та об'єкт пізнання.

Першим актом пізнання, як відомо, є сприйняття об'єкта пізнання, тому що не можна пізнати те, що не можна сприйняти тим чи іншим способом. У свою чергу сприйняти можна лише такий об'єкт, який за будь-якими параметрами (наприклад, за кольором, за розміром, за формою, положенням, змістом і т. ін.) відрізняється від інших об'єктів (його навколишнього середовища).

Іншими словами, користуючись мовою логіки, можна сказати, що розходження є заперечення нерозрізненості, а повідомлення, сигнал, який дозволяє ліквідувати стан нерозрізненості, є інформація.

Обґрунтовуючи доцільність і значення переходу від трактування інформації як "зняття" невизначеності до розуміння інформації як "зняття" нерозрізненості, Б.В. Бірюков зауважує, що *"... невизначеність зв'язана з можливістю і випадковістю: вона має місце там, де можна говорити про перетворення можливостей у дійсність, а випадкових процесів – у необхідність. Але наявність імовірнісних, нестатичних підходів у теорії інформації свідчить про те, що зв'язок феномена інформації з випадковістю і можливістю не є органічної ... Від поняття невизначеності, "очищеного" від випадковості і можливості, залишається, очевидно, ознака розрізнення – нерозрізненості. Тому-то, інформацію і можна трактувати як зняту нерозрізненість – як різноманітність... Інформація в наявності там, де мається різноманітність, неоднорідність, вона "з'являється" тоді, коли*

хоча б два "елементи" у множині розрізняються, і вона "зникає", якщо об'єкти "склеюються", ототожнюються" [45, 114].

При такому трактуванні інформації стає яснішою і сутність кожного з елементів інформаційного процесу. Справді, у чому практично складаються, наприклад, процеси передачі інформації про об'єкт правового дослідження і при яких умовах вони можливі ?

Відправляючись від "різноманітностей" концепції інформації, можна затверджувати, що ці процеси складаються у виділенні та передачі різноманітності об'єкта пізнання, що виявляється в різноманітності ознак, які його характеризують. Можливими вони стають тоді, коли така різноманітність є реально і відображається, сприймається пізнавочим суб'єктом.

Звідси випливає, що в будь-якому акті пізнання, що існує у структурі організаційної та правової діяльності, ми завжди маємо справу з відображеною розмаїтістю пізнавального об'єкта, іншими словами, з інформацією про нього. Очевидно, що чим вище рівень відображеної різноманітності і чим повніше ця розмаїтість передається пізнавочому суб'єкту і сприймається ним, тим повніше і глибше будуть знання про відображуваний об'єкт.

Але щоб практично реалізувати це, необхідно використовувати такі способи (прийоми) перетворення потенційної інформації в інформацію актуальну, які були б спроможні забезпечувати найбільше зближення цих двох різновидів інформації.

Зауважимо, що під "потенційною" інформацією тут розуміється різноманітність об'єкта пізнання "саме по собі". Поняттям "актуальна" інформація позначається відображена різноманітність цього об'єкта, тобто різноманітність, переданої і сприйнятої суб'єктом пізнання інформації.

Одним зі шляхів вирішення цієї задачі є використання найбільш раціональних засобів та методів кодування (і декодування) інформації. У широкому сенсі під кодуванням розуміються операції заміни будь-яких відомостей (наприклад, текстових повідомлень) скороченими умовними позначками, як правило, цифровими. Зворотна операція називається декодуванням [92, 83].

У правових дослідженнях ці операції використовуються як засіб перетворення інформації, що характеризує не тільки індивідуальні, але і загальні особливості об'єкта дослідження, в іншу форму, у тому числі в цифровий код (наприклад, у криміналістиці вираження в числовому коді інформації про особливості папілярних візерунків відбитків пальців, виявлених на місці події, чи вираження тексту закону в умовних символах спеціальної інформаційно-пошукової мови автоматизованих інформаційних систем).

Цілі таких перетворень можуть бути різними. Однак головна з них – забезпечити можливість використання в якості засобу пізнання інформаційних технологій, основою яких є саме перетворення інформації. При цьому необхідно підкреслити, що сучасні інформаційні технології дозволяють користувачу абстрагуватися від самого процесу кодування завдяки

зручному способу спілкування з технічними засобами інформаційного забезпечення (інтерфейсу).

У дослідженнях Б.В. Бірюкова, Б.Є. Бродського, Н. Вінера, В.М. Глушкова, П.С. Копніна, Т. Куна, І. Лакатоса, В.В. Налімова, С. Тулміна, П.Є. Сивоконь, В.С. Стьопіна, П. Фейєрабенда, В.І. Штанько [45; 43; 165; 191; 190] отримав розвиток *інформаційний підхід*. Онтологічною основою цього підходу є принцип всезагальності інформаційних процесів, специфіка яких відтворюється через призму взаємозв'язків інформації з властивістю відображення, при цьому інформація трактується як *"одна з істотних сторін процесу і результат відображення, пов'язаний з відтворенням структурно-функціональних особливостей однієї системи в іншій"* [66, 29].

Вивчаючи процеси переробки інформації в системах різної природи (біологічних, технічних та соціальних), прихильники даного підходу зробили висновок про існування алогічності структурних циклічних схем сприйняття і переробки інформації. Так, вивчаючи механізм передачі сонячної енергії іншим планетам і світлові сигнали від небесних тіл, людина *"... отримує майже 90 відсотків всього обсягу інформації, необхідної їй для життя"* [67, 31]. Вони стверджують, що у живих системах, наприкладі генного механізму збереження і передачі інформації, можна *"зрозуміти принцип розв'язання природою своїх інформативних проблем"* [83, 212]. Структура пізнавального апарату людини зумовлена як органічно-генетичною, так і молекулярно-хімічною та фізико-космологічною еволюцією. Цей висновок зроблений у роботах А.Н. Кричевця, А.М. Кузіна, Е. Ейзера [100; 105; 84].

Інформаційний підхід дозволяє розглянути не тільки різноманітні сторони структурної організації матеріального світу, але і процес інформаційного зв'язку й інформаційного обміну, тобто зміну особливостей, ознак, властивостей матеріально-енергетичних процесів. У ході цього процесу здійснюється спрямованість і поступовість розвитку. Наші знання про минулі події можливі тільки тому, що минуле присутнє в сьогоденні. У нескінченній зміні станів виявляються стійкі зв'язки, які й обумовлюють спрямування змін. Інформація при цьому " ... може бути закодована і передана за своїми фізико-хімічними (і матеріально-енергетичними) властивостями сигналами, тобто інваріантність змісту інформації залежить від природи тих матеріальних утворень, за допомогою яких вона існує" [67, 28]. Так, специфікою інформаційних процесів на органічному рівні є їх опосередкований характер. На соціальному рівні такою опосередкованою ланкою виступає інтелект, який треба розуміти як здатність надавати матеріально-енергетичним процесам перетворений, видозмінений спосіб існування.

В роботах В.М. Глушкова, І.І. Гришкіна, О.М. Колмогорова, В.І. Черниша знайшла відображення ідея про те, що інформаційний підхід можна тлумачити як спосіб абстрактно-узагальненого опису інформацій-

них процесів мовою логіко-математичних операцій [61; 90; 180]. Дослідники представляють інформаційний процес як упорядковану кінцеву послідовність стадій переробки інформації, виражену певною абстрактною мовою. Керуючись цим підходом, можна розглянути особливу форму інформаційного підходу – *інформаційне моделювання*.

Інформаційна модель – це знакова система, яка за допомогою логіко-математичної мови описує процеси прийому, збереження, передачі й використання інформації. У моделі відтворюються деякі суттєві властивості системи-оригіналу. Створення спрощених моделей системи – дієвий засіб перевірки істинності й повноти теоретичних уявлень у різних галузях знання. Цей процес здійснюється в двох формах: моделювання певних функцій інформаційних процесів та моделювання структур, що виконують ці функції. Але найчастіше ці форми розглядають як єдину цілісність, що дозволяє говорити про інформаційну модель як про структурно-функціональну.

Особливу ефективність інформаційному моделюванню надає можливість технічного втілення інформаційних моделей в електронно-обчислювальної машини (ЕОМ). Моделювання є предметною сферою кібернетики. Треба зазначити, що остання приділяє значну увагу моделюванню так званої "кібернетично мислячої істоти". Таке моделювання базується на принципі поетапної обробки даних комп'ютером у разі сприймання знайомих предметів – розпізнавання образів. Етапи обробки даних включають процеси їх реєстрації, виділення властивостей об'єктів завдяки роботі спеціалізованих каналів та детекторів, порівняння з тими даними, котрі отримані раніше і зберігаються у тривалій пам'яті та, нарешті, прийняття рішення.

Кібернетика моделює не усі функції мозку, а лише ті, що підлягають логічній обробці. Моделювання як метод дослідження характеризується опосередкованим практичним або теоретичним вивченням об'єкта. При цьому досліджується не об'єкт, а допоміжна штучна чи природна система, що знаходиться в об'єктивній відповідності до досліджуваного об'єкта, яка здатна заміщати його у визначеному відношенні і така, що дає при цьому інформацію про сам модельований об'єкт. Таким чином, з допомогою даного методу за моделлю ми робимо висновки про деякі властивості оригіналу. Моделювання дозволяє пізнавати нові явища на основі вивчених. Застосовуючи кібернетичний підхід, ми можемо моделювати процеси інтелектуальної діяльності людини на рівні елементарних процесів переробки інформації.

Кібернетика на сучасному етапі її розвитку порушує багато проблемних питань, зокрема, щодо можливості виникнення і подальшого удосконалення так званого *штучного інтелекту*. Це підтверджують роботи І.Ю. Алексєєвої; В.І. Алексашина, Б.В. Бірюкова, В.М. Глушкова, Ю.Ю. Петруніна, В.Г. Пушкіна, О.Д. Урсула, С. Шалютіна [29; 25; 45; 56; 61; 133; 143]. Досліджуючи філософські питання співвідношення кате-

горій "знання" та "діяльність" вітчизняний вчений І.В. Гришанов робить висновок про те, що *"можна говорити про застосування гнучкої формалізації в різних процесах соціального управління, в процесах прийняття одноосібних і групових рішень за багатьох (у тому числі суперечливих) критеріїв"* [63, 120].

Дослідники в різних галузях наукових знань вважають, що сьогодні немає принципів перешкод на шляху створення штучних пристроїв, що володіють інтелектом. Однак існує і протилежна думка. Так, Т.Г. Андреев, В.Ю. Крамаренко та В.Є. Нікітін стверджують, що в галузі досліджень штучного інтелекту мають місце певні методологічні і теоретичні труднощі, зокрема, *"проблема структури інформації, що має багатоплановий характер організації та її імітація у відповідних комп'ютерних пристроях, а також проблема моделювання вищих творчих форм інтелектуальної діяльності"* [30, 170].

Ми підтримуємо думку Т.Г. Геращенко, яка вважає що *"проблема штучного інтелекту як царина наукових досліджень має велике майбутнє. А аргументи проти неї, що ґрунтуються на наявних теоріях і емпіричних даних, можуть вважатися лише аргументами, які стосуються визначених функціональних можливостей. Інформаційні технології мають справу з даними (відомостями) у електронному вигляді і працюють за законами їх перетворення, тобто за законами кібернетики"* [59, 47–48]. Цю тезу підтверджує проведене автором у 1993 році дослідження проблем використання теорії штучного інтелекту у сфері розкриття злочинів [40].

Очевидно, що в процесі подальшого розвитку суспільства зростає значимість та необхідність використання принципів інформаційного і кібернетичного підходів не тільки фундаментальними, але й в значній мірі прикладними науками. Таким чином, інформаційна парадигма як система наукових знань зможе успішно розв'язувати багато світоглядних і практичних завдань, в тому числі й в галузі права та соціального управління.

Інформаційний підхід складає методологічну основу одного з найпопулярніших сьогодні підходів – *когнітивного*. Його представники – Ю.М. Канигін, І.П. Меркулов, І.І. Сетров, А.В. Соколов вважають, що, застосовуючи інформаційний підхід до соціальних систем, можна пояснити функціонування колективного інтелекту, менталітету суспільства. Так, Ю.М. Канигін стверджує, що *семантична інформація є не просто основою розвитку будь-якого соціуму, його головним ресурсом, але і являє собою онтологічне повноцінний, самостійний феномен. Вона виступає "... тонкою матерією, що не "розчиняється" в енергоструктурах і енергопотоках, а має власні структури і механізми, закони руху, що визначають творчі потенції суспільства, рівень його життєдіяльності"* [82, 4].

Прихильники даного підходу ставлять проблему переходу до нової *інформаційної (когнітивної) онтології*. Усі знання, вірування, духовні цінності, накопичені людиною в процесі еволюції передаються за допомогою соціальної інформації. А соціальну інформацію (те, що раніше називали

логосферою) людина одержує через мережу комунікацій. Повнота і глибина пізнання цілком залежить від інформаційної місткості мозку. Інформаційна взаємодія людини з логосферою (соціальною інформацією) формує свідомість індивіда, його внутрішній світ, а *"когнітивні і ментальні здібності людей також треба розглядати як продукт інформаційного розвитку"* [120, 295]. Інформація при цьому є первинним, конструктивним, творчим початком [82, 37].

У процесі взаємодії з логосферою формується інтелект як окремої людини, так і суспільства в цілому. *Під інтелектом варто розуміти здатність системи обробляти семантичну інформацію, знання.* Категорія колективного (соціального) інтелекту виступає однією з основних у когнітивному суспільствознавстві. *Колективний інтелект – не лише сума знань індивідуальних інтелектів, а "складна система, що самоорганізується, і рівень функціонування якої визначається інтенсивністю інформаційно-комунікативних процесів"* [82, 47]. Він виступає підсистемою, що має інформаційну природу, яку можна моделювати і в деякій мірі дублювати штучними системами.

Прихильники когнітивного підходу вважають, що рушійною силою соціального прогресу на сучасному етапі є досягнення всіх учасників творчих процесів у суспільстві. Функціонування і подальший розвиток суспільства визначається активністю процесу накопичення, переробки і використання інформації, тобто інформаційною динамікою. Реалізація ж потенційних можливостей колективного інтелекту вимагає затвердження нової методології, в основі якої лежить усвідомлення провідної ролі інтелектуальних факторів у сучасному історичному процесі. Актуальність цього питання значно виросла наприкінці ХХ століття, у зв'язку з поширенням процесу глобалізації – *"... зростання спільних вселюдських інтересів в усіх сферах людського буття, породжуваних збільшенням взаємозв'язків й взаємозалежності країн і народів"* [59, 50–52].

Саме когнітивний аспект інформації виступає засадою для "ідеології знання". Існують певні перепони на шляху просування знання на внутрішній та зовнішній ринки. Головною перепорою, що гальмує соціальний розвиток, можна вважати недостатність або відсутність інформації. Мова йде навіть про виникнення проблеми дефіциту знання. У вирішенні цієї проблеми виключна роль відводиться саме когнітивним процесам, які сприяють створенню нової цивілізаційної основи розвитку наукових досліджень та когнітивного потенціалу суспільства.

На нашу думку постановка проблеми когнітивного дозволяє виявити та ґрунтовно дослідити провідні тенденції в розвитку соціального управління, що пов'язані з використанням наукового знання та новітніх управлінських технологій, в основі яких лежать інформаційні технології. Упродовж останніх десяти років здійснився перехід від когнітивних процесів управління в діяльнісній формі до програмної форми реалізації управлінських процесів. Активізація когнітивних процесів призведе до нових нау-

кових відкриттів, розгалуження інформаційних сфер та розширення світових соціальних зв'язків. Саме інтелектуально-творча, когнітивна сфера забезпечить динамічне відображення дійсності та перетворення, формування досвіду, побудову моделі світу та регуляцію діяльності. А соціальні зв'язки, у свою чергу, створять новий тип соціальної динаміки – динаміку інформаційного суспільства. Тому не випадково виникають нові науки, що вивчають такі процеси. Це стосується, зокрема, *синтелектики*.

Синтелектика – галузь науки про функціонування колективного інтелекту, "... який створює специфічний ефект акумуляції творчих (інтелектуальних) елементів складної системи, котра володіє розумом (когнітивним рівнем)" [82, 63]. Предметом даної наукової праці є вивчення когнітивних систем, що активно реагують на зовнішні впливи навколишнього середовища. Прийнято виділяти *три групи інтелектуальних систем*: 1) які складаються з природних інтелектуальних елементів – людей та їх об'єднань (інформаційні системи); 2) які складаються з машинних (штучних) елементів – ЕОМ, роботів (інформаційні технології); 3) ерготехнічні (людино-машинні) системи, утворені шляхом синтезу природного і штучного інтелектів (автоматизовані інформаційно-телекомунікаційні системи). Усі системи повинні працювати узгоджено, повсякчас забезпечуючи появу все нових знань, їх переробку, передачу, використання і вплив на навколишнє середовище. У такий спосіб підтримується сталість інформаційного середовища, у якому органічно поєднуються природні і штучні елементи. Така взаємодія сприяє протистоянню ентропії.

У когнітології *ентропія – міра недовикористання інформаційного ресурсу (знань) у системах соціальної природи, міра відхилення системи від еталонного стану за критерієм неповного використання семантичної інформації*. Ентропія знижується із зростанням інформаційного фактора. Виділяють *внутрішню* (пов'язану з недовикористанням семантичної інформації) і *зовнішню* (при її недоліку) ентропію. Перший різновид ентропії можна подолати шляхом застосування наявного соціального досвіду, другий – шляхом активізації творчого потенціалу суспільства, інтелектуальних зусиль.

Потоки інформації, які надходять ззовні, здатні протистояти ентропії. Від цього значною мірою залежить напруга інформаційного поля. Останнє визначається як сила, спонукальний мотив, керуючись яким людина концентрує зусилля на знятті нової ентропії. Треба зазначити, що в антиентропійній боротьбі зростає роль духовної культури, і окремі її види можуть виконувати пріоритетну роль у певній ситуації. Так, *"фантастика проявляє здатність з тим чи іншим ступенем імовірності задавати глядачу і читачу інформацію про можливості часом прихованих потенціалів розвитку техніки чи соціальної реальності"* [70, 102].

Розглянувши основні засади когнітивного підходу, можна зробити висновок, що він зосереджує увагу на ролі саме семантичної інформації в розвитку соціальних систем. Остання вважається не тільки невід'ємним ат-

рибутом соціуму, але і визначальним фактором його прогресу. Виявляється, що даний підхід у перспективі зможе відповісти на численні питання щодо динаміки інформаційних взаємодій соціальних систем, у тому числі правових.

Інформація є також провідною категорією *системного підходу*, який являє собою найбільш загальний і широкий спосіб дослідження предметів і явищ реального світу. Поняття "система" має суттєве значення для розвитку сучасних наукових знань і практичної діяльності. Це підтверджують дослідження В.П. Бранського, В.В. Василькової, В.Л. Іноземцева, О.М. Кравченка, Н. І. Лапіна, В.С. Лук'янця, Л.В. Озадовської [46; 74; 113; 108].

Ідея про те, що навколишній світ являє собою якесь єдине ціле, де речі і явища пов'язані між собою чисельними зв'язками, виникла в стародавні часи. Вона притаманна першим античним діалектикам Фалесу, Демокриту і Геракліту, а далі розвивається у Сократа, Платона та Аристотеля. Давньогрецькі філософи велику увагу приділяли розкриттю особливостей системи знань. Пізніше, у XVII ст., з виникненням механіки, намітився перехід від вивчення світу як єдиного цілого до дослідження окремих його частин. Перевага віддавалася експериментальному вивченню природи в рамках природознавства. У цей період з'явилася механіка, що вивчала закони руху земних і небесних тіл у просторі протягом певного часу. Незабаром започаткували своє існування класична фізика, хімія, біологія й інші галузі природознавства.

Протягом XVII–XVIII ст. системність пізнання продовжує свій розвиток у роботах Канта, Шелінга і Гегеля. Різними соціальними науками досліджувалися певні типи систем (геометричні, механічні, соціальні). Марксизмом були сформульовані філософські і методологічні основи наукового пізнання цілісних систем, що розвиваються. Важливу роль при цьому відіграв діалектико-матеріалістичний принцип системності. Проте системний підхід у науці остаточно сформувався в середині XX століття. Найважливішу роль у його становленні відіграли кібернетика, інформатика і цілий комплекс технічних дисциплін.

У філософському енциклопедичному словнику система визначається як *"... об'єднання деякого розмаїття в єдине і чітко розчленоване ціле, елементи якого займають відповідні місця по відношенню до цілого й інших частин"* [177, 415]. У визначенні вказується, на зв'язок системи з поняттями цілісності, елемента, зв'язку, відношення. Для системи характерна не тільки наявність зв'язків і відносин між утворюючими її елементами, але й нерозривна єдність із середовищем, у взаєминах з яким вона виявляє свою цілісність. Це підтверджується також дослідженнями В. Грубінко і О. Степанка [64], Р.Є. Ровенського та І.М. Фейгенберга [148; 175]. Будь-яка система може розглядатися як елемент системи більш високого порядку, у той час як її елементи можуть виступати системами більш низького порядку. Ієрархічність, багаторівневість характеризують її будову, морфо-

логію, поведінку і функціонування. Окремі рівні обумовлюють поведінку, а цілісне функціонування виявляється результатом взаємодії всіх її сторін.

Для більшості систем характерна наявність процесів передачі інформації і управління. До найбільш складних типів систем, поведінка яких підпорядковується досягненню певної мети, належать системи, що самоорганізуються, і які здатні в процесі функціонування змінювати свою структуру. Дослідженню характеристик таких систем присвячені роботи І.А. Акчуріна, В.І. Аршинова, І.С. Добронравова, Н.Ю. Климонтовича, Е.М. Князевої, Г.Г. Малинецького, І. Пригожина, Г.І. Рузавіна, Е.Ю. Сачкова, Г. Хакена. Для багатьох складних живих, соціальних систем властиве існування різних за рівнем, часто не узгоджених між собою цілей, а також їх кооперування і конфлікт.

Системи мають складну класифікацію, в основу якої покладені різноманітні критерії. Загалом, на думку Г.І. Рузавіна, їх можна поділити на матеріальні й ідеальні (концептуальні). До матеріальних відносяться всі системи неорганічної й органічної природи, а також соціальні системи. Вони, у свою чергу, поділяються на космологічні, геологічні, фізичні, хімічні, біологічні та соціальні [150, 278]. Ідеальні системи є продуктом людського мислення і являють собою відображення властивостей і закономірностей об'єктивно існуючих у природі і суспільстві матеріальних систем. Прикладом концептуальної системи виступає наукова теорія, у якій відображається певна частина об'єктивного світу [178, 230].

Розподіл систем на відкриті і закриті ґрунтується на виявленні характеру їх взаємодії з довкіллям. Відкрита система певним чином взаємодіє з середовищем шляхом обміну речовиною (масою), енергією й інформацією. У системах живої природи суттєву роль відіграє передача спадкової інформації від батьків нащадкам. Це підтверджується дослідженнями І.І. Шмальгаузена, який довів, що пряма інформація передається на молекулярному рівні організації спадкоємного матеріалу клітини [189]. Основні одиниці виміру цієї інформації – гени. Характер її перетворення визначається взаємодією організму з певними факторами зовнішнього середовища. У соціальних системах розширюється обмін інформацією, що сприяє, з одного боку, задоволенню матеріальних і духовних потреб, а з іншого – подальшому розвитку самих систем. У закритих (ізольованих) * системах обмін речовиною, енергією й інформацією неможливий.

За критерієм поведінки і прогнозування результатів дії системи можна розділити на *детерміністичні* і *стохастичні*. Поведінка детерміністичних систем (механічних, космологічних, фізичних, хімічних) підпорядковується законам універсального характеру. Зокрема, буття Сонячної системи визначається законами механіки та гравітації. Стохастичні системи

* У природі такі системи практично не трапляються, а саме поняття закритої системи є абстракцією.

керуються законами випадковості. Також системи можна класифікувати на *телеологічні* (цілеспрямовані) і *ненаправлені*.

Використовуються й інші критерії щодо класифікації систем. Ми не ставимо за мету перерахувати усі види класифікацій, але вважаємо, що загальним принципом, що зводить системи до єдиного знаменника, є системний підхід, коли всі предмети і явища розглядаються як частина певного цілісного утворення. Ці елементи, взаємодіючи один з одним, зумовлюють нові, інтегративні риси, властиві системі як цілому, проте вони відсутні в окремих її елементах. Це більшою мірою стосується соціальних систем, яким властива інтегративна якість, що відсутня у окремих компонентах, але характерна для системи в цілому. Завдяки цій якості забезпечується відносно самостійне існування і функціонування системи. Інтегративна якість генерується на шляху становлення системи як цілісності і сприяє її збереженню за рахунок перетворення компонентів відповідно до її природи. Така інтеграція стає можливою завдяки наявності системоутворюючого компонента, яким виступає інформація.

Роль інформації у функціонуванні соціальних систем розглядається нами практично протягом всього дослідження. Але коротко її значення можна окреслити так. Інформація сприяла становленню суспільства на зорі людської цивілізації. Завдяки численним взаємодіям сформувалися діяльнісний, функціональний, соціокультурний, управлінський, ціннісний та інші аспекти життєдіяльності соціуму. Активний інформаційний обмін усередині і за межами сприяє збереженню стійкого стану системи. Завдяки своїй відкритості, система здатна самокеруватися і саморегулюватися. Усі її підсистеми (економіка, освіта, наука, право, управління, охорона здоров'я, зв'язок, транспорт) на сучасному етапі не можуть обійтися без активного використання новітніх інформаційних технологій. Зростає роль засобів масової інформації. Інакше кажучи, соціальна система упевнено прямує в нове інформаційне століття.

З погляду на кардинальні соціальні зміни, на нашу думку, системний підхід виконує ряд евристичних функцій, залишаючись сукупністю пізнавальних принципів, які допомагають виникненню нових предметів дослідження, задають їх структурні і типологічні характеристики, сприяють, таким чином, формуванню структурно-дослідницьких програм.

Підкреслюючи позитивну роль системного підходу Т.Г. Герашенко формулює наступні положення. *"По-перше, його поняття і принципи стосуються більш широкої пізнавальної реальності у порівнянні з тією, що тлумачилась колишнім знанням. По-друге, системний підхід містить у собі нову в порівнянні з попередньою схему пояснення, в основі якої лежить пошук конкретних механізмів цілісності об'єкта і виявлення технології його інформаційних зв'язків. По-третє, з важливої для системного підходу тези про різноманіття типів зв'язків об'єктів випливає, що складний об'єкт допускає кілька розділів. При цьому критерієм вибору найбільш адекватних розділів вивчення об'єкта може служити те, наскільки ефек-*

тивно вдається побудувати одиницю аналізу (таку, наприклад, як товар в економічному вченні Маркса чи біогеоценоз в екології), що дозволяє фіксувати цілісність властивостей об'єкта, його структуру і динаміку" [59, 59].

Принципи і основні поняття системного підходу тісно пов'язує його з іншими методологічними напрямками сучасної наукової думки про інформацію. Зокрема, за своїми пізнавальними установками він має багато спільного зі структурним і структурно-функціональним аналізами. З ними його об'єднує не тільки оперування поняттями структури і функції, але й акцент на вивченні різних зв'язків об'єкта. Разом з тим принципи системного підходу мають більш широкий і гнучкий зміст. Вони не піддалися занадто вимогливій концептуалізації й абсолютизації, як це сталося з деякими лініями в розвитку зазначених напрямків.

Ще одним сучасним напрямом вивчення інформації є *праксіологічний підхід*^{*} з точки зору якого, на практиці дуже часто неправомірно (нерационально) встановлюють однозначність між даними (відомостями), інформацією та знаннями. На думку прихильників цього підходу дані (відомості) реєструють і відображають явища та події, що відбуваються, а інформація – результат переробки та аналізу даних на рівні індивідуального інтелекту, тобто, їх усвідомлення конкретною людиною (результат аналітико-синтетичної обробки) [78].

Таким чином, у праксіологічному підході *інформація розглядається як результат аналітико-синтетичної обробки даних (відомостей) суб'єктом щодо об'єкту*. Така обробка здійснюється, як правило, свідомо, але не завжди фахівцем. Хоча, на рівні мистецтва інформація може бути результатом евристики – підсвідомої обробки відомостей (даних) щодо певного об'єкта.

У зазначеному контексті, наприклад, для одної людини якісь конкретні дані стають інформацією, для іншої – ні. Для другої – стають прийнятими до відома даними, але не знаннями. Це означає, що інформація і знання мають переважно порівняльний і прикладний характер. Останні складають лише нові відомості, які оцінюються користувачем як корисна інформація. Фахівцем із загального потоку даних та відомостей вилучаються тільки ті, що стосуються певної сфери, які потрібні саме для нього, зрозумілі йому і зменшують його невизначеність (ентропію). Інші – не є знаннями і утворюють, так званий у теорії інформації, шум.

Можна сказати, що знання, це сукупність відомостей та даних, яка відображає певні знання людини для фахівців у визначеній предметній га-

^{*} *Праксіологія* (рідше — праксеологія, від [греч.](#) praxis — дія, навик, практика, і [грец.](#) logia — [доктрина](#), [теорія](#), [наука](#)) — вчення про реалізацію людських цінностей реального життя. Галузь [соціологічних](#) досліджень, що розглядає різні дії або сукупності дій з погляду встановлення їхньої ефективності [177, 243].

лузі; безліч усіх поточних ситуацій в об'єктах даного типу і способи переходу від одного опису об'єкта до іншого. Для знань характерні внутрішня інтерпретація, структурованість, зв'язаність, активність. Образно говорячи: "знання = факти + переконання + правила".

Таким чином праксеологи стверджують, що *"... інформація стає знаннями після свідомої аналітико-синтетичної її обробки людиною чи її діяльності. Саме знання зменшують ентропію пізнання людини"* [78, 12].

Треба зазначити, що автор даної роботи відносить себе до прихильників саме праксеологічного підходу до визначення категорії "інформація". Тому у подальшому матеріал буде викладатися саме з таких позицій.

Ці ідеї знаходять часткове відображення й у розглянутій нами вище теоретичній моделі семантичної теорії інформації, в основі якої полягає тезаурусний підхід до визначення інформації. Дехто з науковців вважає, що порівняно недавно тезаурус став символом організації знання взагалі [184, 45].

Саме один з прихильників тезаурусного підходу, доктор юридичних наук, професор, доктор економічних наук, доктор ділового адміністрування, кандидат технічних наук, професор, академік Московського авіаційного інституту (МАІ), Дійсний член Академії проблем безпеки, оборони та правопорядку О.В. Птушенко приєднався до підходу, що реалізувався у досить "своєрідному" напрямі наукових знань – *інформаціології* – *"... нової науки – найвищого рівня узагальнення"* [76]. Її творець – академік, перший Президент Міжнародної академії інформатизації І.І. Юзвішин (1936–2001 рр.) надав таке визначення: *"Інформаціологія – фундаментальна генералізаційно-єдина наука, що вивчає у вакуумних і матеріалізованих сферах Всесвіту самовідносини, конформні самовідображення і співвідношення нульматеріальних точок, предметів, організмів, об'єктів, процесів й явищ природи та суспільства, виходячи з фундаментального принципу інформаціологічного підходу"* [76].

В основі *інформаціологічного підходу* лежить тлумачення інформації як онтологічної сутності Всесвіту. Його прихильниками є В.Г. Ажажи та Г.С. Белімов, Д. Бом, Є.П. Гора, О.М. Кузін, В.Д. Пликін, К. Прибрам, Й. Росоховатський, І.І. Юзвішин. Вони вважають, що інформація виступає загальною генеративною універсальною основою прояву і функціонування вакуумних і матеріальних сфер Всесвіту. Інформація – це єдина сутність всіх об'єктів, предметів, явищ і процесів Всесвіту. Інформаціологія – наука про першопричини і джерела виникнення і розвитку природи і суспільства. Нею сформульований *Всесвітній інформаційногенний закон* – *"... весь Всесвіт заповнений універсальним генеративним інформаційногенним середовищем"* [77, 6].

На думку інформаціологів наша планета має складну структуру і складається з кількох шарів. Фізичний шар – шар твердої матеріальності. Енергетичний шар – енергетична сфера нашої планети, через яку здійснюється енергетична взаємодія Землі з кожним її жителем і з Всесвітом. Шар

свідомості – інформаційно-енергетична сфера, створена сукупною взаємодією свідомостей усіх земних істот. Особливе місце відводиться характеристиці інформаційного шару. Це "*... сфера планети, що містить всю інформацію про нашу планету і про кожну істоту, що живе на ній. Цей шар забезпечує інформаційний обмін Землі з усім Всесвітом та інформаційний обмін Землі з кожною істотою, що населяє її*" [135, 19]. Усі процеси, що протікають на Землі, залежать від інформації, що надійшла в цей шар із Всесвіту. Згідно з твердженнями В.Г. Ажажи та Г.С. Белімова "*інформаційне поле всюдусуще*" [24, 126], а "*гіпотеза про інформаційну першооснову Всесвіту заслуговує найпильнішої уваги сучасної науки*" [24, 130]. Носієм інформації є інформаційний складник єдиного інформаційно-енергетичного потоку Всесвіту. Він же здійснює обробку матеріалу про виконання програми. Так створюються галактичні шари, галактики, зірки, планети.

Основними засадами інформаціології є висновки про те, що Всесвіт багат шаровий, постійно розширюється і складається з ядра – розуму Всесвіту і керованої ним системи замкнених вихрових інформаційно-енергетичних потоків. Кожне матеріальне утворення має свою програму утворення і розвитку. Земля – живий організм, що складається із системи матеріальних світів, об'єднаних інформаційним шаром і керованим шаром свідомості планети.

Інформаціологи вважають також, що людина також багат шарова, складається з ядра, сфери свідомості, інформаційної, енергетичної і фізичної сфер. Перші чотири є системами тонких енергій, існують вічно, а фізичне тіло – відмирає. Це доводять результати досліджень члена-кореспондента РАН О.М. Кузіна щодо сутності душі людини. Учений вважає, що вона "*нематеріальний початок, що складається з інформації, акумульованої протягом усього життя з оточуючого її матеріального і духовного світу... душа людини – вища (з відомих нам) форма розвитку інформації*" [105, 168]. З ним солідарний І. Росохватський, який стверджує, що "*душа – це один з компонентів суперскладного інформаційно-енергетичного поля людини*" [149, 27].

З погляду інформаціологів, інформація є духовним початком. В процесі її розвитку виділяють такі види: 1) фізико-хімічна; 2) генетична; 3) рецепторна; 4) інформація, що ускладнюється від найпростіших до світу рослин і тварин; 5) вища форма – Душа людини, Духовний Світ Людства.

Вони також вважають, що весь Всесвіт заповнений особливою субстанцією, способом існування якої виступають хвильові процеси. Хвилі з їх частотно-амплітудними характеристиками є носіями інформації. Причому, кожна точка простору-часу концентрує у собі інформацію про Всесвіт. Інформаціологи намагаються застосувати принцип голографії до характеристики інформаційних взаємодій серед матеріальних утворень стверджуючи, що голограма дозволяє вміщувати величезну кількість інформації. Користуючись голографічним принципом, вчені намагаються тлумачити також

природу розумових процесів. Так, Є.П. Гора зазначає, що *"мозок людини за допомогою спеціальних механізмів перекодує хвильову інформацію у вид, доступний для використання і передачі"* [62, 111]. Інформаціологи стверджують, що свідомість є поєднуючою ланкою у космічній мережі. Людину вони вважають явищем космічного масштабу.

На наш погляд, інформаціологія як наука на сучасному етапі свого розвитку намагається відповісти на багато питань, що носять дуже екзотичний та дискусійного характеру. Але для підтвердження цих ідей потрібний емпіричний матеріал, який в повному обсязі неспроможні надати сучасні наукові технології. Теоретичні висновки цієї теорії найчастіше носять декларативний характер, тому й потребують переконливої аргументації. Однак, ми впевнені, що використовуючи новітні наукові методології, значна частина проблем в цьому напрямку може бути розв'язана.

Існує ще один сучасний, досить поширений у наукових колах концептуальний підхід до феномена "інформація", розроблений вітчизняним вченим О.Г. Старишем – *ноосферна парадигма інформації*. Базуючись на системному підході він вводить категорію *"інформаційна взаємодія"*, як *"... континуально-безперервний процес трансформації параметрів Об'єкта і Середовища"*. При цьому, акцент робиться на тезу про те, що *"фундаментальність інформаційної взаємодії полягає в тому, що всі інші взаємодії відбуваються тільки через його посередництво. Ці види взаємодії підпорядковуються закону збереження. Скільки інформації один об'єкт передав іншому, стільки той їй одержав, і навпаки. Втрати, що відбуваються при передачі, не розглядаються, тому що втрати інформації в замкнутому середовищі не можливі. Те ж, що прийнято вважати-називати втратами, є окремими актами взаємодії з іншими об'єктами того ж середовища. Середовище замкнуте саме в тому розумінні, що всі взаємодії відбуваються тільки усередині її"* [164].

На підставі наведеної гіпотези робиться висновок про те, що *"будь-яка взаємодія між об'єктами, у процесі якого один здобуває деяку субстанцію, а інший цю субстанцію не втрачає, називається інформаційною взаємодією, а передана субстанція – називається інформацією. Отже, фундаментальною формою відображення є інформаційна взаємодія. Із цього визначення можна виділити дві найбільш загальні властивості інформації: – інформація не може існувати поза взаємодією об'єктів; – інформація в рамках замкнутого середовища-системи не втрачається жодним з об'єктів інформаційної взаємодії"* [164].

Не зупиняючись детально на інших, на наш погляд, досить цікавих деталях ноосферної парадигми інформації, підкреслимо лише той факт, що цей підхід співзвучний із інформаціологічною теорією, а також з деякими іншими сучасними концепціями інформації, які ми розглядали перед тим.

Аналіз сучасних наукових підходів та теорій ще раз дозволив виявити виняткову роль інформації в численних процесах матеріального і духовного світів. Але ми підтримуємо думку вчених про необхідність створен-

ня єдиної інформаційної методології. І перші спроби в цьому напрямку вже мають місце. Так, О.В. Абдуллаєв і І.Б. Новик переконані, що повинна бути "... єдина система наук про інформацію, яка об'єднувала б філософські, природничі, когнітивні, суспільні і технічні науки, і називалась системною інформатологією, або інформологією" [127, 6]. На нашу думку, науковий напрямок, що пропонується, незалежно від назви, повинен вивчати не тільки процеси становлення і розвитку інформації у фізичних, технічних, біологічних та соціальних системах, а й пов'язані з інформацією процеси, що відбуваються у перелічених системах. Мабуть саме тому цей підхід знайшов підтримку ООН та ЮНЕСКО і подальший розвиток у фахівців інших галузей науки, наприклад, в економіці [125] та історії [122]. Управлінням юстиції м. Санкт-Петербурга 02 липня 1998 року зареєстровано регіональне відділення громадської організації "Міжнародна Академія Інформатології".

Щодо позначення "єдиної" науки, то, на нашу думку, визначення розглянутого вище напрямку – інформатології, має дуже вдалу, просту назву, тобто – наука про інформацію. Крім того, не зважаючи на негативне враження, що складається на перший погляд і обумовлене, мабуть, лише обширним вживанням мало зрозумілим гуманітаріям технократичних термінів, саме визначення "інформатологія" має ознаки системи наукових знань про інформацію, яку пропонують створити О.В. Абдуллаєв і І.Б. Новик. Такий висновок можна зробити лише ретельно вивчивши задекларовані її розробниками об'єкт, предмет, напрями та принципи досліджень, що проводяться в її межах [50].

Виходячи з вищезазначеного, важко погодитися з Т.Г. Геращенко, яка пропонує "... виділити особливу галузь знання – синформатологію (синергетика + інформатологія)...", що "... повинна вивчати процеси становлення і розвитку інформації у фізичних, біологічних і суспільних системах" [59, 63–64]. Запропонована "особлива" галузь знань, за вказаним предметом дослідження, є теж саме, що й кібернетика (теорія інформації) чи сучасна інформатологія.

На завершення огляду наукових концепцій та підходів щодо визначення поняття "інформація" хочеться акцентувати увагу на "стержневі" висновки (точніше поради), надані в роботах інформатологів, для використання цього поняття на практиці та в процесі спілкування:

"1. Треба хоча б орієнтовно оцінити тезаурус співрозмовника. (Якщо, зрозуміло, ви не маєте наміру дивувати його недекодуємыми або банальними повідомленнями).

2. Оперативність – найважливіша властивість комунікаційної ("інформаційної") системи. Потрібний рівень оперативності визначається ступенем динамічності відображуваного об'єкта.

3. Термін інформація варто вживати в значенні "Результат взаємодії повідомлення із тезаурусом приймача, що розширює даний тезаурус і повідомлення, та фіксується у вигляді фізичних змін в приймачі".

4. У кожному конкретному випадку необхідно чітко розрізняти (і виділяти) матеріальний носій повідомлення, саме повідомлення (текст, зафіксований на носії в якомусь коді) і власне інформацію.

5. Оскільки інформація – функція індивідуального тезауруса, розповсюджене вираження "засобу масової інформації" варто визнати некоректним: вірніше говорити про масові комунікації (або про засоби передачі масових повідомлень).

6. У нормативній мові варто уникати вживання терміна "інформація" у всіх випадках, коли на ділі мова йде про повідомлення: відомостях, оголошеннях, фактах і т. ін. У філософському змісті між людьми (як між людьми й машинами, або просто між машинами) відбувається обмін повідомленнями, але не безпосередньо інформацією (яка реалізується тільки в результаті взаємодії повідомлення з індивідуальним тезаурусом приймача цього повідомлення" [76].

Наведені правила, мабуть, були б дуже корисні для відношення правників та управлінців до використання у своїй практиці, особливо в правотворчій діяльності.

Для подальшого проведення та розвитку методології інформаційно-правових досліджень, на нашу думку, є розуміння співвідношень так званих "інформаційних" категорій до основних з яких ми відносимо "відомості", "дані", "знання", але, перш за все, "інформація".

Співвідношення "інформаційних" категорій

Як відмічалось вище, нерідко, на практиці, особливо у законодавстві, дуже часто неправомірно (нераціонально) встановлюється однозначність, ототожнення категорій, "дані", "відомості", "інформація", "знання". При цьому категорії "дані" та "відомості" розглядаються як абстрактні – їх конкретний зміст визначається з прив'язкою до сфери пізнання (чи то у технічних системах, чи то у соціальних, чи то у біологічних).

Нагадаємо, що на думку прихильників розглянутої вище праксеологічної теорії, з погляду когнітивного підходу, дані чи відомості реєструють явища та події, що відбуваються, а інформація – результат переробки та аналізу даних на рівні індивідуального інтелекту, тобто, їх усвідомлення конкретною людиною [79, 8].

З одного боку, визначення "дані" та "відомості" по своїй суті є синонімами, що часто використовуються не лише у побутовому спілкуванні, а й, на жаль, в наукових дослідженнях. Так вітчизняний вчений-криміналіст Є.Д. Лук'янчиков, розглядаючи проблеми інформаційного забезпечення розслідування злочинів, відмічає: *"термін "дані" є синонімом слова "відомості", "інформація" та означає повідомлення про щось"*. На основі такої тези *"... автор доходить висновку, що змістовну сторону судових доказів становить ніщо інше, як інформація, що вилучена з джерела та в порядку, передбаченому законом"* [114, 91–92]. З таким висновком, на нашу думку, можна посперечатися.

З розвитком науки і техніки, широким впровадженням інформаційних технологій, термін "дані" набув суцільно технічного значення, все частіше став використовувати як результат реєстрації, обробки, зберігання та розповсюдження за допомогою мікропроцесорної техніки та комп'ютерних мереж ("комп'ютерні дані", "база даних", "дані в автоматизованих інформаційних системах та комп'ютерних мережах" і т. ін.). Але з урахуванням того факту, що ці терміносполуки широко використовуються в науковому обігу та законодавстві, вважаємо за доцільне висловити своє бачення з цього приводу.

Так у технічних системах "дані" розглядаються, наприклад, як інформація, подана у формі, придатній для автоматизованої обробки її засобами обчислювальної техніки [9], інформація, подана у формалізованому вигляді, придатному для зберігання, оброблення, пересилання та інтерпретації користувачами, прикладними процесами чи технічними засобами [18], інформація, подана у формалізованому вигляді, придатному для пересилання, інтерпретації чи оброблення за участю людини або автоматичними засобами [20; 21; 23]. Носієм даних є матеріальний об'єкт, призначений для запису, зберігання, зчитування та їх поширення.

Ми підтримуємо авторів які стверджують, що у соціальному змісті "дані – це формалізовані знаково-кодові комбінації, які при автоматизованому обробленні надають інформацію, або – сигнали, з яких витягають інформацію. Цифрові дані – закодовані електричні сигнали та структури"

[47, 34]. Що ж до поняття "відомості", то "дані" є формою їх надання, а не їх змістом. Тобто, можна вважати, що категорію "відомості" використовують як формалізовані знакові комбінації при письмовій (паперовій), аудіо-візуальній та деяких інших формах надання потенційної інформації.

Як об'єкти правового регулювання поняття "дані", "відомості" та "інформація" є різними. У разі "інформації" – повинна бути регуляція щодо документальних або публічно оголошених відомостей (згідно зі змістом контексту ст. 1 Закону України "Про інформацію" [1]). У разі "даних" в електронному вигляді – повинна бути регуляція електричних сигналів (зарядів) та електронних структур, які представляють інформацію, а не навпаки. В автоматизованих процесах поняття "дані" є родовим поняттям до поняття "інформація" [47, 34], а не тотожним.

Тому, наприклад, категорія "комп'ютерна інформація" чи "інформація в автоматизованих системах (АС)", що введено законодавцем на підставі Державних стандартів в технічній галузі, сприймається, м'яко кажучи, некоректно, тим більше, з урахуванням розглянутого нами вище філософського розуміння та наукових суперечок з приводу феномена "інформація". Інша справа – "комп'ютерні дані" чи "данні в АС". Від зміни визначення цієї категорії як правової, її сутність не змінюється, лише як становиться більш коректною з точки зору наукової методології.

Особливої уваги заслуговує розуміння категорії "знання". У державному стандарті знання, як технічна категорія, визначається як: "... сукупність фактів, закономірностей, відношень та евристичних правил, що відображає рівень обізнаності з проблемами деяких предметних галузей" [19]; "... система ієрархічно структурованих взаємопов'язаних даних разом із механізмом їх інтерпретації" [22].

На наш погляд, знання, це відображення дійсності у свідомості людей, що є продуктом їхньої інформаційної, інтелектуальної та матеріальної діяльності. Знання включає в себе моменти відносності, обмеженості і неповноти. Говорячи образно: "знання = факти + переконання + правила". Для знань характерні внутрішня інтерпретація, структурованість, взаємозв'язок і активність.

Використання знань у практичній професійній діяльності людей передбачає наявність спеціальної групи правил, що встановлюють, яким чином, у яких ситуаціях, за допомогою яких засобів і, нарешті, для досягнення яких цілей можуть застосовуватися ті або інші знання. Знання як діяльність – це особлива пізнавальна одиниця, особлива форма відношення людини до дійсності, що існує у взаємозв'язку з практичним відношенням до світу. У структурі процесу пізнання, результатом якого є збір і збагачення знань, виділяються два типи діяльності: по-перше, практична діяльність у широкому розумінні слова; по-друге, діяльність, спеціально спрямована на створення знань, на продукування понять, тобто теоретична діяльність як особливий вид розумової праці.

До речі, інформація як категорія, на думку законодавця, теж розуміється як "... діяльність (дії) щодо одержання, використання, поширення (розповсюдження) інформації у певному соціальному середовищі. Причому така діяльність може здійснюватися свідомо і підсвідомо, цілеспрямовано і без чіткого визначення мети" [1, ст. 1].

Ми згодні з авторами, які вважають, що "змісту поширення (розповсюдження) відомостей, даних, знань більше підходить категорія "інформування" [79, 11]. Але, на нашу думку, для визначення категорії, що розглядається, більш вдалим є застосування вже існуючих словосполучень "інформаційне забезпечення" чи взагалі – "інформаційна діяльність" як "... постійне та систематичне збирання та оброблення записаної інформації з метою її зберігання, пошуку, використання чи пересилання, що виконується будь-якою особою чи організацією" [17].

На відміну від даних та відомостей, знання прийнято поділяти на наступні різновиди: *евристичні* – засновані на "проблиску думки"; *глибинні* – скорочують межі пошуку за рахунок вибору моделі, найбільш адекватної класу відповідного завдання; *декларативні* – не містять в явному вигляді опис якої-небудь процедури, предметної області – описують проблемну область; *каузальні* – в основі яких лежать причинно-наслідкові відносини; *конструктивні* – про можливу структуру і взаємодію частин об'єктів; *безпосередні* – отримані в результаті прямого досвіду і сприйняття, без допомоги накопичених знань і правил логічного мислення; *неточні* – відрізняються неповнотою, неточністю або суперечливістю; *семантичні* – містять сукупність відомостей про стан об'єктів предметної області та відносин між ними [47, 67–68].

Поряд із цим, український вчений-політолог О. Соснін зазначає, що "інформація, до якої ще недавно ставилися як до чогось всюдисущого й безкоштовного, на зразок денного світла чи повітря, у всіх проявах сучасного життя набула ознак продукту. І це зрозуміло: адже вона є водночас предметом і результатом діяльності людини. Коли ж інформація стала одним з найпотужніших джерел додаткової вартості у виробництві, почала активно впливати на світову економіку, тоді заговорили про відповідні технології та ресурси і їхнє стратегічне значення для суспільства. Почали всю сукупність невагомого продукту поважно називати національними інформаційними ресурсами" [162, 33].

Загальне, абстрактне визначення категорії "інформаційний ресурс" (ІР) подається у законодавстві як "сукупність документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо)" [7, ст. 1] чи "організована сукупність інформаційних продуктів певного призначення, що необхідні для забезпечення інформаційних потреб громадян, суспільства, держави у певній сфері життя чи діяльності" [10].

Проте наведене визначення не має системних ознак, а саме відповідним чином упорядкованості. Як аксіому зазначимо, що "сукупність (купа) не створюють системи" [79, 13]. Тому ми згодні з авторами, які визначають

IP як "... відповідним чином упорядкована множина об'єктивізованих відомостей, даних та знань на різних носіях інформації, у тому числі у пам'яті конкретних осіб, що утворюють інформаційні системи (бібліотеки, архіви, банки даних тощо) і призначених для широкого використання" [79, 34]. Саме такий зміст випливає з позицій системного підходу.

На рівні законодавства визначаються також окремі різновиди IP: "*інформаційні ресурси науково-технічної інформації* – систематизоване зібрання науково-технічної літератури і документації (книги, брошури, періодичні видання, патентна документація, нормативно-технічна документація, промислові каталоги, конструкторська документація, звітна науково-технічна документація з науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, депоновані рукописи, переклади науково-технічної літератури і документації), зафіксовані на паперових чи інших носіях" [3] та "*інформаційні ресурси спільного користування* – сукупність інформаційних ресурсів державних органів науково-технічної інформації, наукових, науково-технічних бібліотек, а також комерційних центрів, фірм, організацій, які займаються науково-технічною діяльністю і з власниками яких укладено договори про їх спільне використання" [3].

С точки зору прагматичного підходу, у соціологічному змісті масив даних (множина даних та відомостей) утворює інформаційний ресурс. Тобто накопичуючись у певний масив, дані, що переходять в якість потенційної інформації, яка у певний час при певних обставинах, інтересах чи потребах набуває статусу потрібних для певного кола осіб чи для окремих індивідів відомостей – інформаційного ресурсу.

Створення і використання IP – це процес виробництва і використання (матеріалізації) ідей, знань, даних і досвіду. Прикладом його накопичення може бути звичайна книжкова бібліотека, де може накопичуватися багато відомостей. Але соціального статусу, як інформації та, в подальшому знань, вони набувають тоді, коли існують люди, які мають не тільки інтерес до них, а й можливість і здатність їх отримати (читати, пізнавати, усвідомлювати). Теж саме можна сказати про архіви. Як інформаційний ресурс можна розглядати й мову (чи то природну, чи то штучну), алгоритми і програми, різні технічні, технологічні документації, та інші подібні системи і фонди інформації.

У ринкових суспільних відносинах інформаційний ресурс набуває статусу майна, сутність якого не залежить від матеріального носія (речі).

Ще однією науково-практичною категорією породженою феноменом інформації є *інформаційні технології* (ІТ). Іноді їх визначають як "інформаційно-комунікаційні" чи "інформаційно-телекомунікаційні" технології. На наш погляд, на сучасному етапі розвитку наукової думки, таке визначення є не досить коректним. Очевидно, що основою комунікацій, якщо ми говоримо про мережі зв'язку, які визначаються як "... *мережа передачі даних, утворена взаємозв'язаними вузлами й абонентськими пунктами*" чи *технологічні системи – "сукупність технічних і програмних засобів сис-*

теми передачі даних" [47, 98], а не процес "обміну інформацією, передачі інформації" [47, 99], спілкування між людьми, є саме інформаційні технології. Тобто, за допомогою останніх створюються телекомунікаційні мережі (як різновид комунікацій), системи та засоби електрозв'язку. Тому комунікації і є інформаційними технологіями.

З технічної точки зору інформаційні технології розглядаються як "... технологічний процес, предметом перероблення й результатом якого є інформація" [18]. В законодавстві вони визначаються як "... цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування" [7; 8; 6] та "... цілеспрямовано організована сукупність інформаційних процесів для створення і використання інформаційних продуктів або надання інформаційних послуг" [11]. В літературі зустрічаються погляди, де ІТ авторами розглядають як "... система методів і способів використання комп'ютерної техніки і систем зв'язку для створення, пошуку, одержання, відображення, реєстрації, накопичення, збереження, захисту і поширення інформаційних продуктів" [47, 86]. З когнітивної точки зору це "... процес матеріалізації знань у продукцію і послуги за допомогою комп'ютерно-телекомунікаційних систем" [47, 87].

Фундаментальними соціальними функціями інформаційних технологій сьогодні визначаються:

- розширення та спрощення доступу до інформації та знань; прискорення і водночас здешевлення будь-яких економічних операцій, стимулювання виробництва інтелектуальних продуктів і застосування методів контролю реального часу, сприяння організаційним інноваціям;

- стимулювання виникнення нових видів співпраці між різними суспільними секторами. Як наслідок, це сприяє мобілізації соціального капіталу, розвитку громадського суспільства та його включенню до глобалізованої світової спільноти [202, 180].

До речі, категорія "комунікація" теж має інформаційний зміст. Так, М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі, розглядаючи інформацію у контексті теорії управління соціальними системами, визначають комунікацію як "... обмін інформацією, на основі якого керівництво отримує відомості, необхідні для прийняття ефективних рішень, і доводить прийняті рішення до працівників організації (фірми)" [121, 14].

З погляду теорії інформації та теорії операцій комунікація розглядається як складний дискретний динамічний процес, що здійснюється у формі взаємопов'язаних послідовних кроків, які можна розглядати як умовно автономні операції. У контексті теорії управління соціальними системами та когнітології кожен з кроків (операцій) комунікації виступає елементом управлінської діяльності, який потрібен для того, щоб зробити думки учасників суспільних відносин зрозумілими один одному. Кожен крок (опера-

ція) у суспільних інформаційних відносинах – це поступ до наступного пункту взаємовідносин. Якщо будь-який учасник процесу управлінських відносин (особливо керівник як суб'єкт управління) буде недбалим і не думатиме про те, що робить, – зміст управління може бути втрачений.

Бачиться, що уявлення про співвідношення категорій, які розглядаються, більш наглядно можна представити у схематичному вигляді. На рис. 1 ми спробували відобразити своє бачення гносеологічного процесу.

Рис. 1. Гносеологічний процес (когнітивний підхід)

В процесі обігу в суспільстві інформація може виступати: як джерело знань при вихованні та здобутті освіти; як засіб повідомлення про події і явища, які відбуваються у суспільстві (за допомогою засобів масової інформації (ЗМІ)); як засіб, за допомогою якого здійснюються координація та управління поведінкою суб'єктів; як джерело для прийняття рішень, реалізації прав і свобод людини через надання відомостей про неї різним функціональним структурам; як метод обліку та звітності про діяльності юридичних і фізичних осіб.

Варто звернути увагу на те, що інформація одночасно може виступати і як джерело, що несе певне функціональне навантаження, і як самостійний товар. Наприклад, нормативні правові акти, виконуючі інформаційну функцію – розповсюдження правових норм і доведення їх до кожного, одночасно можуть виступати й як товар, зокрема, при реалізації (продажі) інформаційних продуктів (правової інформації) і наданні інформаційних послуг (консультуванні юристом).

Як правило, в усіх наведених випадках інформація (інформаційний ресурс) стає предметом правовідносин, тобто правовою категорією.

Зміст та класифікація категорії "інформація" у чинному законодавстві України

Якщо розглядати інформацію як предмет правовідносин у соціально-правовій системі, взаємовідносин між державою та юридичними і фізичними особами, то на відміну від відомих, традиційних для права предметів, інформація має специфічні юридичні особливості (властивості), які багато в чому визначають і відносини між суб'єктами, що виникають при її обігу, а також особливості їх поведінки.

Так В. Цимбалюк, розглядаючи *юридичні властивості інформації*, як предмета правовідносин, відносить до них наступні:

- інформація при включенні в обіг не відокремлюється від її творця або власника. Вона об'єктивізується як майно, у вигляді символів або знаків на матеріальних носіях і внаслідок цього існує окремо, незалежно від творця або власника. Звідси виникає юридична властивість інформації – *можливість виступати як об'єкт, що передається від одного суб'єкта до іншого й потребує юридичного закріплення факту її належності суб'єктам, які беруть участь у такому її обігу*;

- інформація, передана від одного суб'єкта до іншого, одночасно належить двом учасникам інформаційних відносин. Це основна відмінність інформації від речі. Юридична властивість інформації у зв'язку із цим – *її фізична невідчужуваність від творця, власника й споживача*. Така властивість вимагає розробки й застосування до інформації при її обігу особливих правових процедур, відмінних від процедур відчуження речі;

- при включенні в обіг інформація документується й відображається на матеріальному носії. Існують дві групи матеріальних носіїв: жорсткі – до яких інформація прив'язана жорстко (папір, лазерні диски, що не стираються й т. ін.); і віртуальні – до яких інформацію не можна прив'язати жорстко, по яких вона як би ковзає (дискети із перезаписом, оперативна пам'ять персонального комп'ютера (ПК) і т. ін.). Юридична властивість, що впливає із цієї особливості, полягає у *двоєдності інформації й матеріального носія*, на якому ця інформація закріплюється;

- інформація надається в певних організаційних формах – окремі дані (відомість), документ, масив (база) даних (документів), бібліотека, фонд документів, архів і т. ін. Звідси юридична властивість – *можливість відносити до інформаційних як окремі вихідні документи, так і складні організаційні структури, що містять інформацію*. Це інформаційні системи, банки даних, інформаційні мережі, бібліотеки, архіви й т. ін. [179].

Перелічені властивості дають змогу говорити про *юридично значимі ознаки*, що зумовлюють специфіку інформації та окреслюють її у правовому контексті як об'єкта правового регулювання. Це:

- *нематеріальний характер* ("самостійність відносно носія", тобто цінність інформації полягає в її суті, а не в матеріальному носії, на якому вона зафіксована);

- суб'єктивний характер ("інформація виникає в результаті діяльності суб'єкта, який наділений свідомістю", тобто вона є результатом інтелектуальної діяльності);
- необхідність об'єктивації для включення у правовий обіг;
- кількісна визначеність;
- неспоживчість, можливість багаторазового використання;
- зберігання інформації у суб'єкта, який її передає;
- здатність до відтворення, копіювання, збереження і накопичення [119, 34].

Для того, щоб подати "загальне" поняття (суспільний стандарт) якоїсь соціально значимої категорії, використовується юридичні норми. На загальнодержавному рівні такими юридичними нормами є закони. Наведено декілька загальносуспільних стандартів визначення видів інформації, поданих у законодавстві.

На абстрактному юридичному рівні, визначення категорії "інформація" надається у Законі України "Про інформацію" як: "... документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі" [1, розд. I, ст. 1]. Проте, на нашу думку й думку інших вітчизняних вчених-юристів [68, 58], таке визначення потребує суттєвого уточнення.

Розуміння інформації як відомостей лише про події та явища (статичні поняття) залишає поза увагою відомості про процеси (щось тривале у часі). Адже під інформацією слід розуміти і створювані в процесі інтелектуальної діяльності відомості (дані) про навколишній світ і процеси, що в ньому відбуваються або відомості про стан справ.

Закон України "Про інформацію" визначає перелік сфер, де інформація має місце. Це суспільство, держава та навколишнє природне середовище. Обсяг кожної з цих сфер можна розуміти по-різному. Закон не дає визначення термінам "суспільство" чи "держава". Напевне, цей перелік не є вичерпним.

Ми згодні з авторами, які зазначають, що "... краще чітко конкретизувати й розширити дію Закону, зазначивши у статті 1 весь перелік сфер діяльності, які існують, а також ті, які можуть виникнути. Але, зважаючи на недоцільність такого викладу, не слід обмежувати Закон вищезгаданим переліком, а вказати, що інформація – це затребувані відомості про осіб, предмети, факти, події, явища й процеси, незалежно від форм їх вираження". І далі: "... слід зважати на те, що порівняно з філософським підходом, законодавча дефініція є недосконалою, а тому проковує термінологічні конфлікти" [68, 55].

З'ясування сутності категорії "соціальна інформація" є можливим через визначення її видів.

Основними видами інформації згідно з національним законодавством є: статистична інформація; масова інформація; інформація про діяльність державних органів влади та органів місцевого і регіонального само-

врядування; правова інформація; інформація про особу; інформація довідково-енциклопедичного характеру; соціологічна інформація [1, ст. 18].

У Законі України "Про інформацію" законодавець розкриває зміст деяких видів інформації.

Інформація довідково-енциклопедичного характеру – це систематизовані, документовані або публічно оголошені відомості про суспільне, державне життя та навколишнє природне середовище.

Основними джерелами такої інформації є: енциклопедії, словники, довідники, рекламні повідомлення та оголошення, путівники, картографічні матеріали тощо, а також довідки, що даються уповноваженими на те державними органами та органами місцевого і регіонального самоврядування, об'єднаннями громадян, організаціями, їх працівниками та автоматизованими інформаційними системами.

Система цієї інформації, доступ до неї регулюються бібліотечним, архівним та іншим галузевим законодавством [1, ст. 24].

Інформація статистична (статистична інформація) – це офіційна документована державна інформація, що дає кількісну характеристику подій та явищ, які відбуваються в економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя України.

Державна статистична інформація підлягає систематичному відкритому публікуванню. Забезпечується відкритий доступ громадян, наукових закладів та інших зацікавлених організацій до неопублікованих статистичних даних, які не підпадають під дію обмежень, встановлених Законом.

Система статистичної інформації, її джерела і режим визначаються Законом України "Про державну статистику" та іншими правовими актами в цій галузі [4, ст. 19].

Інформація масова (масова інформація) – це публічно поширювана друкована та аудіовізуальна інформація.

Законом класифікуються також й види засобів масової інформації [2].

Аудіовізуальні засоби масової інформації є: радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис тощо.

Друковані засоби масової інформації є періодичні друковані видання (преса) – газети, журнали, бюлетені тощо і разові видання з визначеним тиражем.

Порядок створення (заснування) та організації діяльності окремих засобів масової інформації визначаються законодавчими актами про ці засоби [2, ст. 20].

Інформація державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування – це офіційна документована інформація, яка створюється в процесі поточної діяльності законодавчої, виконавчої та судової влади, органів місцевого і регіонального самоврядування. Основними джерелами цієї інформації є: законодавчі акти України, інші акти, що приймаються Верховною Радою та її органами, акти Президента України, підзаконні но-

рмативні акти, ненормативні акти державних органів, акти органів місцевого і регіонального самоврядування.

Інформація державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування доводиться до відома заінтересованих осіб шляхом:

- опублікування її в офіційних друкованих виданнях або поширення інформаційними службами відповідних державних органів і організацій;
- опублікування її в друкованих засобах масової інформації або публічного оголошення через аудіо та аудіовізуальні засоби масової інформації;
- безпосереднього доведення її до заінтересованих осіб (усно, письмово чи іншими способами);
- надання можливості ознайомлення з архівними матеріалами;
- оголошення її під час публічних виступів посадових осіб.

Джерела і порядок одержання, використання, поширення та зберігання офіційної інформації державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування визначаються законодавчими актами про ці органи.

Законодавчі та інші нормативні акти, що стосуються прав, свобод і законних інтересів громадян, не доведені до публічного відома, не мають юридичної сили [1, ст. 21].

Інформація науково-технічна (науково-технічна інформація) – це документовані або публічно оголошені відомості про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності [3, ст. 1].

Інформація та документи, що не підлягають наданню для ознайомлення за запитами.

Не підлягають обов'язковому наданню для ознайомлення за інформаційними запитами офіційні документи, які містять у собі:

- інформацію, визнану у встановленому порядку державною таємницею;
- конфіденційну інформацію;
- інформацію про оперативну і слідчу роботу органів прокуратури, МВС, СБУ, роботу органів дізнання та суду у тих випадках, коли її розголошення може зашкодити оперативним заходам, розслідуванню чи дізнанню, порушити право людини на справедливий та об'єктивний судовий розгляд її справи, створити загрозу життю або здоров'ю будь-якої особи;
- інформацію, що стосується особистого життя громадян;
- документи, що становлять внутрішню службову кореспонденцію (доповідні записки, переписка між підрозділами та інше), якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності установи, процесом прийняття рішень і передують їх прийняттю;
- інформацію, що не підлягає розголошенню згідно з іншими законодавчими або нормативними актами. Установа, до якої звернуто запит, мо-

же не надавати для ознайомлення документ, якщо він містить інформацію, яка не підлягає розголошенню на підставі нормативного акта іншої державної установи, а та державна установа, яка розглядає запит, не має права вирішувати питання щодо її розсекречення;

- інформацію фінансових установ, підготовлену для контрольно-фінансових відомств [1, ст. 37].

Інформація правова (правова інформація) – це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо. Джерелами правової інформації є Конституція України, інші законодавчі і підзаконні нормативні правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань. З метою забезпечення доступу до законодавчих та інших нормативних актів всім громадянам держава забезпечує видання цих актів масовими тиражами у найкоротші строки після набрання ними чинності [1, ст. 22].

Інформація про особу – це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про особу. Основними даними про особу (персональними даними) є: національність, освіта, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження. Джерелами документованої інформації про особу є видані на її ім'я документи, підписані нею документи, а також відомості про особу, зібрані державними органами влади та органами місцевого і регіонального самоврядування в межах своїх повноважень. Забороняється збирання відомостей про особу без її попередньої згоди, за винятком випадків, передбачених законом. Кожна особа має право на ознайомлення з інформацією, зібраною про неї. Інформація про особу охороняється Законом [1, ст. 23].

Слід зазначити, що дане визначення також є дискусійним, зокрема воно не відповідає європейським стандартам сутності персональних даних. Персональні дані не можна зводити лише до відомостей про особу. Також перелік персональних даних зазначених у Законі не можна вважати вичерпним.

Інформація соціологічна (соціологічна інформація) – це документовані або публічно оголошені відомості про ставлення окремих громадян і соціальних груп до суспільних подій та явищ, процесів, фактів. Основними джерелами соціологічної інформації є документовані або публічно оголошені відомості, в яких відображено результати соціологічних опитувань, спостережень та інших соціологічних досліджень. Соціологічні дослідження здійснюються державними органами, об'єднаннями громадян, зареєстрованими у встановленому порядку [1, ст. 25].

Інформація з обмеженим доступом за своїм правовим режимом поділяється на конфіденційну і таємну.

Конфіденційна інформація – це відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов.

До таємної інформації належить інформація, що містить відомості, які становлять державну та іншу передбачену законом таємницю, розголошення якої завдає шкоди особі, суспільству і державі [1, ст. 30].

Віднесення інформації до категорії таємних відомостей, які становлять державну таємницю, і доступ до неї громадян здійснюється відповідно до закону про цю інформацію (Закону України "Про державну таємницю" [4, ст. 10] – К.І).

Інформація цього різновиду, матеріалізована на носіях інформації підлягає технічному захисту (Закон України "Про захист інформації в автоматизованих системах" [5], Указ Президента України "Про Положення "Про технічний захист інформації в Україні"" [12] – К.І).

Інформація як товар. Інформаційна продукція та інформаційні послуги громадян та юридичних осіб, які займаються інформаційною діяльністю, можуть бути об'єктами товарних відносин, що регулюються чинним цивільним та іншим законодавством. Ціни і ціноутворення на інформаційну продукцію та інформаційні послуги встановлюються договорами, за винятком випадків, передбачених Законом [1, ст. 39].

У процесі управління організаційними системи визначають окремі (специфічні) критерії й ознаки у змісті інформації. Наприклад, *за правовим регулюванням відносин, пов'язаних із автоматизованою обробкою*, її поділяють на:

- забезпечувальну (охоплює наукові, організаційні й технічні рішення);
- інформацію, яка знаходиться у пам'яті електронно-обчислювальної машини (ЕОМ) (об'єднує всю функціональну інформацію, яка перебуває у пам'яті ЕОМ);
- позамашинну (підготовлену до вводу в ЕОМ та отриману в результаті опрацювання, тобто вхідну і вихідну) тощо.

Щодо сфери діяльності (наприклад, у діяльності правоохоронних органів), інформацію поділяють за змістом, цілеспрямованістю та формами подання на такі види:

- а) звітно-статистична та облікова інформація. Вона характеризує стан охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю;
- б) оперативно-розшукова інформація. Цей вид інформації містить дані, які збирають правоохоронні органи з метою виявлення, розслідування злочинів, а також розшуку осіб, які їх вчинили;
- в) оперативно-довідкова інформація. Вона містить повідомлення про особу, предмети, явища, події, які правоохоронними органами збираються, реєструються, зберігаються та використовуються для здійснення покладе-

них на них функцій щодо охорони громадського порядку, боротьби зі злочинністю і профілактики правопорушень [152, 15].

Важливе теоретичне і практичне значення для вивчення сутності соціальної інформації має її класифікація й за іншими ознаками. З метою організації стратегічного, тактичного та оперативного управління *інформацію класифікують за наступними ознаками:*

- за напрямом руху: вихідна – потік інформації від суб'єкта до об'єкта управління і вхідна – потік від об'єкта до суб'єкта;

- за ознакою щодо середовища формування: на зовнішню і внутрішню (зовнішньосистемну і внутрішньосистемну);

- за характером даних щодо змісту процесу управління: на директивну і описову;

- за джерелом виникнення: на первинну і похідну;

- за способом вираження і фіксації: на усну і документальну;

- за ступенем стабільності: на постійну, змінну, періодичну і разову;

- за призначенням щодо процесу управління: на планову, звітну, облікову, контрольну;

- за підлеглистю до підсистем керованої системи: на технічну, економічну, соціальну, організаційну, правову тощо;

- за належністю до сфер діяльності та функцій управління: на конструкторську, технологічну, фінансову, бухгалтерську, оперативно-виробничу;

- за певним терміном: на інформацію про минулі, поточні та майбутні події (прогностична інформація);

- за ступенем визначеності інформації: на детерміновану і ймовірну.

Розглядаючи загальні аспекти визначення понять інформації та управління, на основі аналізу інформаційної моделі індивіда, цікава класифікація інформації, надається в монографії І.В. Арістової [32, 12–24]. Вона виділяє *базову інформацію*, яку має індивід незалежно від процесу прийняття рішення (ППР) та *поточну*, що надходить регулярно, систематично у визначені моменти часу. В свою чергу, базову інформацію вчена поділяє на *змістовну* та *процедурну*, а поточну – на *суб'єктивну* та *об'єктивну*. Така класифікація дає можливість детально простежити когнітивний процес прийняття рішення людиною.

Правове регулювання та соціальне управління є особливими функціями, що виникають із самої природи суспільного процесу праці. Будучи соціальними категоріями, вони мають своїм об'єктом поведінку людей, їх діяльність, вчинки, відносини одного з одним. При цьому, інформація розглядається як чинник управління, вона необхідна на всіх етапах управлінської діяльності. Через інформацію здійснюється вплив на формування та прийняття управлінських рішень, а також виявлення потреб у регулюванні конкретного виду суспільних відносин, їх реалізацію, контроль за їх реалізацією тощо.

Інформаційні засади правової діяльності та соціального управління

Нагадаємо, що в організації управління соціальними системами, *під інформацією розуміють також множину повідомлень (відомостей) про стан системи управління в конкретний момент часу, просторі, колі осіб, тобто різних факторів, що впливають на цю систему.* У цьому контексті інформація у процесі управління соціальними системами розглядається як дискретна категорія, статичну сутність якої слід розуміти з діалектичних (змінних, порівняльних) позицій, у ряду категорій "минуле – сучасне – майбутнє".

Оскільки керована система – сфера застосування управлінських дій, як правило, перебуває за межами організаційної системи, то значна частина інформації про її стан може бути отримана лише в процесі активного й цілеспрямованого пошуку з боку структурних елементів (підрозділів) організаційної системи управління. Таким чином, суб'єкти організаційної системи управління передусім самі активно організовують пошук інформації. Звичайні загальноприйняті засоби і канали отримання інформації (такі як листи і повідомлення громадян, громадських та державних організацій, повідомлення преси, радіо) стають недостатніми.

Наприклад, для успішної організації управління діяльністю правоохоронними органами по боротьбі із злочинністю, як суб'єктами державного управління, організується пошук та виявлення інформації про здійснені і підготовлювані злочини, про осіб, які їх вчинили чи можуть вчинити, злочинців, які ховаються від правосуддя тощо. Процес цього "пошуку" також регламентується чинним законодавством.

Відомо, що будь-яке управлінське рішення приймається не лише на основі та в залежності від характеру інформації про керовану систему. Його вибір визначається також природою інформації, яка міститься в нормах, що регламентують діяльність відповідних органів управління соціальною системою (наприклад, державних органів) – управляючої інформації.

У державному управлінні, наприклад, рішення про методи та засоби впливу на керовану систему приймаються на основі інформації про неї і у відповідності з управляючою (управлінською) інформацією, що носить нормативний характер. У цій взаємозалежності закладені передумови та гарантії прийняття оптимальних управлінських рішень у рамках принципів і вимог законності.

Дослідниками відмічається, що керівник 50–90% часу витрачає саме на роботу з інформацією (інформаційну роботу, комунікацію). Керівник займається цим, щоб реалізувати свою роль у міжособистих відносинах, інформаційному обміні і процесах прийняття рішень щодо функцій управління. Обмін інформацією є однією із самих складних проблем на будь-якому рівні ієрархії [121]. Аналогічної позиції притримується Р.А. Фатхутдинов [173, 222].

Якщо управління розглядати, як процес обміну інформацією, то можна виділити наступні базові його елементи:

- суб'єкти управлінських відносин: відправник – особа, що генерує інформацію (ідею чи повідомлення) і передає її, та отримувач – особа, якій призначена інформація і яка її інтерпретує.

- повідомлення – інформація – відповідним чином закодовані відомості.

- канали (засоби зв'язку) – технології перетворення, передачі отримання інформації.

При обміні інформацією відправник і отримувач проходять декілька взаємопов'язаних етапів відносин. Завдання відправника повідомлення скласти (сформулювати) його і використати канал зв'язку так, щоб отримувач зрозумів його зміст. При цьому кожні сторони однозначно повинні розуміти вихідну ідею (інформацію). Однозначність розуміння отримувачем інформації забезпечується за допомогою зворотного зв'язку. Слід пам'ятати, що кожен етап обміну є одночасно пунктом, у якому зміст може бути викривлений чи повністю втрачений.

Таким чином, ми визначили, що за допомогою інформації реалізується зв'язок між суб'єктом і об'єктом, між управляючою та керованою частинами системи управління. Тобто, ефективну реалізацію всіх принципів та функцій управління забезпечує вчасно отримана і якісна інформація.

Отже категорія "інформація" є одним із провідних понять. У суспільних відносинах інформація виступає як складне багатоаспектне соціальне явище: соціально-психологічне, науково-методологічне, філософське, організаційно-правове тощо. За допомогою інформації забезпечується функціонування будь-яких соціальних систем: відносин між окремими людьми, їх спільнотами (сім'я, товариство, колектив, суспільство, держава тощо).

Сама цінність інформації в сфері управління може визначатися не тільки за допомогою кількісних, формально-логічних, семантичних, але й інших засобів. Тому визначення цінності інформації можна пов'язувати, зокрема, з поняттям мети, що характеризує всяку людську діяльність, у тому числі і правову та управлінську.

Інформаційну сутність організаційно-правової діяльності, на нашу думку, можна розглядати через категорію "інформаційний процес", як *"... послідовність дій щодо пошуку, одержання, використання, поширення і збереження інформації, а також будь-яка дія або сукупність дій, здійснених через процеси в автоматизованій системі, що пов'язані із збиранням (набуттям, придбанням), створенням, реєстрацією, накопиченням, збереженням, захистом і поширенням (розповсюдженням, реалізацією) інформаційних продуктів"* [47, 86].

Інформаційні процеси протікають на усіх рівнях соціальної ієрархії – на рівні суспільства в цілому, великих та малих соціальних груп, спільнот, трудових колективів, окремої особи і її індивідуальної свідомості (інфор-

маційно-психологічні процеси), і, нарешті у нормотворчій, правозастосовній та правоохоронній – правничій – діяльності.

Розглядаючи інформаційні процеси у механізмі правового регулювання О.О. Гаврилов виділяє наступні *інформаційні бар'єри*, що сполучені з ними.

Технічні бар'єри – створення штучних перешкод, що перешкоджають упевненому прийняттю радіо- і телепрограм, тобто поширенню радіо-, теле- та інших технічних сигналів у смузі частот, на яких здійснюється віщання по ліцензії, індустриальні перешкоди, тобто штучні перешкоди, які виникають при експлуатації технічних пристроїв у процесі господарської діяльності.

Бар'єр незнання (непоінформованості). Споживач не знає, що необхідна йому інформація реально існує.

Бар'єр зв'язку. Споживач знає, що потрібна йому інформація існує, але не має можливості одержати її. Причини тут можуть бути різні – від відсутності зв'язків між фахівцями, установами, країнами до явного або неявного небажання широко поширювати інформацію.

Мовний бар'єр. Інформація доступна, але вона написана на не знайомій споживачеві мові. У цьому випадку споживач ігнорує такі відомості та данні.

Поширення правової інформації з каналів масової комунікації нерідко пов'язане з таким явищем, як *надмірність – позитивна й негативна*. Позитивна надмірність правової інформації необхідна для оптимізації усього процесу комунікації. Вона використовується засобами масової інформації (кількаразові повторення характерних ситуацій для їх кращого засвоєння аудиторією).

Позитивна надмірність часто використовується законодавцем як прийом підвищення ефективності сприйняття нормативних актів.

Негативна надмірність порушує нормальний плин інформаційного процесу. Вона являє собою свого роду "шум" або "перешкоди". Наприклад, це "декларативні" норми права. Декларативність була характерна для багатьох законодавчих актів, прийнятих в умовах адміністративно-командної системи управління. Специфіка декларативних законів і норм полягає в тому, що вони не забезпечені відповідним механізмом їх реалізації. Не виконуючи функцій регуляції і саморегуляції, такі закони несуть надлишкову інформацію [58, 35-37].

Очевидно, що вчений не врахував бар'єр, що, на нашу думку, може мати найважливіший вплив на процеси обмеження можливостей інформаційних процесів, у тому числі в механізмі правового регулювання. Ми маємо на увазі, перешкоди, що може здійснювати саме правове регулювання, так звані "організаційно-правові перешкоди". Прикладом може служити Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України "Про затвердження Порядку проведення державної реєстрації електронних інформаційних ресурсів" [15], й незабаром скасованого тим самим відомством в результаті бур-

хливої реакції громадськості [16]. Очевидно, що прийнятий нормативний акт є невдалою спробою правового регулювання всесвітньої мережі Інтернет. Дійсно, проблема організаційного та правового регулювання відкритого інформаційного простору, елементом (технологічним втіленням) якого і є саме зазначена інформаційна мережа, завдяки деяким негативним проявам, що мають місце в її існуванні, є практично у всіх країнах світу. Але таке її вирішення з боку держави, на думку багатьох вчених та практиків в цій галузі, не є вдалим. Цей бюрократично-адміністративний крок значно порушує не тільки принципи організації всесвітнього інформаційного простору, а й права людини. Очевидно, що державне управління цією сферою повинно базуватися на інших засадах, перш за все технологічних. Проблеми державної інформаційної політики, з урахуванням їх важливості для формування інформаційного суспільства в нашій країні, а також напругу даного дослідження, ми маємо намір комплексно розглянути нижче.

Таким чином, інформація розглядається, як потужний інструмент, за допомогою якого можна впливати на волю, вчинки, прийняття рішень всіх без винятку учасників суспільних відносин. Від характеру і ціленаправленості інформації, інтенсивності її надання, суттєвим чином залежить рівень організації соціальних систем, їх визнання, повага чи ігнорування і протидія.

Однак тут не повинне скластися враження, що інформація всесильна. Як вірно відзначається у літературі, інформація виконує *"... широкий, але все-таки обмежений клас завдань. Вона є специфічною формою взаємозв'язку, взаємодії компонентів системи, а також системи в цілому з навколишніми умовами; обслуговує всі рівні, функції управління...; містить відомості про методи і засоби управління...; є безпосередньою причиною, яка визначає вибір системою того чи іншого варіанту поводження, переходу системи в новий стан, що забезпечує її рух до заданій мети"* [34, 244].

Але, з урахуванням наведеної вище класифікації інформації, що міститься у законодавстві, виникає логічне питання – яка ж інформація, з точки зору наведеної нами вище її класифікації, циркулює у організаційній та правовій сфері соціальної діяльності. Вважається, що таку інформацію виділено у категорію "правова інформація".

Від правової інформації до соціально-правового інформаційного ресурсу

Як було показано нами вище, правова інформація є різновидом інформації взагалі, її видовим поняттям. Тому всі ознаки, характерні для поняття інформації, рівною мірою властиві й поняттю правової інформації. Наприклад, проблема якості правової інформації давно обговорюється в теорії права, у тому числі в аспекті застосування засобів кібернетики, математичних методів і технічних комплексів [52, 70–76; 103].

У той же час правова інформація має специфічні особливості, які дозволяють виділити її в самостійне поняття.

Правова інформація є інструментом, за допомогою якого можна впливати прийняття рішень усіх без винятку учасників законотворчого процесу. Від характеру та цілеспрямованості правової інформації істотно залежать рівень державного управління соціальними системами, ефективність дії закону, повага або ігнорування його вимог.

Є.Б. Кубко, розглядаючи проблеми інформаційного забезпечення державно-правової організації соціальних систем, підкреслює, що *"Правова інформація – складне соціально-психологічне, науково-методичне, філологічне явище, за допомогою якого забезпечується функціонування соціальних систем. Правова інформація необхідна на всіх етапах правотворчої та правозастосовної діяльності стадії. Вона впливає на прийняття управлінських рішень, виявлення потреб у законодавчому регулюванні конкретного виду суспільних відносин, створення законопроектів і законів, їх реалізацію, контроль за реалізацією законів, формування правової культури та правосвідомості особи, групи, нації, суспільства"* [51, 179].

Далі Є.Б. Кубко наводить характерні риси правової інформації: *"По-перше, правова інформація для широкого кола громадян, на відміну від інформації, розрахованої на використання юристами-професіоналами та посадовими особами, повинна бути більш лаконічною, але різноманітною за своїм змістом, за ступенем складності, максимально доступною і ясною, що виключає двозначне і перекручене уявлення про право. По-друге, надходження правової інформації повинне бути систематичним та оперативним, що пов'язане зі швидким оновленням законодавства, необхідністю своєчасного відновлення та поповнення знань про право. Щодо останнього, то є виправданим метод повторного інформування з використанням фактичного матеріалу. По-третє, інформація повинна супроводжуватися методологічними порадами та рекомендаціями бібліографічного характеру. Це особливо важливо, тому що в особистім користуванні громадян поки ще недостатньо юридичних довідників і спеціальної літератури"* [51, 179–180].

О.О. Гаврилов, визначає наступні вимоги до правової інформації: *"правова інформація повинна бути достовірною, тобто об'єктивно відбивати реальність; вона повинна бути повною, тобто відбивати усі факти, явища, процеси, що стосуються даного випадку"* [58, 32].

Нагадаємо, що у Законі *"Правова інформація – це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо"* [1, ст. 22].

Залежно від джерел, форми та засобів поширення правова інформація може бути письмовою або усною, прихованою або відкритою, широкою або обмеженою, повною або короткою, масовою або приватною, епізодичною або постійною, науковою або антинауковою, повсякденною або теоретичною, об'єктивною або необ'єктивною й т. ін. Характерним для інформації є те, що кожен її різновид має свій антипод.

Правова інформація має офіційний і документальний характер. Для неї характерна системність. Наприклад, вся сукупність нормативних правових актів групується навколо їх системоутворюючого загального державного акту – Конституції України, яка, згідно з Законом, є джерелом правової інформації. До інших джерел правової інформації відносяться також *"... законодавчі і підзаконні нормативні правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань"* [1, ст. 22].

У юридичній літературі є чимало робіт, автори яких зверталися до розгляду класифікації правової інформації. Досліджуючи, наприклад, зміст і цілі правової інформації щодо проблеми розвитку механізмів правового регулювання, О.Ф. Шебанов підрозділив її на два види: *офіційну* і *неофіційну*. До *офіційної правової інформації* він відносить зведення і дані про право чи законодавство у широкому розумінні цього поняття, тобто про всі діючі у суспільстві нормативні юридичні акти, про нормативні акти, які вже припинили дію тощо. Як джерела цього виду інформації ним (і іншими авторами) розглядаються Закони, Укази, різні нормативні акти місцевих органів державної влади і державного самоврядування, центральних органів та громадських організацій і ін. У якості *неофіційної правової інформації* розглядаються всі відомості та дані про право і пов'язаними з ним явищами, що знаходяться в різноманітних матеріалах та одержуються від підприємств, установ, громадських організацій, громадян та з інших недержавних джерел. Це, зокрема, відомості, що містяться в юридичних монографіях, підручниках, статтях, довідниках, доповідях, оглядах та інших джерелах, які не є офіційними виданнями [187].

Інші автори, пропонують, насамперед, розглядати правову інформацію не тільки як сукупність відомостей і даних про діюче в праві, але і як сукупність відомостей про правотворчість, про наукові теоретичні розробки в галузі правової дійсності. При цьому *правова інформація класифікується з погляду її джерел*, до числа яких відносять:

- нормативні юридичні акти, видавані органами державної влади, тобто закони, укази, постанови та інші документи, що закріплюють рішен-

ня відповідних державних органів і спрямовані на встановлення, зміну і скасування юридичних актів;

- практику розгляду справ у судових органах і органах державного арбітражу, що відображається у відповідних офіційних документах;

- статистичні дані про стан злочинності;

- кримінологічні дослідження та ін. [141; 53].

Поряд з цим, правова інформація, як джерело необхідних відомостей про правові явища і процеси, підрозділяється на інформацію, спрямовану на:

- удосконалювання існуючого законодавства;

- надання допомоги органам державного управління і правосуддя в здійсненні ними конкретних функцій;

- розвиток наукових досліджень і розробок в галузі права і управління;

- поліпшення підготовки юридичних кадрів;

- розширення правової пропаганди;

- вивчення і поширення передового досвіду в сфері права і управління [39].

У процесі дослідження системи соціально-правової інформації С.С. Москвін усебічно розглянув її як різновид наукової інформації, як правосвідомість, як правову норму, як сукупність відомостей про право. З точки зору правових інформаційно-пошукових систем в галузі права виділена інформація підрозділяється ним, насамперед, на документальну та іншу. Далі, на основі комплексного аналізу, він розділяє її, на офіційну та неофіційну (так само, як і О.Ф. Шебанов), на загальну і галузеву, на горизонтальну і вертикальну, котра, у свою чергу, надається у вигляді прямої і зворотної, вихідної, проміжної і підсумкової, універсальної, функціональної.

Що стосується цілей і аспектів дослідження соціально-правової інформації, то вона розглядається ним з позицій таких властивостей, як її класовий зміст, істинність, вірогідність, повнота і підкріплення владною силою держави [124].

Питання про класифікацію соціально-правової інформації розглядалося і у зв'язку з аналізом механізму правосвідомості і суспільної думки. У таких дослідженнях, поряд з політичним, економічним та іншими різновидами інформації, виділяється особливий вид – *державно-правова інформація, під якою розуміються всі відомості, дані про державно-правові інститути в широкому розумінні цього слова*. При цьому відзначається важливість цього виду соціальної інформації для реалізації правового регулювання, відправлення правосуддя, зміцнення законності, інших видів юридичної діяльності і пропонується поділ державно-правової інформації на загальну і галузеву. До загальної державно-правової інформації при цьому відносяться всі відомості, дані, суб'єктом і об'єктом впливу яких є державні органи, посадові особи, громадяни. Галузеву інформацію характеризують

усі зведення, що містяться в конкретних галузях права – цивільному праві, адміністративному праві, колгоспному і земельному праві, кримінальному праві та інших галузях [140].

Комплексний підхід до дослідження дозволив О.О. Гаврілову поділити правову інформацію на *нормативну* та *ненормативну*.

Нормативно-правова інформація – це сукупність офіційних документованих даних про право і законодавство, їх систему, джерела, окремі правові норми і правові інститути, де юридично закріплені правові відносини між фізичними і юридичними особами та іншими суб'єктами права.

До джерел нормативної правової інформації відносяться законодавчі та інші нормативні правові акти, міжнародні договори та угоди, загально-визнані норми, а також принципи міжнародного права. Сюди ж відносяться тлумачення правових норм і узагальнення правової практики (наприклад, судової). При тлумаченні норм права виявляється воля законодавця. Додаткову інформацію надають логічне тлумачення, систематичне тлумачення, роз'яснення термінів, понять, аналіз типових ситуацій у кримінально-правовій, цивільно-правовій та інших сферах судової діяльності [58, 33–34].

Нормативна правова інформація може бути *класифікована* таким чином:

1) інформація, яка втримується в Конституції та Законах України, указах Президента, постановах і розпорядженнях уряду, актах міністерств та відомств, актах органів законодавчої та виконавчої влади, місцевого самоврядування;

2) галузева інформація – спеціалізується по галузях права та законодавства. В свою чергу, вона може бути конституційно-правовою, адміністративно-правовою, цивільно-правовою і т. ін.;

3) міжнародно-правова інформація – інформація, що містяться у міжнародно-правових договорах, угодах, конвенціях відомості, яка характеризує стосунки між державами, народами, міжнародними організаціями.

Ненормативна правова інформація – це такий різновид правової інформації, що хоча й слугує для вирішення завдань правотворчої та правозастосовної діяльності, але не є нормативною правовою. Наприклад, це докази по кримінальній, цивільній або арбітражній справі. Це може бути інформація, одержувана в результаті проведення судової експертизи почерку або якого-небудь іншого криміналістичного об'єкта.

Ненормативна інформація у вигляді даних соціологічних або статистичних досліджень використовується у ході організації правотворчого процесу, застосовується для систематичного інформування громадян, всіх громадянських структур про найбільш актуальні явища, факти та проблеми, що існують у правовій сфері.

Ненормативну правову інформацію розділяють на дві групи: *інформацію про стан законності та правопорядку*, а також *інформацію, що пов'язана з розкриттям і розслідуванням правопорушень*.

До складу *інформації про стан законності й правопорядку* входять:

1) інформація про дотримання прав і свобод людини, що міститься в офіційних даних про дотримання Україною своїх міжнародних зобов'язань, у матеріалах комісій із прав людини;

2) інформація про стан законності та правопорядку, ефективності прокурорського нагляду, що міститься в публікаціях засобів масової інформації, у періодичних виданнях правоохоронних і правозастосовних органів, інформація про форми й способи захисту прав громадян, про вжиті заходи щодо виконанню вимог до законності.

До складу *інформації, яка пов'язана із розкриттям і розслідуванням правопорушень*, входять:

- *кримінологічна інформація* – дані про злочинність та інші правопорушення, ефективності карних покарань;

- *криміналістична інформація* – інформація, використовувана при доказі факту злочину та ідентифікації особи або групи осіб, що зробили злочин;

- *судово-експертна інформація* – інформація, використовувана при проведенні судових експертиз для доказу (або спростування) факту злочину і провини обвинувачуваного;

- *оперативно-розшукова інформація* – інформація, що містить відомості про результати, щодо здійснення оперативно-розшукових заходів направлених на встановлення та розшуку осіб, які вчинили кримінально-наказуєми діяння чи ховаються від правосуддя, а також інші зведення та матеріали [58, 33–35].

Таким чином, комплексний характер функцій права визначає й різноманіття правової інформації, що ускладнює на практиці її відділення від ненормативно-правової інформації (за О.О. Гавриловим) – соціальної, політичної, ідеологічної, економічної і т. ін.

Необхідно відзначити, що розглянуті класифікації правової інформації, незважаючи на їхню спеціальну спрямованість і, у зв'язку із цим, певну відособленість, можуть бути цілком перенесені і на аналіз функціональних систем у організаційно-правовій сфері. Крім того, розглянутими підходами зовсім не вичерпується проблема класифікації правової інформації. Зокрема, як відзначалося вище, її можна (і потрібно) класифікувати за *фізичною природою, характером структури, формою надання, напрямом руху в автоматизованих інформаційних і керованих системах* та іншими особливостями.

Крім того, із наведених класифікацій ми бачимо, що правова інформація не має певних жорстких меж. Тобто для ефективного інформаційного забезпечення організаційно-правової дійсності необхідне розширення масиву даних та відомостей – збільшення інформаційного ресурсу. Мабуть саме тому, не дивлячись на наявність визначення правової інформації в юридичній науковій літературі, єдине визначення її поняття практично відсутнє.

Разом з тим, наявні визначення цього поняття зі змістовної сторони принципово не розрізняються. У них головним чином виділяється той аспект, що представляється тому або іншому автору найбільш актуальним у процесі розгляду відповідної проблеми. Тому в одних визначеннях істотним елементом цього поняття просто не знаходиться місця, а в інших – зміщається акцент важливості тих ознак, які відрізняють правову інформацію від інших видів наукової інформації.

Наприклад, Ю.В. Кудрявцев пише: *"Правовою інформацією є інформаційно-значеннєвий зміст правових норм. До них варто віднести не тільки акти вищих і місцевих органів влади та управління, відомчі нормативні акти, але й судову, арбітражну, нотаріальну практику"* [103, 15].

Таке визначення повністю відмежовує правову інформацію від політичної, економічної, ідеологічної та інших різновидів наукової інформації. Тому ми не поділяємо визначення правової інформації лише в одному значенні – як *"інформації, що міститься в нормах права"*.

Далі, обґрунтовуючи свою точку зору, автор визначення виходив із того, що правові приписи, виражені в законодавстві – це в певному розумінні *"спосіб спілкування держави із громадянами"* [104, 19].

Дійсно, правова інформація має особливості як в семантичному (значеннєвому), так і прагматичному аспектах. Змістом правової інформації є не просто набір відомостей про ті або інші суспільні відносини, а і їх аналіз. Інформація стає правовою тільки тоді, коли вона проходить через державний механізм і знаходить свій метод регулювання, перетворюючись у форму закону іншого нормативного акта або правозастосовного документа. Відображаючи волю законодавця, правова інформація регулює окремі сторони господарської або соціально-культурної діяльності суспільства.

Ступінь реалізації поставлених державою завдань на основі виконання правових приписів характеризує ефективність юридичних норм, і залежно від її стану законодавець доповнює або змінює зміст правової інформації. Значеннєвий зміст правової інформації певною мірою формує і її прагматичний аспект.

Але, ця точка зору, можливо й відповідала духу так званих "часів застою", коли у всьому панував диктат з боку держави, не було іншої альтернативи, як пасивно сприймати ту інформацію, що нав'язувалася особі державою зверху (будь то інформація, що міститься в правовій нормі чи в директивному розпорядженні). *"У наш час, коли акценти змістився у бік інтересів особи, коли право на інформацію перестає бути монополією держави, а в суспільстві затверджується принцип плюралізму думок, розмаїтості інформації, розглядати правову інформацію лише в однозначному розумінні було б, щонайменше, помилково"* [51, 181].

За справедливим зауваженням В.М. Сирих, *"закономірності розвитку права не можна вивести ні із самих норм, ні із правозастосовної діяльності органів держави, тому що в складній системі взаємозв'язків і взаємозалежностей ці два компоненти соціальної реальності в остаточному*

підсумку виявляються похідними, залежними від матеріальних, економічних відносин суспільства" [167, 48]. Отже, для пізнання сутності правової інформації не можна обмежуватися вивченням тільки правових норм як джерела правової інформації. Цього явно недостатньо.

Проміжною ланкою між поняттями "інформація" і "правова інформація" є поняття "соціальна інформація" – *"знання, повідомлення, відомості про стосунки людей, стан та характер розвитку соціальних процесів, умови життєдіяльності, суспільне становище індивідів і соціальних груп, взаємодії їхніх інтересів. ... Використовується в соціологічних дослідженнях та практиці управління соціальними процесами"* [163, 31–32]. Воно розкривається через такі соціологічні категорії, як "потреба", "інтерес", "активність" та ін. По своїй природі соціальна і правова інформація на кілька порядків вище та складніше інформації, що циркулює в природних і технічних процесах.

До поняття "правова інформація" примикає ряд близьких йому понять. Насамперед, це поняття політичної та економічної інформації. Так *"... під політичною інформацією розуміється інформація про статистику та динаміку політичних відносин, політичної лінії держави, діяльності політичних партій і громадських об'єднань, іміджу політичних діячів, про всі елементи політичної системи суспільства. Різновидом політичної інформації є зовнішньополітична інформація – дані про зовнішньополітичний курс держави, зовнішньополітичні акції, конфлікти, про стан міжнародних відносин. Політична інформація як самостійний вид інформації не належить до правової"* [44, 31].

Після розпаду командно-адміністративної системи колишнього Радянського Союзу, Україна приступила до формування нової правової системи, до створення більш демократичного законодавства. В сучасних умовах диктат з боку держави неприйнятний, але для створення нового права потрібна висока правова активність широких верств населення. Це значить, що кожен свідомий член суспільства повинен бути самостійним носієм правової інформації, головним її потенційним джерелом. Індивідуальна правосвідомість особистості саме й припускає наявність такого важливого елемента, як правове знання, тобто володіння людиною певним запасом правової інформації.

Люди не живуть у якомусь вакуумному просторі, вони повсякденно беруть участь у правових відносинах, емпіричним шляхом здобувають правовий досвід, а останній відображається на правосвідомості особистості, формує правові навички, настанови, зразки поведінкових актів. Тим самим правоінформована особистість не тільки втілює в собі інформацію, що поступає до неї ззовні (від правової норми), а й, перетворюючи її у власній правосвідомості, накопичує, виділяє й розповсюджує її за допомогою різних каналів зовнішньої комунікації. Безумовно, така інформація не завжди досконала та наукова.

Проявляючись у формі суспільної думки, правова інформація є основою законодавства, вона, власне кажучи, – воля народу, що закріплюється в законодавчих актах. Отже, правова інформація, що міститься в правовій нормі, – це інформація, що надійшла від громадян. Пройшовши складний, багатоступінчастий шлях від зародження до переробки та подальшого втілення в правових нормах, вона здобуває інший, якісно більш високий, систематизований характер.

Удосконалювання законодавства припускає також вивчення суспільної думки, збір й аналіз інформації, що надходить від громадян, їх думок, оцінок, побажань, зауважень щодо майбутньої правової норми. Особистість, таким чином, є першоджерелом правової інформації, що відображає все різноманіття наявних і можливих у доступному майбутньому моделей поведінки людей. Отже, джерелом правової інформації може бути не тільки норма права, але й сама людина або група людей.

Процес піднесення волі народу в закон є не що інше, як виявлення за допомогою правової інформації суспільних потреб, що підлягають правовому регулюванню, як процес перетворення думки населення, або інших зацікавлених осіб, юридично значимої інформації з ненормативно-правової форми (соціальна, політична, економічна інформація) у форму правову (закон, указ, устав і т. ін.). При цьому інтереси й потреби людей, їх правосвідомість є генератором такої інформації. В свою чергу, саме від обсягу, якості, переконливості й інтенсивності інформації залежить характер закону, його зміст, структура, цілі, завдання та ін.

Таким чином, як правильно підкреслює Є.Б. Кубко, *"... інформація, що здатна забезпечити потреби права, – це не тільки інформація, втілена в нормах права, а й інформація соціальна, економічна, політична, що має відношення до права. Без інформаційного пояснення, без інформаційної підтримки закон і правові норми нежиттєздатні. В інформаційному забезпеченні бідують всі стадії законотворчості, починаючи від зародження правової ідеї й закінчуючи практичною реалізацією норми права"* [51, 183].

Саме тому, з урахуванням викладених нами вище міркувань, далі, в процесі викладу матеріалу, ми маємо намір використати категорію *"соціально-правовий інформаційний ресурс"* (далі – СПР), як *сукупність юридично значущих зведень (даних та відомостей)*.

Незалежно від різновиду та інших особливостей юридично значимих даних та відомостей, при використанні СПР необхідно враховувати його властивості і можливості, до найважливіших з яких ми відносимо:

- можливість разового та багаторазового його використання (норми права, що одноразово використовувані в ході правового регулювання, одноразова кримінологічна інформація, що направляється в державні органи, багаторазове використання даних судової статистики і т. ін.);

- межі фіксації (усі дані про правопорушення, зафіксовані в спеціалізованих автоматизованих інформаційних системах та мережах, визначені

відомості про правове регулювання, правотворчості, правосвідомості, що не підлягають реєстрації);

- ступінь додаткової переробки даних перед їх використанням (вихідні неопрацьовані відомості, проміжні, підсумкові і т. ін.);

- сферу застосування (універсальні, політичні, господарсько-правові та інші дані і відомості, що використовуються, за допомогою якої реалізуються функції правового регулювання та соціального управління);

- ступінь комплектності (комплектний СППР, тобто такі дані та відомості, що придатні для використання в первинному вигляді, а також некомплектний ОППР, тобто придатний для використання лише у зв'язку з іншими відомостями);

- ємність і стабільність відомостей у процесі правотворчості, охорони правопорядку, здійснення прокурорського нагляду, управління правовим вихованням і т. ін. (постійні, перемінні дані та відомості, що характеризують імовірність настання подій, ентропійний мінімум);

- форму і спосіб одержання даних та відомостей в соціально-правовому регулюванні (отримання в ході законодавчої діяльності, вивчення наукової юридичної літератури, із соціологічних досліджень суспільної думки громадян, обміну досвідом правоохоронної діяльності і т. ін.);

- програмну орієнтацію СППР (добір із усього масиву відомостей, що надійшли, СППР для формування програми оптимального правового регулювання, правотворчості, правопорядку і т. ін.);

- регулятивні можливості (наприклад, фіксація відомостей про поведження суб'єктів правовідносин і регулювання цього поведження);

- упорядкованість СППР (систематизовані зведення про юридичні акти, строго регламентована правова інформація за часом надходження і змісту) та ін.

Юридично значимі дані та відомості можуть розрізнятися одночасно в залежності:

- від джерел (сюди відноситься зовнішні інформаційні ресурси, що містить у собі повідомлення про впливи зовнішнього середовища, а також суб'єкта на об'єкт управління);

- від напрямку руху (у цьому випадку можна виділяти керуючі відомості ОППР, що є наслідком прийняття тих чи інших управлінських рішень прийнятих на основі обробки інших відомостей, що надходять);

- від якісного змісту (тут необхідно виділяти змістовні, а не "порожні" повідомлення, що стосуються певних сфер організаційно-правової діяльності);

- від кількісних потреб (у цьому випадку можна виділяти імовірнісні, семантичні та інші аспекти СППР, з використанням якого здійснюється правове регулювання, правотворчість, дотримання законності і багато чого іншого) і т. ін.

Варто підкреслити, що *в теорії управління інформація служить ефективним засобом оптимального впливу лише в тому випадку, коли вона ві-*

дповідає встановленим загальним вимогам та принципам. До їхнього числа відносяться *принцип вірогідності і повноти, своєчасності та систематичності надходження даних (повідомлень), їх інтеграції, раціонального нагромадження, доступності для одержання, лаконічності та ін.* [33].

Під *принципом вірогідності* саме СПІР розуміється вимога відповідності повідомлень, що надходять до суб'єкта впливу, даних об'єктивної реальності, об'єктивного положення справ у правовій реальності, про її об'єкти і навколишнє середовище. Дотримуватися цього принципу повинні співробітники юридичних установ, органів правотворчості, правопорядку та інші суб'єкти в процесі аналітичної діяльності, реалізації функцій прийняття управлінських рішень, контролю, координації і корегування.

З погляду не тільки теорії, а й практики великої уваги заслуговує *принцип забезпечення повноти (оптимуму)*. Повнота СПІР безпосереднім чином пов'язана із кількісною мірою інформації, що припускає використання теорії ймовірностей, комбінаторики, теорії графів і інших наукових засобів. Вимога повноти СПІР характеризується через поняття необхідної і достатньої інформації, ентропії, необхідної різноманітності, доцільності, динамічних перетворень.

"*Ефективному управлінню, – справедливо помічає В.Г. Афанасьєв, – може служити тільки систематизована, комплексна інформація, тобто інформація, що об'єднає у собі різні відомості, історично і логічно пов'язані, які надходять у строго визначеному порядку і послідовності*" [33, 131]. Цей принцип повною мірою відноситься до СПІР. *Принцип дотримання системно-комплексного підходу* до організації інформаційних ресурсів дозволяє суб'єктам впливу одержати якомога повніші відомості про керовані об'єкти і за допомогою комунікацій оптимально направляти їх рух та розвиток. Цей принцип особливо актуальний в умовах системного підходу до об'єктів соціально-правового впливу.

Дуже важливим принципом інформаційного забезпечення функціонування правових систем є *принцип своєчасного одержання відомостей*. Як відомо, деякі зведення з часом застарівають, становлячись "порожніми", непридатними для реалізації покладених на суб'єкт і об'єкт впливу функцій. На практиці завжди виникає завдання своєчасного одержання відомостей для організації соціально-правового регулювання і управління.

СПІР повинен відповідати також *принципу його раціонального накопичення*. Це означає, що при ієрархічній структурі окремих функціональних систем важливо здійснити оптимальний вибір тієї ієрархічної підсистеми в системі, де, з точки зору удосконалювання соціального управління, зосередження визначених відомостей виявиться доцільним. Вже зараз впровадження інформаційних технологій дозволяє у певній мірі сконцентрувати дані, що циркулюють не тільки на нижніх рівнях управління (скажімо, на рівні міських і районних прокуратур і органів внутрішніх справ), але і на більш високих поверхах управління (наприклад, обласна прокуратура, обласне управління внутрішніх справ).

Принцип оптимального накопичення СППР у функціональних організаційно-правових системах вимагає оптимізації відповідних потоків інформації. Вирішення цього питання пов'язане із створенням інтегрованих систем СППР на базі інформаційно-телекомунікаційних систем (ІТС), що допускає: побудову деяких єдиних масивів даних; бажану концентрацію їх окремих різновидів в окремій ІТС спільного (чи обмеженого) користування; визначення споживачів СППР; використання цих даних в процесі виконання управлінських функцій.

Мова інформаційного права України (аналіз термінологічно-понятійного апарату)

У ХХІ столітті всі цивілізовані держави розглядають побудову інформаційного суспільства як основу свого соціально-економічного, політичного й культурного розвитку, проводячи цілеспрямовану державну політику в цій галузі. Не є винятком й держави, що утворилися на пострадянському просторі. Більшість з них прийняла концепції переходу до інформаційного суспільства. Так, довгостроковою стратегічною метою державної політики України в галузі інформатизації є перехід до нового етапу розвитку – побудова демократичного інформаційного суспільства та входження у світове інформаційне співтовариство.

Досягнення зазначеної стратегічної мети безпосередньо пов'язане зі створенням необхідної нормативної правової бази побудови інформаційного суспільства. Важливим етапом у формуванні інформаційного законодавства України стало прийняття в 1992 році системоутворюючого закону – закону України "Про інформацію". Наступний важливий етап становлення інформаційного законодавства був пов'язаний із прийняттям законів України "Про національну програму інформатизації" та "Про концепцію національної програми інформатизації" у 1998 році.

Інформаційне право як система соціальних норм та відносин, що виникають у сфері виробництва, перетворення і споживання інформації та охороняються силою держави, перебуває сьогодні в стадії свого формування не лише в Україні, а й в усьому світі. Його становлення слід розглядати через призму переходу світового співтовариства до глобального інформаційного суспільства, як стратегічний курс розвитку сучасної цивілізації, що підтверджене на зустрічі лідерів країн Великої вісімки в Окінаві (Японія) у 2000 році.

Існуючий пласт законів в галузі зв'язку, телекомунікацій, інформації та інформатизації, дозволяє говорити лише про початок формування галузі інформаційного законодавства в Україні, про нерівномірний та незбалансований його розвиток. Цьому є свої причини та пояснення. Інформаційне право – нова комплексна галузь права, що формується на стику сучасної інформатики і права. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним представляється завдання взаємного узгодження та пристосування концептуальних моделей, на перший погляд, двох споконвічно різних галузей знань. Щоб звести в єдине ціле (систему) та погодити ці моделі, потрібно створити і використати деякий механізм об'єднання, стикування, основою якого має стати понятійно-термінологічний апарат, *інформаційно-правовий пласт термінологічної лексики – мови інформаційного права, яка формується у граничній галузі інформатики й права.*

Говорячи про мову інформаційного законодавства, ми маємо на увазі закон у прямому і точному смислі цього поняття, тобто нормативні акти, прийняті вищим органом державної влади. І хоча в літературі зустрічаєть-

ся трактування закону (або законодавства) як сукупності правових актів, у тому числі й підзаконних, для цілей нашого дослідження достатньо звернутися до текстів лише законів. Саме в них найбільше чітко простежуються всі достоїнства та недоліки мовного апарату, яким викладена воля законодавця. Формулювання законів відрізняються високим рівнем абстрагованості, найбільшою продуманістю, ретельним відбором мовних засобів. Крім того, вони рідше, ніж інші нормативні акти, піддаються змінам, більш стабільні, а тому дають достатньо репрезентативний матеріал для аналізу внутрішньої форми права.

Особливо уважно ставитися до мови закону, ретельно шліфувати кожне речення, добиватися ясності та простоти викладу необхідно у правотворчій діяльності. Акуратність у вживанні слів та їхніх сполучень є необхідною кожному, хто бере участь у процесі створення закону. Обачність стає найпершим правилом для того, чиї слова не просто повідомляють іншим якийсь масив відомостей, а законодавчо визначають певний варіант поведіння, відхилення від якого загрожує настанням різних юридично значущих наслідків – втратою честі, ганьбою, а іноді й збитком яких-небудь матеріальних благ, самого життя.

Коли йдеться про конструкцію правової норми, потрібно відшукати саме таку мовну побудову, з таким вибором, з таким порядком і стилістикою лексичних одиниць, які повністю, у всіх відтінках відповідали б тому, що хотів сказати законодавець. Робити це непросто, але необхідно.

Формування "мови правових актів", що регулюють сферу інформаційних відносин, є складовою частиною багатогранного внеску, що можуть і повинні здійснити вчені-юристи в процесі удосконалення правових основ сучасного інформаційного суспільства та розробки теоретично і практично важливої міждисциплінарної проблеми стику юриспруденції і лінгвістики, яку необхідно вирішувати за допомогою інформатики. Ця важка робота припускає, насамперед, удосконалення законотворчої практики з метою поліпшення інформаційного законодавства. Зрозуміло, що це завдання нерозривно пов'язане із використанням найбільш сучасних і раціональних мовних засобів вираження здобутків науки й техніки в сфері інформаційних технологій, досягненням тим самим максимальної точності, ясності, визначеності відповідних нормативних приписів. Тому у вмілому використанні лінгвістичного інструментарію закладений величезний резерв підвищення якості правового регулювання інформаційних відносин.

Звернемося до теоретичних основ лінгвістики.

Сучасна гносеологія та психологія походять з того, що процес пізнання на усіх його ступенях відбувається на матеріальній базі, за допомогою нервової системи людини, її клітин і волокон, тобто має у своїй основі матеріальну субстанцію. На ступені мислення такою субстанцією є друга сигнальна система, сигнали якої являють собою не самі предмети і явища, що впливають на органи почуттів людини, а тільки їх відображення, знаки. З моменту появи людини такими основними знаками є одиниці усного мо-

влення. Мова – матеріальна основа мислення, за допомогою якої формується та виражається ця вища форма свідомості. Думка не існує, так би мовити, у чистому вигляді, вона завжди укладена в мовну оболонку.

Сприймаючи інформацію, здобуваючи знання та передаючи їх один одному, люди повинні називати предмети і явища, застосовувати різні знаки – *засоби номінації*, якими слугують лексичні одиниці мови. Вчені кажуть, що у цьому значенні слово позначає предмет і виражає поняття [110, 113]. Мовна номінація (маються на увазі природні мови) – головний вид номінації. Це не виключає використання інших знаків і символів, але *"штучні знакові системи виступають як засоби здійснення мислення лише остільки, оскільки вони спираються на природні мови та є їх похідними"* [130, 61].

Мова – це складна, певним чином організована структура, система засобів передачі відомостей, знань та виразу думки, призначенням якої є виконання суспільних функцій за допомогою засобів усного та письмового мовлення. Ці функції мають яскраво виражений соціальний характер, оскільки мова – засіб спілкування між людьми і без неї неможливе існування суспільства. Будь-яка сфера людського буття і, тим більш, практична діяльність взагалі не представляється можливою при відсутності досить розвинутих форм мовного спілкування. Можливості використання мови як засобу багатогалузевої комунікації також різноманітні та безмежні, як і життєві потреби суспільства. Саме тому мова має суто інформаційно-знакову основу.

У процесі пізнання навколишнього світу людина поступово приходить до вищої форми пізнання – *поняття*. У понятті відбиваються загальні і найбільш істотні властивості речей та явищ. Воно містить найвищий рівень узагальнення ознак обумовленого предмета або класу предметів. Піднімаючись до рівня понять, ми переходимо від чуттєвого до логічного пізнання, від нижчих форм свідомості до вищої – мислення, з галузі, підвідомчої психології, до сфери, якою керує логіка.

Але практика свідчить, що на питання про номінацію поняття того чи іншого явища (у тому числі правового) найчастіше відповідають лише його визначенням (або змістовним, або лексико-термінологічним, або описовим), що, зрозуміло, невірно. Мабуть, при цьому необхідно розрізняти елементи ланцюга: *"явище – дефініція – поняття – визначення – термін"*. Одне і те ж саме явище може мати об'єктивно багато визначень. Тому коли в різних джерелах одне й те саме явище тлумачиться по-різному, це цілком природно і якоюсь мірою навіть корисно, оскільки таке розмаїття дозволяє скласти більш повне уявлення про відповідне явище. Інша справа – поняття якого-небудь юридичного явища. В юриспруденції поняття (так і те явище, що воно відображає) об'єктивно. Тобто, воно обов'язково має трактуватися однозначно, оскільки покликане адекватно відображати реально існуючі якості, властивості того або іншого об'єкта. Розходження в описо-

вих характеристиках правових понять обумовлені суб'єктивними поглядами дослідників на те чи інше юридичне явище.

Таким чином, поняття як матеріальна форма мислення має для свого змісту об'єктивну основу у вигляді спільних і характерних якостей, властивостей існуючих, конкретних об'єктів, предметів даного класу. Так, у реальному житті норми права якби немає взагалі. Є множина конкретних правових норм. Однак, у нашому мисленні об'єктивно існує поняття "норма права", що в абстрактній формі, відволікаючись від подробиць, відображає ті спільні риси всіх правових норм, що відрізняють їх від інших правових явищ. Зазначимо, що у зв'язку із цим не мають під собою логічної основи і практично позбавлені змісту такі словосполучення, що зустрічаються в літературі, як "поняття й ознаки". *Дати поняття чого-небудь – це і значить розкрити ознаки, що характеризують дане явище.*

Правові поняття, що уживаються в законі, мають застосовуватися тільки у тому значенні, яке надав їм законодавець. Зміст, що вкладений у той або інший термін, який сформував правове поняття, є єдиним й обов'язковим для будь-яких суб'єктів пізнання права (працівників органів державної влади, інших посадових осіб, науковців чи пересічних громадян). Інакше й бути не може: адже в правовому понятті відбиті найбільш істотні, найбільше юридично значущі й тому найважливіші відомості про явища навколишнього світу. Ці відомості – результат узагальнення багатьох ознак, "відсівання" другорядних і випадкових показників, виведення шляхом абстрагування глибинних закономірностей виникнення та розвитку явища. *"Правові поняття – це згустки знань людини про державно-правові явища суспільного життя. Вони несуть у собі більше теоретичної енергії в порівнянні з іншими елементами, деталями правової норми, тому що в них укладена концентрована інформація про реальну дійсність"* [84, 38].

А відтак, то для практичного використання закладеного в правовому понятті наукового потенціалу законодавцеві необхідно як мінімум, *по-перше*, знайти у безлічі слів і словосполучень термін, який найбільш відповідає даному поняттю та, *по-друге*, забезпечити безумовне розуміння його всіма саме у тому змістовно відмежованому від суміжних понять смислі (у цьому й проявляється етимологія самого слова *термін*, що споконвічно асоціювався із *границею, кордоном, межею*), як це було гіпотетично задумане при конструюванні норми. Причому, щоб таке завдання було виконано, задум повинен одержати максимально можливу визначеність, бути найвищою мірою формалізований.

Визначення є коротка і цілісна за формою характеристика поняття, у стислому, "згорнутому" вигляді відображає його зміст. *Визначення* – свого роду "ключ" до поняття, однак підмінити поняття воно не може. *Визначення* того самого поняття можуть враховувати, розкривати різні моменти і сторони його змісту, спиратися на різні ознаки явища. Тому *визначень*, як

вже відзначалося, може бути об'єктивно багато. Знаючи зміст поняття, можна самостійно сформулювати його визначення.

Термін – це жорстке позначення поняття, його словесний символ. Терміни можуть складатися і з декількох слів, утворювати собою певні словосполучення – терміносполуки.

В той же час, одним з найважливіших інструментів регулювання суспільних відносин є право. Норми права спонукують людей до активної поведінки, наказують, забороняють або дозволяють їх конкретні вчинки – тобто регламентують. Тому право виступає в якості не тільки регулятора, а й засобу безпосереднього керуючого впливу. Тим самим досягається цілеспрямоване інтегрування індивіда в соціальне ціле, що забезпечує існування та розвиток останнього.

Щоб право було здатним виконати цю функцію, воно повинне мати форму, яка прийнята в культурі й традиціях даного суспільства. За сучасних умов форма права не може виступати інакше як знакова форма – письмовий текст, джерелом і втіленням якого є певна, існуюча в даному суспільстві чи державі, національна мова (мови). Отже, проблема сприйняття права або його тлумачення завжди опосередкована письмовим текстом, від якості якого (точніше, від якості перекладання на листі волі законодавця), залежить вихідний момент правозастосування – тлумачення і розуміння права. "*Від того, як сформульована державна воля в праві, багато в чому залежить ефективність її здійснення, її розуміння виконавцями, відповідність їх дій приписам права*" [187, 27]. Таким чином, мова має державно-владний початок, що власне є однією із її функцій. Без мови не може бути й права.

Сенс створення правових текстів, укладених існуючою в даному суспільстві офіційною (державною) мовою (мовами), полягає у повідомленні членам суспільства певних зведень, а з точки зору інформаційного підходу, доведенні до громадян соціально-правового інформаційного ресурсу. Іншими словами, мовна форма виступає як носій відомостей, а її зміст – як самі ці відомості, потенційна інформація.

Мова закону – надзвичайно важливий фактор проведення в життя державної волі. Словесно – текстова оболонка цієї волі повинна не тільки додавати закону властивість значенневої загальнодоступності, але й гармонізувати сам зміст закону, сприяти перетворенню його на цілісний і сучасний продукт інтелектуальної праці. Саме це дозволяє виконати наведені вище принципи накопичення соціально-правового інформаційного ресурсу.

Правові приписи – різновид соціальних керуючих відомостей та складова соціально-правового інформаційного ресурсу. Вони звернені до тих, хто повинен їх сприйняти, осмислити, переробити та використовувати. Тому мова як спосіб передачі відомостей повинна враховувати особливості сприймаючих її суб'єктів, адаптуватися до цих особливостей, інакше відомості (або якась їх частина) "не дійдуть" до адресата, втрачатися або

будуть перекручені. У такому разі, з точки зору інформаційного підходу, мова, замість виконання своєї найголовнішої – комунікативної – функції, виявиться перешкодою ("шумом"), що перешкоджає комунікації.

Урахування особливостей суб'єктів, які сприймають правові зведення ("одержувачів відомостей") припускає хоча б часткове, орієнтовне знання кола осіб, до яких звернений той чи інший законодавчий акт, особливо напрям їх діяльності – сферу відносин. Це можна зробити при підготовці специфічних, розрахованих на порівняно вузьку сферу застосування законів. Спеціальна, в основному технічна, термінологія, властива таким нормативним актам, має на увазі наявність певних професійних знань у тих, кому насамперед доведеться ці закони застосовувати (у нашому випадку – сфера інформаційної діяльності та відповідні цій сфері соціальні відносини – інформаційні відносини).

У нормативного акту, як і творчого літературного твору, є ряд особливостей, що дозволяють виділити стиль законодавства в особливий, самостійний стиль літературної мови. Зазвичай його називають *офіційно-діловим* [193, 7–10], або *офіційно-документальним* [88, 103–108]. Специфіка закону як регулятора суспільних відносин полягає, зокрема, у характері його норм. Цим значною мірою обумовлюється *законодавчий підстиль офіційно-ділового функціонального стилю ділового мовлення* – мови закону. Для виразу в словесній формі думки законодавця є спеціальні засоби та прийоми, що застосовуються винятково і переважно у сфері правотворчості. Ці засоби та прийоми відрізняють мову закону не тільки від мови художньої літератури чи публіцистики, а й від інших функціональних стилів сучасного мовлення, які використовуються для складання родинних закону за духом і змістом документів – підзаконних нормативних актів (розпоряджень, договорів, наказів і т. ін.). Мова законодавства характеризується головним чином особливою стилістикою, внутрішнім ладом. Але вона існує і розвивається як самостійний функціональний стиль національної мови. Його термінологічний апарат оперує суто юридичними поняттями і термінами, але його словниковий склад – літературний, інакше закони за своєю лексико-семантичною формою були б незрозумілими для громадян.

Мовні конструкції, що застосовуються у законотворчості, складаються особливим стилем – підстилем офіційно-ділового мовлення. Вони повинні додавати викладу логічності, послідовності, пов'язаності, системності. Мова законодавця розрахована в першу чергу на логічне сприйняття, і тільки на нього, позбавлена будь-якого емоціонального забарвлення. У ній немає і бути не може будь-яких художніх засобів відображення дійсності (метафор, оксіоморонів і т. ін.). Навпаки, мова закону стандартизована, трафаретна, у ній використовуються мовні кліше, вона суха та одноманітна (адміністративно-канцелярський стиль). Але саме ці засоби забезпечують точність законодавчої мови та її граничну лаконічність.

Особливе місце в мові закону займають *терміни*, тобто слова (або словосполучення), які є найменуваннями певних юридичних понять. "*Тер-*

мінологія є, як відомо, основою будь-якої професійної інформації" [81, 3]. Основою не в тому розумінні, що в якій-небудь галузі державної діяльності чи науки спеціальні слова-терміни складають більшу частину лексики. Навпроти, "... терміни, принаймні, у мові закону, займають досить малий обсяг. Але вони виконують роль стрижня, навколо якого концентруються всі інші мовні одиниці, служать кістяком, що обростає, обволікається словесною тканиною" [151, 9].

"Успіх" всієї директиви, що міститься в правовій нормі, часом залежить від правильного вживання терміна (термінів). І навпаки, присутність у законах множини різних термінологічних одиниць, що збігаються за своїм значенням, вносить сум'яття в правозастосуванні. Більше того, "невитриманість" юридичних номінант безпосередньо позначається на наукових дослідженнях, породжуючи схоластичні суперечки. Вона проникає й у середовище практиків, надовго оселяючись в їх лексиконі підвалини незважаючи на наступні уточнення окремих норм. Отже, проблема впорядкування, стандартизації термінів – одна з головних у справі удосконалення мови законодавчих актів.

Терміни присутні у кожній галузі права, створюючи в ній відповідну термінологічну систему – *аксіоматику*, яка, в свою чергу, закладає основу кожної галузі наукових знань. Але, оскільки все законодавство покликане обслуговувати потреби суспільства та індивідів, кожна його галузь, у тому числі інформаційна, так чи інакше, неодмінно пов'язана з іншими галузями. Для правильного розуміння та застосування права в цілому ідеальним було б положення, коли термін-знак, що використовується в одній галузі права, семантично був би однозначний при використанні його в інших галузях. Але практика показує, що це нереально через існування старих, так званих класичних, галузей права та нових, що недавно з'явилися або тільки з'являються; через різний рівень розробки понятійного апарату науки в окремих галузях права і т. ін. Яскравим прикладом цього є становлення інформаційного права, що відбувається сьогодні.

Між іншим, ступень розвиненості термінологічного апарату є віддзеркаленням розвитку та сталості всієї системи національної мови. Саме тому робиться висновок щодо формування системи національної мови, а звідси – офіційно-ділового та наукового стилю.

Нерозривно пов'язаний з виробленим юридичною наукою поняттям термін виступає не тільки як його представник, його символ у нормотворчій практиці, а й як засіб встановлення обсягу та меж, а також змістовних характеристик даного поняття, як засіб передачі і адекватного сприйняття відомостей та знань, зосереджених у взаємозалежних термінах. Тому точні, упорядковані термінологічні системи галузевих законів активно сприяють розвитку у потрібному напрямку певних груп суспільних відносин, не кажучи вже про те, що вони слугують імпульсом для нових наукових досліджень, які спираються на сталі та чіткі терміни. Навпаки, неупорядкований термінологічний апарат, що відображає аморфність, невизначеність систе-

ми поняття, знижує інформативні можливості закону, негативно позначається на правозастосуванні, веде до нескінченних і безплідних спорів у теорії і практиці.

У термінологічних системах законодавства часто зустрічаються невідповідності терміна поняттю (помилкова орієнтація терміна), довгота та незручність усного вимовляння термінів (визначень), ентропія (відсутність термінів для ряду понять) та ін. Зокрема це стосується норм права, що регулюють сферу інформаційних відносин, які в сукупності сьогодні розглядаються як джерела інформаційного права – "*... врегульованого нормативними актами комплексу суспільних відносин, об'єктом яких є інформація*" [129, 29].

В "інформаційній складовій" сучасного права України останнім часом досить широко вживаються визначення і терміни, поява яких обумовлена стрімкими темпами науково-технічного розвитку, впливом процесу інформатизації та інформаційних технологій на соціальну діяльність, становленням інформаційних відносин і, нарешті, формуванням міжгалузевих наукових знань. У таких умовах чітко проявляється прямий вплив суто "технічної" галузевої термінології на гуманітарний пласт наук. Але часом їх впровадження в правову дійсність не завжди є вдалим і вчасним. Тут більш винні фахівці з різних галузей технічних наук, які, до речі, теж дуже активно беруть участь не тільки у процесі формування лексикограматичного і понятійного апарату міждисциплінарних наук, а й у розробці законодавчих актів. Вони, так би мовити, привносять "технократичний" підхід, іноді не дотримуючись принципу об'єктивності поняття в юриспруденції. На ці процеси, мабуть, впливають складні часи становлення особливо мови національного понятійного апарату наук інформаційного циклу – правової інформатики та інформаційного права, обумовлені відсутністю чітких меж термінологічного апарату та суперечками з цього приводу у колі фахівців.

Усе це зумовило часте вживання, а іноді й використання в якості правових категорій, термінів та визначень, які, на наш погляд, у більшості потребують певного уточнення, корегування чи перегляду.

Багато термінологічних помилок пов'язані із порушенням правил і законів логіки, невірним вживанням термінів в результаті довільних класифікацій, перекручуванням відносин між близькими поняттями. На це прямо чи опосередковано впливають різні явища, які добре простежуються на історичному фоні: розвиток культурних, у тому числі закордонних, зв'язків, стан лексичної та стилістичної системи мови, підйоми та спади наукової думки, зміна теоретичних концепцій і парадигм, сполучення і диференціація наукових дисциплін, зміни законодавства та ін.

Поширеним недоліком інформаційно-правової, як будь якої іншої термінології, є синонімія¹ й полісемія². В ідеалі співвіднесеність терміна з поняттям припускає його однозначність (моносемію). У межах певної термінологічної системи термін повинен відповідати тільки одному поняттю. Чим конкретніше місце терміна в системі, тим він точніше. Термін повинен бути зрозумілий навіть поза контекстом – це критерій точності терміна [111, 74; 85, 16–17]. Формула "один термін – одне поняття" характеризує розвинену, високоорганізовану термінологічну систему, яка повинна бути відмітною ознакою настільки насиченого відомостями соціального феномену, як закон.

Синонімія найбільш складна проблема термінології, як об'єкта стандартизації. Правозастосовник може зазнати й інших мовних двозначностей. Одна з них – полісемія, тобто наявність у морфологічній одиниці двох чи більш значень, між якими існує певний семантичний зв'язок. Явище полісемії для мови закону, особливо в сфері інформаційних відносин, не дуже актуально.

Відомий у радянські часи лінгвіст Р.О. Будагов гостро полемічно виступив проти думки про те, що в "ідеальній мові" кожне слово повинне мати лише одне значення, що, у свою чергу, може передаватися лише за допомогою одного слова. Як гадає автор, "подібне співвідношення перетворило б мову на автоматичний пристрій, позбавлений усякої виразності, усякої національної специфіки, усякого руху. У дійсності мова не є сумою етикеток, сумою назв, яким вона неминуче стала б, опираючись на принцип рівності слів та значень. Мова – це складна система, що служить не тільки для простого іменування предметів і явищ, а й для виразу думок та почуттів людей, що живуть у сучасному світі. До того ж принцип рівності слів і значень перетворив би мову в нерухомий пристрій, позбавлений "здатності" передавати рух від конкретного до абстрактного, від буквального до фігурального, від часткового до загального" [35, 134].

Показавши на ряді прикладів, що негативне відношення до полісемії не відображає реального життя розвитої мови Р.О. Будагов робить висновок: "Зрозуміло, багатозначність (полісемія) слів ускладнює лексику, але разом з тим дає їй можливість стати чудовим засобом передачі нескінченно різноманітних та різноманітних думок і почуттів людей, що живуть у суспільстві" [35, 133].

¹ Синонімія – (від грец. *synonymia* – однойменність), бінарне відношення, в якому перебувають будь-які два рівнозначні, але не тотожні вирази; під рівнозначністю розуміється співвіднесеність або з одним й тим же денотатом (фактом, об'єктом і т. ін.), або з одним й тим сигніфікатом (мовним означуваним).

² Полісемія – (*polysemie*, від грец. *polys* — багато, численний, обширні й *sema* – знак), поняття, що відіграє важливу роль у логіці, логічній семантиці, семіотиці і лінгвістиці; П. є природним розширенням лінгвістично-змістовного поняття багатозначності слова, що представляє собою наявність різних смислів і (або) значень у одного й того ж слова (словосполучення, фрази), різних інтерпретацій у одного й того ж знака або знакосполучення. Зазвичай термін "П." застосовується у ситуаціях, коли ці різні смисли (значення, інтерпретації) в якійсь мірі пов'язані між собою.

Звичайно, Р.О. Будагов мав на увазі мову як таку, як активне знаряддя пізнання дійсності та розвитку культури, як соціальне явище в широкому значенні цього слова. Він не торкався стилістичних пластів мови. Але юристи підходять до мови з суто прагматичних позицій. *"Ясність і точність мови, на якому написаний закон, мають першорядну цінність. І ускладнення лексики, викликане багатозначністю слів, звичайно, знизить коефіцієнт інформативності закону, утруднить його розуміння"* [151, 37–38].

Тому, взагалі підтримуючи головну тезу Р.О. Будагова, хочеться підкреслити, що полісемія, безсумнівно, збагачуючи та прикрашаючи мову, все ж таки повинна зупинитися перед умовністю, іменованою терміном. В порівнянні з усією масою мовних одиниць, утворюючих лексичний пласт мови, термінів вкрай мало. Але вони виконують свою соціально корисну і необхідну роль. І саме тому, зокрема, що лексиці мови властива полісемія, повинна існувати така моносемічна одиниця, як термін. Інакше когнітивна функція мови, у тому числі мови закону, втратить свої носії.

При формулюванні юридичних норм використовуються три різновиди термінів: *терміни, що вживаються загальноприйнятою мовою, спеціальні технічні та спеціальні юридичні терміни*. Використання слів із термінології загальноприйнятого вжитку у законі можливе лише у тому сенсі, який вони мають у літературній мові. Вимога не надавати загальноновживаним словам спеціального професійного змісту пояснюється ще й тим, що *"межі між вузькоспеціальними та загальнозрозумілими термінами мінливі. Відбувається пересування частини вузькоспеціальної лексики в загальноновживану, котра нерідко вже не усвідомлюється як термінологічна. Цьому пересуванню сприяє ряд причин, серед яких велику роль відіграє підвищення загальноосвітнього рівня населення, а також значення тієї або іншої науки, галузі господарства в даний момент, із чим пов'язана широка пропаганда досягнень цієї науки, галузі господарства засобами масовою інформацією (преса, радіо, телебачення)"* [161, 74].

Що ж стосується спеціальних юридичних термінів, то у них свій, особливий зміст. Характеризуючи групу термінів, що розглядається, потрібно розрізняти, по-перше, юридичні терміни, які запозичені із загальноприйнятої мови, але в законодавстві набули інше, відмінне від колишнього значення, і, по-друге, терміни, властиві тільки законодавчим актам. Як відзначає С.С. Алексєєв, спеціальна юридична термінологія *"... необхідна не тільки тому, що скорочує виклад, а головним чином тому, що в багатьох випадках без неї неможливо з необхідною точністю передати думку законодавця. Застосування спеціальної юридичної термінології є показником високої юридичної культури правотворчої та іншої юридичної роботи"* [26, 157; 36, 142].

Спеціальні технічні терміни, що вживаються у законодавстві, на думку окремих вчених-юристів, *"... варто розглядати як "побічні" і тому такими, що не підлягають ніякій переробці (значеннєвій або граматичній)*.

Їхнє значення – тільки те, що вони мають у відповідній галузі знань" [151, 25].

З такою тезою нам важко погодитися. Але ж на термінологію, у тому числі спеціальну технічну, знов таки впливають зміни теоретичних концепцій і парадигм, сполучення та диференціація наукових дисциплін, розвиток культури, стан лексичної та стилістичної системи професійної мови. Інша справа, що за переліченими процесами законодавцю треба слідкувати і вчасно корегувати відповідну правову термінологію.

В мові закону широко використовуються *синтаксичні способи номінації*, у тому числі й утворення термінів. Необхідність у цьому з'являється у тих випадках, коли термін не вдається виразити одним словом або за допомогою словоскладання. Основна причина появи термінів, що утворюються із двох чи більше слів, – потреба виділити якусь множину предметів із класу по якій-небудь ознаці – видовою відмінністю (*differentia specifica*).

Наприклад, у Кримінальному кодексі України законодавець вводить словосполучення *"інформація, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах чи комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації"* (ст. 362 КК України), тим самим виділяючи, мабуть, не зовсім вдало, із родового поняття "інформація", окрему складову, що є його видовим поняттям.

Але суб'єкти відносин, що виникають у сфері інформаційної діяльності, займають різне положення, вони мають різні права і обов'язки, тому розрізняється і їх статус до інформації, як товару. У зв'язку із цим з родового поняття "інформація", ще одне видове поняття *"інформація, яка є власністю винної особи"* (ст. 362 КК України). Далі, якщо виникає потреба підкреслити різновид інформації за режимністю доступу, виникає словосполучення *"інформація з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації, створеної та захищеної відповідно до чинного законодавства ..."* (ст. 362-2 КК України).

Дуже поширені в мові закону *терміносполучення, утворені по двох найбільш продуктивних моделях: сполучення прикметником із іменника* (секретна інформація, масова інформація, аеронавігаційна інформація, обвинувальний висновок, адміністративна комісія) і *сполучення іменника з іншим іменником у непрямому відмінку* (захист інформації, склад суду, опис майна). У сфері термінології зустрічаються *лексичні одиниці, сконструйовані на базі обох цих моделей* (захист інформації з обмеженим доступом, захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах, відшкодування майнової шкоди і т. ін.).

В.М. Савицький стверджує, що *"найбільш поширені в мові закону однослівні терміни. За приблизними підрахунками, вони складають 85 % із загалу термінів. Термінів, утворених із двох слів, значно менше (12%). Терміни із трьох і більше слів – дуже рідкі (3%)"* [151, 27].

Якщо повернутися до обговорення лексико-семантичних ознак термінів (відсутність полісемії, синонімії, обов'язкова моносемія), то, мабуть, найбільш важливим, центральним у колі лінгвістичних вимог, що пред'являються до розвиненої наукової термінології, є вимога однозначності, *недопущення синонімії*. У спеціальній літературі, присвяченій проблемам стандартизації термінології, висловлюється думка про те, що *"термін не повинен мати синонімів"* повторюється у різних варіантах. *"Правило про однозначність термінів – альфа та омега всякої справді наукової термінології, воно має універсальний характер і повинне цілком поширюватися на мову правових актів"* [151, 29].

Уявляється дуже привабливим та необхідним домогтися повної однозначності термінів в інформаційному законодавстві. У противному разі це законодавство приречено на провал, а галузь науки – на довгий і болючий розвиток. Відсутність абсолютних дублетів у правових нормах, безсумнівно, полегшила б їх розуміння і застосування. Але, на нашу думку, таке завдання можна ставити, тільки при одній неодмінній умові: нова галузь права народжується на "порожньому місці", і для неї треба розробити і стандартизувати термінологію. При такій умові можна було б спробувати створити термінологічну систему, що відповідає усім необхідним вимогам. Термінологічними джерелами нової галузі права є елементи регулювання та їх словесна оболонка, властива суміжним, родинним галузям права, з усіма їхніми достоїнствами та недоліками, у тому числі й термінологічного характеру. Так, джерелами інформаційного права є практично усі галузі системи національного законодавства, що існують і визнані сьогодні в системі законодавства України.

Використання для виразу того ж самого поняття, однієї і тієї ж думки різних мовних засобів не тільки ускладнює сприйняття цього поняття або думки. Сподіваючись на високий авторитет законодавця, людина, яка застосовує або виконує закон, не припускає можливості помилок у його приписах. І якщо вона бачить у законі різні знакові сигнали-терміни, то й робити вона буде намагатися теж по-різному, не підозрюючи, що насправді у всіх цих випадках від неї потрібне однакове поводження. Не тільки правозастосовникам, а й вченим-інтерпретаторам доводиться гаяти час і сили на розгадку змісту, укладеного у вживанні неоднакових термінів, в той час як дійсне завдання виявляється в іншому: відкинути схожі позначення, якщо за ними стоїть той самий зміст. Але розібратися, те ж саме, чи різне – далеко не просто.

З погляду на це, у колишньому Радянському Союзі була розроблена *"Загальна методологія законодавчої техніки"*, у свій час затверджена Декретом Державної Ради СРСР: *"Якщо терміни, що використовувані в проєктах нормативних актів, мають кілька змістів або зміст, що відхиляється від звичайного, у тексті варто вказати, який саме зміст надається терміну, щоб забезпечити правильне тлумачення нормативного акту"* [71, 11].

Саме цим правилом сьогодні не нехтує законодавець у сфері інформаційного права України. Так, Закон України "Про інформацію", який є системоутворюючим нормативним актом національного інформаційного законодавства, автором нараховано двадцять чотири прямі та непрямі визначення спеціальних понять з галузі інформатики. У Законі України "Про Національну програму інформатизації" – п'ятнадцять. У Законі України "Про науково-технічну інформацію" містяться вісім таких визначень. Причому, в наведених нормах зовсім не враховується, зазначений вище принцип використання спеціальних термінів. Більше того, деякі з визначень знаходяться в протиріччі один одному – в стані полісемії. В результаті, складається враження, що ми маємо справу не з законодавчим актом, а з тезаурусом в якійсь новій, незнайомій галузі знань. На наш погляд, така політика законодавця перевантажує зміст нормативно-правового акту.

З одного боку, хоча суб'єктами тлумачення термінів закону можуть бути різні органи та особи, однак найбільш авторитетними і точними є, безумовно, тлумачення, що йдуть від самого законодавця. Він ужив слово-знак, увів його в юридичний зворот (понятійний і мовний), вклав у нього певний зміст й, природно, краще, ніж хто-небудь інший, знає цей зміст. І якщо з'являється побоювання, що правозастосовник може якось інакше зрозуміти закладений в слові зміст, по-іншому оцінити його справжнє значення, то для запобігання перекручуванню, для ідентичного та адекватного підходу до конкретного терміну та всього закону потрібно автентичне (справжнє, дійсне, вірне, те, що ґрунтується на першоджерелі [156, 15]) його тлумачення. Найчастіше тлумачення (визначення) терміна із самого початку поміщається в той закон, в якому він використаний. Але коли різночитання виявляються вже після видання закону, доводиться спеціальним додатковим законом усувати сумніви, давати терміну його єдино вірне визначення.

На думку О.О. Ушакова, який в принципі визнавав значення легальної форми визначення термінів, *"визначення, що дають термінам у самому законі, і тим більше за допомогою актів нормативного тлумачення, мають і негативну сторону. Адже вони подовжують і захаращують законодавство. Щодо цього уточнення того або іншого поняття, створення нового терміна позитивно відрізняється від описових визначень"* [172, 172].

Ми погоджуємося з цією думкою, оскільки поява нового терміна (сполуки) дає нам одне, зрозуміле всім правникам, змістовне визначення поняття, замість величезної кількості описових визначень, які слугують лише вченим різного ґатунку, створюючи силу силену наукових поглядів, а на практиці – позбавляючи мову галузей права її основної функції – донести до всіх положення норми права.

Однак, усякий новий термін – певним чином подія для будь якої галузі юридичної науки та законодавства, тому що його поява, як правило, свідчить про такий приріст знань про предмет і метод правового регулювання, що вже не укладається в рамки колишніх позначень. Новий термін

може з'явитися і як результат уточнення, удосконалення або заміни старого, коли той був уведений без належної вмотивованості або згодом втратив свою властивість через зміну значеннєвого змісту дефінірованого їм поняття. Але в кожному разі поява нового терміна, безумовно, повинна бути мотивованою, диктуватися якимись серйозними вадами існуючої номінації понять даного класу, інакше замість чіткої, упорядкованої, логічно взаємозалежної, внутрішньо погодженої системи термінів нам доведеться мати справу із розрізненою сукупністю випадкових, довільних найменувань, у застосуванні до яких навіть сам термін нічого, крім іронії, викликати не може.

Науково-технічний прогрес та процеси інформатизації суспільства, відображаючи глибинні процеси інтеграції й диференціації наук найрізноманітніших напрямів, породили множину нових складних понять, які, в свою чергу, поставили перед дослідниками завдання дати їм відповідні відмітні позначення – словесні, цифрові, символічні й т. ін. Стаючи все більш відвертими, абстрактними, поняття, природно, втрачають колишню однозначність, доступність для розуміння та їх використання. Щоб оперувати ними, потрібні вже інші, більш складні, нерідко "багатоповерхові" терміни, які самі вимагають роз'яснення. При перевищенні терміном якоїсь розумної "міри абстрактності" для користування ними необхідні додаткові зусилля. Виходить, втрачається або значно послабляється одна з найважливіших функцій терміна – орієнтуюча. Маючи, як і всякі інші терміни, не тільки номінативну, а й дефінітивну функцію, юридичні терміни признаються повноцінними лише в тому разі, якщо вони з оптимальною точністю відображають цілісний зміст різних категорій понять, що визначаються, їхню логічну структуру та істотні ознаки, їх семантичні границі, ієрархічні родо-відові відносини.

Тому, з іншого боку, визначення вжитого в законі терміна може бути дано представниками юридичної науки на основі теоретичного аналізу відповідних правових норм, з урахуванням рівня розвитку даної галузі знання і за участю фахівців у сфері, де виникають соціально-правові відносини та застосовується відповідний закон (доктринальне тлумачення).

Мабуть, неможливо заздалегідь розробити рекомендації, придатні для вибору того або іншого характеру визначення терміна як в законодавстві взагалі, так й в інформаційному, зокрема. Іноді це може бути чітка наукова формула, побудована за всіма законами логіки. В інших випадках більш придатний великий опис властивостей і змістовних ознак поняття на основі якого будується термін. До уваги повинне братися й те, на кого розраховане визначення, його практична мета, а також результати застосування такого роду визначень у минулому. Коротше кажучи, і саме визначення, і спосіб його подачі повинні диктуватися конкретними практичними завданнями застосування закону, щоб визначення не перетворилося на самодостатню формально-логічну операцію. З огляду на це, заслуговує на увагу наступна вказівка чинних в Австрії *"Директив по конструюванню (оформ-*

ленню) правових приписів": "Визначення понять (офіційні дефініції) включаються в правові норми лише тоді, коли вони служать чіткому розумінню права, отже, насамперед тоді, коли якесь слово може мати різні значення або у вигляді виключення повинне бути застосоване в такому змісті, що відрізняється від загальнозживаного" [201, ст. 10].

Безумовно, можна спробувати створити нормативний акт, який буде складатися лише з дефініцій, хоча заздалегідь відомо, що нічого путнього із цього не вийде, тому що одними дефініціями регулювати поведінку людей не можна. На неї впливають насамперед за допомогою звичайних правових норм (регулятивних, охоронних і т. ін.), написаних не термінами, а загальнозрозумілими словами. С.С. Алексєєв пише: "Існування дефініцій у самій матерії права пояснюється не тільки проникненням у неї даних науки, підвищенням рівня нормативних узагальнень. Головна причина, що викликала їх до життя, – внесення необхідної точності і ясності у вживану законодавцем термінологію, загальні поняття" [27, 104]. Отже, якщо термін ясний сам по собі, за своєю внутрішньою формою і змістом, не потрібно ніякого його спеціального визначення та додаткового тлумачення, інакше можуть виникнути сумніви у вирішенні простих питань.

Що стосується законодавчої перспективи, то про неї із великою долею ймовірності можна судити на основі порівняльного аналізу динаміки зростання законодавчих актів України у сфері регулювання інформаційних відносин. Аналіз показує абсолютне і відносне зростання численності інформаційно-правових норм, що містять дефініції. Мабуть, така тенденція відображає якісні зміни у рівні розвитку українського суспільства загалом та інформаційно-правової наукової думки зокрема.

Зрозуміло, закон – не підручник і не теоретична робота. Він укладений з іншою метою, в іншому логіко-семантичному та стилістичному стилі. Захоплення визначеннями може заблокувати соціальне призначення національного інформаційного законодавства, перетворити його на щось подібне до словника юридичних термінів або енциклопедію знань в галузі інформатики. Йдеться не про тривіальний набір термінів, а про використання їх у складному процесі побудови текстів законодавчих актів, а тим більше при адекватному розумінні законодавчих та нормативно-правових актів, при однаковому їх тлумаченні й застосуванні на практиці. Можливо, основні, базисні інформаційно-правові поняття повинні одержати автентичне тлумачення в іншому документі, щоб потім стати вихідними в правозастосовній діяльності й наукових дослідженнях як в галузі юриспруденції, так й в сфері природничих наук. З урахуванням висловлень у літературі, правовій науці та практиці, на наш погляд, доцільно, крім дефініцій, вже наявних в інформаційному законодавстві, переглянути й дати легальне визначення деяким іншим спеціальним поняттям у настільки специфічній сфері діяльності, якою є інформаційна діяльність.

Але певне розширення кола понять, що дефініруються при всіх умовах уявляється не тільки необхідним, а й неминучим.

З погляду законодавчої техніки тлумачення термінів може бути зроблене або, як було зазначено вище, безпосередньо в тексті норми, в якій вжитий даний термін, або в окремій дефінітивній нормі, спеціально створеній для цієї мети. Головне – щоб вона пояснювала зміст поняття та щоб її легко можна було відшукати. Ця умова досягається скоріше, коли всі визначення сконцентровані в одній спеціальній нормі, розташованій на самому початку законодавчого акту.

Проблема ця, первинно чисто уможлядна, пізнавальна, переходить у суто практичну площину. Одним зі шляхів її вирішення може бути розробка та прийняття, наприклад, Кодексу України про інформацію (чи його Основ), створення якого пропонується багатьма вітчизняними вченими-юристами, прихильником чого виступає і автор.

Але, навіть в разі розробки кодексу, виникають певні проблеми з його структурою. У разі створення спеціальної норми (наприклад, статті чи розділ у кодексі), що містила б низку дефініцій, теж уявляється недоцільним. По-перше, норма виявиться надзвичайно громіздкою й найбільшою у кодексі. Якщо ж вона, як того вимагає принцип системності, охопить усі наявні в кодексі поняття, то вийде "кодекс у кодексі", користуватися яким буде дуже важко. По-друге, перенесення до цієї норми визначень понять, які фактично функціонують у інших частинах Кодексу, призведе до збідніння якості правового регулювання, до штучного відділення форми поняття від його реального змісту. Користуватися кодексом, побудованим за такою структурою, буде теж проблематично. Мабуть усі визначення понять більш ефективно поміщати у тих розділах кодексу, де вони природно й органічно вписуються в правову тканину. Цілком можливо, що такого роду міркування виникали й у укладачів інших кодексів і саме тому вони відмовилися від використання такої системи розташування дефініцій.

Як варіант, при вирішенні проблеми розташування визначень інформаційно-правових категорій можлива також розробка окремого "науково-технологічно-юридичного" документу (наприклад, науково-практичного коментаря), що містив би в собі однозначне трактування термінів, пов'язаних із інформаційною сферою та застосовуються у науковому обігу, у тому числі й в праві. З таких міркувань, на наш погляд, заслуговує на увагу досвід російських вчених, якими розробляється, причому колегіально, "Біла книга інформаційних технологій" [75]. Щоправда, незрозумілим є правовий статус цього документу. Але таке рішення позбавило б чинне інформаційне законодавство від перевантаження.

Певний інтерес являє собою лінгвістичне явище, що здобуло визначення *омонімія*, яка виражається у звуковому збігу різних мовних одиниць (омографів), які семантично не пов'язані один з одним [161, 32]. Лексичні омоніми виникають із багатьох причин. Одна з них – розпад полізначного слова, семантичний розрив, що наступив між різними його значеннями. Омонімів такого походження чимало в сучасній українській мові. Особливої значенневої шкоди вони не заподіюють, тим більше, коли вони знахо-

дяться у різних галузях права та саме контекстуальне оточення точно вказує на їх значення. В інформаційному законодавстві прикладом може слугувати термін "відомості" (у значенні – "потенційна інформація") та "відомості", як документ у формі зведеної таблиці (наприклад екзаменаційної).

Наведені приклади дають деяке уявлення про головні недоліки термінологічної системи інформаційного законодавства – синонімію, полісемію, вживання окремих слів і виразів не відповідно до їх значення. Треба визнати, що при їх явному виявленні до чинного законодавства іноді вносяться уточнення, але не в усі норми. У результаті виникають термінологічні невідповідності, неузгодженості як усередині галузей законодавства, так й між ними. Яскравим прикладом може служити Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про захист інформації в автоматизованих системах". Суть Закону зводиться до заміни поняття "автоматизована система" поняттям "інформаційно-телекомунікаційна система". Хоча ми маємо свою думку з приводу доцільності введення такої словосполучення¹, але, в даному разі, такий крок є результатом розвитку наукової, а звідси, й термінологічної парадигми. Як результат, зазнало змін не лише окреме визначення, а повністю назва закону – "Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах" [5]. Поряд із цим, наприклад, стаття 361² Кримінального кодексу України, в назві якої передбачена словосполучення "автоматизовані системи", досі не змінена.

Що стосується недоліків термінологічної системи, то, на наш погляд, в кращий бік відрізняється не так давно, кодифіковане законодавство України про адміністративне судочинство [13]. Кодифікація неодмінно супроводжується ревізією чинного законодавства, у тому числі впорядкуванням його термінології (виключення застарілих та введення нових термінів, ліквідація багатозначності слів і словосполучень, уніфікація орфографії термінів і т. ін.). Тому все це було застосоване й до законодавства про адміністративне судочинство. Крім того, був творчо використаний досвід, накопичений при систематизації інших галузей законодавства, у першу чергу кримінального, кримінально-процесуального та цивільно-процесуального. Це дало можливість критично осмислити кожен термін, що вводився до Кодексу, уникнути термінологічних дублетів, застосувати сталі та однозначні мовні кліше та оберти і т. ін.

Оновлення законодавства про адміністративне судочинство призвело до створення нормативного акту, який, з погляду законодавчої техніки і витриманості термінології, в цілому, беззаперечні переваги, у порівнянні з актами інших галузей права. І все ж таки навіть цей Кодекс, на наш погляд, не можна вважати доведеним до оптимального рівня. У ньому є недоліки,

¹ Термін "телекомунікаційна" характеризує лише одну з технічних характеристик систем такого класу, технологічний засіб передачі даних. Тому його використання, на наш погляд, лише перевантажує назву закону, робить його таким, що неадекватно сприймається гуманітаріями. Крім того, сьогодні існує загальноприйнятий термін – "інформаційна система", що має певне визначення і класифікацію за технічними та іншими характеристиками.

яких можна було уникнути, якби укладачі приділили більше уваги структурі, мові та стилю цього законодавчого акта, принаймні, в частині норм, що регулюють відносини, пов'язані з інформаційними процесами. Так, якщо розглядати адміністративне законодавство в якості одного з джерел інформаційного законодавства, то можна виявити певні прогалини.

Автором було здійснено постатейний аналіз наявності у Кодексі про адміністративне судочинство України термінів "інформація", "дані", "відомості" та "знання". Як свідчить зміст попереднього розділу, наведені категорії були вибрані не випадково. За результатами аналізу, в тексті Кодексу було нараховане вживання термінів "інформація" – 29 разів (10 з яких – в розумінні масової інформації), "дані" – 3 (фактичні дані) і "відомості" – 19. Але автори кодексу, мабуть, не винні. Така плутанина спостерігається майже у всьому чинному національному законодавстві. Так, у Кодексі України про адміністративні правопорушення термін "інформація" вжито 54 рази (5 з яких – у контексті засобів масової інформації, 1 – інформування, 1 – інформаційних мереж), терміни "дані" – 11, "бази даних" – 2, "відомості" – 21, "знання" – 2. Причому, спроба замінити їх деінде у нормах наведених законів у більшості випадків не вплинула на контекст норми.

Таке становище, мабуть, обумовлене наведеними вище первинними визначеннями поняття "інформація" у чинному законодавстві України, які практично урівнює цю категорію з поняттями "дані" та "відомості".

Аналіз використання "інформаційної" термінології в юридичних наукових розробках (принаймні, міжгалузевих) та законодавчих актах, показує, що існує тенденція до некоректного та безпідставного трактування використання інших категорій породжених процесами інформатизації суспільства.

Так, останнім часом дуже популярними стали визначення понять, такі чи інакше пов'язаних із продуктом інформаційної ери, комп'ютером – "комп'ютерне право", "комп'ютерна злочинність", "комп'ютерна інформація", "комп'ютерні технології". Тобто, складається таке враження, що все у галузі інформатизації, інформаційних відносин та технологій зводиться до комп'ютера, який, насправді є лише технічним засобом обробки даних, інформаційною технологією. Мабуть, це спроба законодавця (знов таки, не без участі "технарів") знайти кореневий, базовий термін, який би об'єднав усі поняття, пов'язані з інформаційною сферою. Але це, на нашу думку, неможливо, навіть якщо припустити, що, саме комп'ютер всьому голова.

Наприклад, якщо вірити першій "Юридичній енциклопедії" незалежної України, в нашій країні існує "комп'ютерне право", як *"... комплексна галузь права, яка регулює суспільні відносини у сфері інформатики, створення і використання електронно-обчислювальних машин (ЕОМ), засобів і продуктів електронного програмування. У значенні "комп'ютерне право" вживаються також термінологічні конструкції, зокрема "електронне право", "кібернетичне право" ("правова кібернетика"). Комп'ютерне право є складним правовим утворенням і в умовах зростання темпів інфо-*

рматизації та комп'ютеризації суспільства, розвитку науково-технічного прогресу перебуває у стадії становлення. Предметом комп'ютерного права є правове регулювання інформаційних відносин у частині, пов'язаній зі створенням і використанням ЕОМ, комп'ютерних технологій, автоматизованих систем управління (АСУ), машинної інформації тощо" [198, 198].

У наведеному визначенні, крім термінологічної ентропії, до якої веде зловживання термінами, пов'язаними з комп'ютером, на наш погляд, існує ціла низка принципових недоліків. По-перше, на підставі наведеного визначення інформаційного права в Україні не існує, воно навіть не згадується серед термінологічних конструкцій, що вживаються у значенні "комп'ютерне право". З лінгвістичної точки зору, термін "комп'ютерне право" є лише калькою англійського "Computer Law". Щодо інформаційного права, то сьогодні науковою громадськістю України його існування вже визнано.

На наш погляд, ця словосполучка первинно постає у кумедній оксюморона, коли поєднують протилежні за змістом поняття – "гарячий сніг" і т. ін. Можна зрозуміти апріорі, що комп'ютери, будучи неживими істотами, мають якесь регламентоване юридичне право на щось.

Далі автори стверджують, що "комп'ютерне право – комплексна галузь права, яка регулює суспільні відносини у сфері інформатики". Але ж інформатика сьогодні, це – "... наукова діяльність, що вивчає інформаційні структури і процеси збирання (набуття, придбання), відображення, рестрації, накопичення, збереження і поширення (розповсюдження, реалізацію) інформації за допомогою ЕОМ" [47, 79], не є галуззю права та не охоплює процеси правового регулювання сфери "... інформаційних відносин у частині, пов'язаній зі створенням і використанням ЕОМ, комп'ютерних технологій, автоматизованих систем управління (АСУ), машинної інформації ...", що саме і є (згідно з визначенням) предметом комп'ютерного, тобто інформаційного права.

Автоматизовані систем управління (АСУ) та процес створення електронно-обчислювальних машин (ЕОМ) є саме складовими інформаційними технологіями, а словосполучка "комп'ютерні технології", яка є синонімічною "інформаційним технологіям", останнім часом практично не вживається, тобто цей термін вже морально застарів. Викликає певний сумнів й вираз "електронне програмування", зовсім не відомий нам, навіть з технічної термінології.

Далі за текстом зазначається: "... у значенні "комп'ютерне право" вживаються також термінологічні конструкції, зокрема "електронне право", "кібернетичне право" ("правова кібернетика)". З уточненням, що "комп'ютерне право" автори розглядають як "... галузь права, яка регулює суспільні відносини ..." в інформаційній сфері (а це впливає з наведених далі по тексту ознак), на наш погляд, треба було згадати "інформаційне право" хоча б за синонімічності усіх перелічених терміносполук та категорію, якими останнім часом широко оперують науковці в цій галузі. Не згаду-

ється чомусь інформаційне право й у визначенні інформаційного законодавства [197, 79].

Проте чомусь згадується “правова кібернетика” (тобто, у сучасному її розумінні, “правова інформатика”) та навіть далі окремо наводиться визначення саме “правової інформатики”, в якому цей науковий напрям розглядається як “... комплексна галузь науки і навчальна дисципліна в юридичних вузах, що вивчає структуру, зміст і загальні властивості інформації правової та закономірності юридично-інформаційних процесів” [199, 37]. Далі дається визначення предмета правової інформатики, яке зовсім не співпадає з предметом комп’ютерного права, (тобто, інформаційного).

І, нарешті, останнім часом наявні позиції науковців, за якими процес інформатизації (протогенез інформатизації) поділяється на відповідні періоди, які умовно можливо поділити на електронізацію, комп’ютеризацію, медіатизацію і, нарешті, інтелектуалізацію [42, 36–39]. За такою класифікацією Україна сьогодні знаходиться у стадії переходу від етапу комп’ютеризації до етапу медіатизації з слабкими проявами етапу інтелектуалізації. На підставі цього теза про “... зростання темпів інформатизації та комп’ютеризації суспільства ...” також є некоректною.

Ще одним яскравим прикладом зловживання авторитетом комп’ютера є недоречне використання словосполучки “комп’ютерна злочинність”, яка також набула останнім часом дуже широкого поширення. Сьогодні категорію правопорушень, що вчинюються з використанням інформаційних технологій, іменують по різному – “комп’ютерна злочинність”, “кіберзлочинність”, “злочинність у сфері високих технологій”, “e - злочини” і т. ін. Відповідно, пов’язану із нею сукупність дій позначають як “комп’ютерні злочини”, “кіберзлочини”, “злочини у сфері високих технологій” і т. ін.

Насправді, у нашій країні поняття “комп’ютерна злочинність” та інші наведені словосполучення сьогодні існують лише як дефініції – спроба визначення терміна. З одного боку, вживання наведених понять на побутовому рівні обумовлене, мабуть, використанням дослівного перекладу іншомовних сполук (калька), що не є чимось небезпечним у разі відсутності визначення таких понять у вітчизняній науці. Щоправда, це надає їм загадкового, екзотичного забарвлення, але лише для пересічних громадян, а не українського наукового мовного арсеналу. З іншого боку, з урахуванням лексико-семантичної специфіки наукового стилю ділового мовлення деяких країн світу (наприклад, тяжіння американського варіанту англійської мови до скорочень), ми вважаємо, що пряме їх використання, і тим більш у вітчизняній галузевій юридичній терміносистемі, як мінімум, невиправдано і недоречно, а, як максимум, – неприпустимо.

Така позиція обумовлена тим, що виникаюча при цьому термінологічна ентропія спричиняє не тільки суттєву значеннєву плутанину, а й розбіжності в правовому тлумаченні даних дефініцій. Сьогодні визначення

категорій, що розглядаються, не тільки відсутнє на рівні наукових знань, а й не має правового закріплення як такого.

Інша справа, наприклад у Німеччині, Швейцарії “комп’ютерна злочинність” (computer crime) має правове визначення та закріплення як кримінально-правова категорія. У законодавстві країн СНД така категорія як правова існує лише у кримінальному законодавстві Грузії [91]. У США при визначенні цього напряму правопорушень в законодавстві вживається терміносполука “кіберзлочинність” (cyber crime). Що стосується категорії “злочини у сфері високих технологій”, то це є дослівним перекладом, транслітерацією англomовного словосполучення “crime hide touch”, його “вдирництвом” у слов’янські мовні системи з боку англійської. Що ж до останнього, то у російській та українській мовах така термінологія вживається ЗМІ при зверненні до космічної або авіаційної проблематики. Дійшло до того, що в МВС України, мабуть за аналогією з правоохоронними органами Російської Федерації, не зважаючи на пропозиції вітчизняних науковців [41], створено підрозділ “по боротьбі із злочинами у сфері високих технологій”.

У тій же Юридичній енциклопедії “комп’ютерна злочинність” визначається як “... вид злочинності, пов’язаний з незаконним використанням сучасних інформаційних технологій і засобів комп’ютерної техніки” [198, 197]. Далі автори наводять правову основу боротьби із комп’ютерною злочинністю в Україні, до якої відносить Закон “Про захист інформації в автоматизованих системах” і введено до Кримінального кодексу України у 1994 році ст. 198¹. Але у наведених правових нормах і навіть у пов’язаних з цим напрямом правового регулювання змінах та доповненнях до чинного законодавства України, що були прийняті останнім часом, “комп’ютерна злочинність” не визначена як правова категорія і навіть не згадується. В них, дійсно, вводиться правова категорія “злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп’ютерів), систем та комп’ютерних мереж і мереж електрозв’язку”, а також відповідальність за “незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп’ютерів), систем та комп’ютерних мереж і мереж електрозв’язку”, “вкрадення, привласнення, вимагання комп’ютерної інформації або заволодіння нею шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем”, “порушення правил експлуатації автоматизованих електронно-обчислювальних систем” [14, розд. XVI], “порушення законодавства про захист інформації в системах” [5, ст. 11] і т. ін.

З наведених диспозицій легко помітити два, на наш погляд, дуже важливі нюанси, які суттєво впливають на аксіоматику правового регулювання сфери інформаційних відносин та на процес формування інформаційного права. По-перше, у законодавстві йдеться про відповідальність за технологічні порушення, пов’язані з роботою електронно-обчислювальних машин (комп’ютерів), систем та комп’ютерних мереж і мереж електрозв’язку, програмного забезпечення і т. ін., тобто – про інформаційну сферу. Такі

порушення можуть здійснюватися теж завдяки лише технологічним засобам, які в сукупності прийнято позначати як інформаційні технології. По-друге, – відповідальність в інформаційній сфері може виникати не лише за злочини, а й за адміністративні порушення і, нарешті, за проступки. Про це свідчить існуюча сьогодні класифікація та кваліфікація цієї категорії правопорушень [142; 57]. Таким чином, “комп’ютерна злочинність” є лише частиною правопорушень у сфері інформаційних відносин, хоча, як правило, це визначення має на увазі сукупність усіх правопорушень (злочинів, адміністративних порушень, проступків) в цій сфері, що зайвий раз доводить недоцільність вживання такого терміна.

Саме тому логічним представляється визнати, що категорію правопорушень, яка наявна у сфері суспільних інформаційних відносин, треба позначати як “*правопорушення, що вчинюються з використанням інформаційних технологій*”. Ми згодні з тим, що таке позначення є не дуже зручним для вживання у загальноприйнятій мові, тому визнаємо за можливе коротке позначення використовованого термінів “*інформаційні правопорушення*” чи “*інформаційні делікти*”, тим більш, що предметом цієї категорії правопорушень є інформація та пов’язані з нею технології її обробки – інформаційні технології.

Власне, саме інформація може виступати родовою ознакою понять інформаційного права та правової інформатики.

Отже, можливим стає дати визначення, яке, на нашу думку, може претендувати на енциклопедичне. *Інформаційні правопорушення (правопорушення, що вчинюються з використанням інформаційних технологій) – це сукупність передбачених чинним законодавством суспільно небезпечних діянь (дій чи бездіяльності), що посягають на право захисту від несанкціонованого поширення і використання інформації, негативних наслідків впливу інформації чи функціонування інформаційних технологій, а також – інші суспільно небезпечні діяння, пов’язані з порушенням права власності на інформацію та інформаційні технології, права власників або користувачів інформаційних технологій вчасно одержувати або розповсюджувати достовірну й повну інформацію.*

Предметом таких дій є інформаційні ресурси та інформаційні технології. Об’єктом – соціальні відносини щодо правового захисту майнових або суспільних інтересів держави, юридичних і фізичних осіб, а також – їх прав і свобод в інформаційній сфері.

Таким чином, з урахуванням розходжень у предметі та методі правового регулювання, у ступені “зрілості” окремих галузей законодавства і глибини наукових розробок, що постають за ними, мабуть, сьогодні не реально вимагати ліквідації термінологічної синонімії у всій системі чинного законодавства. “Зрозуміло, досягти єдності вживання словникових ресурсів у всіх ланках законодавства – справа досить важка. Але саме це й повинне бути тим надзавданням, до вирішення якого повинен прагнути законодавець” [172, 171]. Така вимога може слугувати лише програмною для

подальшого розвитку національного законодавства на далеку перспективу. Стосовно інформаційного права сьогодні, у період його формування, на наш погляд, існує реальна можливість реалізації наведеного принципу.

Прагнення домогтися відносної однозначності інформаційно-правових термінів, тобто, – максимально зменшити синонімію та полісемію в терміносистемі інформаційного права і повністю позбутися неї в межах інформаційного законодавства та суміжних терміносистем його джерел, позбавитися перенавантаження технократичною термінологією уявляється нам цілком здійсненним.

Дійсно, багато чого ще має бути зроблено в галузі вітчизняного інформаційного законодавства в частині його термінологічно-понятійного аналізу. Разом із впровадженням нових змістовних вирішень, що диктує час, потрібна відповідна "мовна ін'єкція", яка буде спроможна розчистити та оновити словниковий склад законодавчих актів у сфері інформаційних відносин, відшліфувати й довести до найвищих лінгвістичних кондицій кожне поняття, кожне слово, особливо якщо воно є терміном. Термінологічне забезпечення інформаційного законодавства – це не тільки ретельно продумана система термінів. Це одночасно й точне, логічно бездоганне, ясне для всіх їхнє визначення. Без змістовних, глибинних визначень терміни мертві, а право не спроможне виконати у повному обсязі покладені на нього функції.

Основи концепції інформаційної реальності

Для орієнтування людини в тій чи іншій сфері буття, їй необхідно виходити з відчуття реальності цієї сфери, яка приходить як через практичний досвід, так і через теоретичні дослідження. Відчуття допомагає осмислити, зрозуміти, що відбувається у даній сфері та що з огляду на це треба робити, подібно до того, як концепція психологічної реальності, представлена, наприклад, *психоаналітичною теорією* З. Фрейда, допомагає людині знаходити правильні рішення власних проблем.

Звертання до проблеми реальності сьогодні можна сприйняти за одну з тенденцій сучасних досліджень методологічного рівня (як філософського, так й спеціально-наукового). Серед зарубіжних філософів і соціологів цією проблематикою займаються, насамперед, представники *феноменологічної соціології* (П. Бергер, Т. Лукман [44]), П. Бурдьє [48; 49] та *феноменологічної герменевтики* (П. Рігер) [146].

Реальність (від пізньолатинського *realiz* – *матеріальний, речовий, дійсний*) – *це те, що існує в дійсності, все наявне, тобто матеріальний світ і всі його ідеальні продукти. Критерієм реальності об'єктів, процесів, подій, фактів, властивостей і т. ін. є суспільна практика* [177].

На думку П. Бергера та Т. Лукмана, *реальність є якістю, властивою феноменам, мати буття, незалежне від нашої волі і бажання* (ми не можемо "від них відсторонитися") [44, 9]. У такому значенні реальність є феноменологічною категорією, оскільки тут акцентується на сприйнятті буття як існуючого незалежно від волі і бажання суб'єкта. Реальність може бути й об'єктивною, і суб'єктивною, і інтерсуб'єктивною, і символічною, і трансцендентною (релігійною). Головне, що суб'єкт не може проігнорувати таку реальність та сприймає її так, як само собою зрозуміле, тобто як очевидність.

У літературі радянського і пострадянського періодів зустрічаються звертання до різних аспектів проблеми реальності: *культурної* (В.П. Іванов, Є.К. Бистрицький, В.П. Козловський) [73; 89], *соціальної* (Р.О. Смирнова) [157], *історичної* (О.І. Ракітов, М.М. Єсіпчук) [69], *психологічної* (В.П. Зінченко) [71], *фізичної* (О.І. Панченко) [130], *художньої* (В.І. Мазепа) [115], *моральної* (В.О. Малахів) [117].

В аспекті існуючого в людському бутті феномена права розглядається й така феноменологічна категорія, як правова реальність.

Термін "*правова реальність*", а також близькі до нього за значенням терміни "*правова дійсність*", "*правове життя*" та ін. останнім часом отримують все більше поширення й у сучасній філософії і теорії права, хоча ті чи інші його синоніми використовувалися і попередниками. Як вказує С.С. Алексєєв, саме широке правове поняття, яке охоплює всі без виключення правові явища, – це "*правова дійсність, яка є всім у світі правових явищ*. А от у ньому, цьому гранично широкому понятті, виділяються ак-

тивні елементи, що так чи інакше відносяться до позитивного права і тісно пов'язані між собою" [26, 47].

На різних аспектах цієї проблематики акцентується увага вітчизняних вчених, навіть на дисертаційному рівні. Питання філософського осмислення "правової реальності" розглядаються у роботах С.І. Максимова [116]. О.В. Стовба розглядає правову ситуацію як елемент правової реальності [166]. В дисертації В.М. Кривцової досліджується юридичний конфлікт як феномен правової дійсності [101]. У роботах А.М. Крижанівського розглядається місце правопорядку в правовій реальності [97].

Багато спільного з правом – як своєрідним феноменом – має й феномен "інформація". Інформація, так же, як і право, не належить до кола предметів, які можуть безпосередньо спостерігатися. Згадаємо визначення інформації, дане академіком О.І. Бергом ще у 1966 році з позицій соціального управління, в якому це поняття поєднується з реальним світом. Він підкреслює, що "інформація є відображення у свідомості людей об'єктивних причинно-наслідкових зв'язків про навколишній реальний світ" [43, 46]. Так, В. Крисаченко стверджує, що "інформація має феноменологічний характер, оскільки базується на здатності людини нести смисл чомусь, замінювати щось його моделлю, вибудовуючи і тлумачачи її у собі" [99, 307]. Інформація не має чітко окресленого місця в оточуючому людину фізичному просторі, соціальне "буття" інформації досить своєрідне. "Семантична інформація – пише Так, Ю.М. Канигін стверджує, що – є не просто основою розвитку будь-якого соціуму, його головним ресурсом, але і являє собою онтологічно повноцінний, самостійний феномен. Вона виступає тонкою матерією, що не "розчиняється" в енергоструктурах і енергопотоках, а має власні структури і механізми, закони руху, що визначають творчі потенції суспільства, рівень його життєдіяльності" [82, 4]. Саме тому інформацію можна розглядати як феноменологічну категорію та говорити про інформаційну реальність.

Концепція інформаційної реальності, тобто уявлення про природу, підстави, структуру складного світу інформації, допоможе орієнтуватися в ньому і філософові в галузі інформатизації, й інженеру, і юристу, і звичайному громадянину. Очевидно, що в межах саме цієї концепції повинен знайти свій розвиток найважливіший аспект філософського осмислення феномена інформації – онтологічний.

Потреба в концепції інформаційної реальності, що враховує принципово іншу роль інформації в житті людей, на наш погляд, виникла давно. При цьому інформаційна реальність повинна сприйматися не як зовнішня для людини (суб'єкта її осмислення) дійсність, а як така, до якої залучена вона сама у процесі спілкування з іншими учасниками інформаційних відносин. Основним моментом такої картини світу інформації є філософська концепція специфіки і структури інформаційної реальності.

В одному зі своїх вимірів філософія "інформаційної революції" виступає як інформаційна онтологія, представляючи собою систему гранично

загальних знань про онтологічну природу інформації. Що ж мається на увазі, коли йдеться про онтологічну природу інформації? Зазвичай *під онтологією розуміють вчення про буття в собі, сприйняття основ всього суцього чи розумом, чи інтуїцією* [159, 1012], а до онтологічних питань відносять наступні: що існує, і що може існувати; яка сутність речей і які умови їх існування. На перший погляд, здається, що ці питання досить далекі від тих, які зазвичай вирішують фахівці в галузі інформації, інформаційних технологій та відносин – як практики, так і теоретики, проте, вони містять онтологічний аспект. За будь-яким питанням про те, що є інформацією в кожному конкретному випадку, постає фундаментальне питання: що є інформація як таке.

Найскладніше питання про природу інформації трансформується у питання про те, що означає "бути" для інформації взагалі, тобто, де вона "живе": у зовнішньому світі, знаннях, чи комп'ютері, виключно в людському досвіді? Іншими словами, до якого типу реальності вона належить? Таке питання лише на перший погляд не містить ніякої проблеми, і відповісти на нього не важко, оскільки інформація і пов'язані з нею процеси за час свого існування вже повинні були досконало освоєні. Однак, проблема визначення реальності інформації, інформаційного світу, як було показано вище, є однією із найбільш дискусійних й досі.

Аби вийти з нескінченної різноманітності визначень природи інформації й одночасно не втратити властивого їй багатства проявів, на наш погляд, варто звернутися до категорії *інформаційної реальності як методологічного засобу*, адекватного вирішенню поставленого завдання.

Що ж ми розуміємо під інформаційною реальністю? Можна розрізнити широке і вузьке значення цього поняття. *У широкому сенсі за інформаційну реальність сприймається вся сукупність різного роду інформаційних феноменів (реалій): інформаційний ресурс, індустрія інформації, інформаційна інфраструктура, інформаційні технології, концепції інформатизації, інформаційна культура, інформаційне право, інформаційні відносини, а також пов'язані з ними явища і т. ін. У вузькому (формальному) значенні маються на увазі тільки базисні інформаційні реалії, стосовно яких всі інші складові інформаційного світу виявляються похідними, і тоді під інформаційною реальністю варто розуміти або інформаційну діяльність (діяльнісний підхід), або сферу інформаційних відносин, виникаючу в процесі інформаційної соціальної діяльності та людського спілкування (соціально-правовий підхід), або процес перетворення інформації на знання (когнітивний підхід).*

Хоча широке і вузьке тлумаченні поняття "інформаційна реальність" розрізняються, на наш погляд, їх однаковою мірою не можна абсолютно протиставляти, оскільки загальна картина інформаційної реальності залежить від того, що приймається в якості базисного феномена. Тому нами пропонується інтегральна концепція інформаційної реальності як світу інформації, яким сконструйований з інформаційних феноменів, упорядкова-

них залежно від ставлення до базисного, системоутворюючого феномена – інформації як до якоїсь "першореальності" інформаційної реальності.

Інформаційна реальність не утворює якусь субстанціальну частину реальності, а є лише способом організації й інтерпретації певних аспектів соціального життя, буття людини. Але цей спосіб є настільки суттєвим, що за його відсутності розвалюються системи накопичених знань, досвід, сам людський світ. Тому ми уявляємо його як реально існуючий. Саме в цьому і є відмінність буття інформації від буття власне соціальних об'єктів. Тому що світ інформації у своїй основі – це світ існування.

Уведення в контекст методологічних і світоглядних проблем інформатики категорії "інформаційна реальність" дає можливість розглядати інформаційні феномени не просто як надбудовні явища, що існують тільки у проявах існування інформаційної інфраструктури суспільства, а як особливий світ, автономна галузь людського буття з власною логікою і закономірностями, з якими не можна не рахуватися. Зміст проблеми інформаційної реальності полягає в з'ясуванні питання: що є інформацією і як вона існує. Основною тут постає проблема буття інформації, що включає питання про її онтологічні підстави, тобто про її укорінення в соціальну практику. При цьому варто враховувати специфічність онтології інформації, оскільки буття інформації – це особливий модус буття – "інформаційний спосіб життя". Таким чином, реальність інформації встановлюється не як факт, а через її соціальну значимість.

У нашій інтерпретації "феномен інформації" та "інформаційна реальність" є близькими поняттями, які у деяких випадках можуть бути взаємозамінними, оскільки розкривають специфіку "інформаційного", дають цілісний образ інформаційних явищ, що узагальнює їх характеристику. Різниця полягає у недиференційованості (неможливості розбити на складові) і диференційованості відповідних утворень. Це начебто "згорнутий" і "розгорнутий" образи того ж самого очищеного від випадків предмета – інформації.

Часто, не тільки у побутовій комунікації, а й у спеціальній літературі (особливо в термінології засобів масової інформації) та, навіть, законодавчих актах вживаються такі поняття, як, наприклад, "інформаційний простір", "інформаційне поле", "інформаційний потенціал", "інформаційне середовище" і т. ін. На перший погляд, всі перелічені категорії є близькими за змістом, мають однаковий внутрішній зміст, але це не відповідає дійсності. Кожен з них має своє визначення, що є вкрай важливим для правової практики і науки, особливо – для правотворчості.

Представляється, що поняття "інформаційна реальність" є саме тим узагальнюючим філософським еквівалентом усіх вищезгаданих понять. Різниця полягає в тому, що існуюча сукупність понять як соціальних категорій сформувалася стихійно. Інформаційна реальність як філософська категорія формується на основі методу філософської рефлексії, а людина та її діяльність при цьому розглядається як центральна фігура, оскільки інфор-

маційна реальність є світом інформації, в якому вона живе, а буття в інформаційному суспільстві є одним зі способів її буття. Інша справа, що структурними елементами інформаційної реальності виступають інформаційні феномени зі світу інформації.

Залежно від того, що передбачається за основу справжньої інформаційної реальності, тобто такого простору в якому "локалізуються" сенси інформаційних феноменів, можна виділити такі *основні способи її осмислення*, кожний з яких наголошує на одному з її аспектів: 1) *інформаційний позитивізм* – на зовнішній стороні інформаційної реальності, сукупності засобів і методів, які покликані забезпечувати проходження процесу інформатизації суспільства; 2) *інформаційний об'єктивізм* – на соціальній обумовленості світу інформації, його укоріненні в соціальному бутті; 3) *інформаційний суб'єктивізм* – на ідеально-когнітивній стороні інформації, ідеї інформатизації, що розкривається у свідомості суб'єкта; 4) *інформаційний інтерсуб'єктивізм* – на тому значеннєвому боці інформації, що виявляється в процесі взаємодії суб'єктів та їх комунікацій (спілкування).

Запропоновані підходи базуються на певній світоглядній позиції, що впливає на розуміння шляху людства до інформаційного суспільства, і кожен з них виступає методологічною підставою для вирішення філософських та інших проблем інформатизації. Такі підходи дозволять оцінити процес переходу суспільства в нову формацію розвитку, – від індустріального до інформаційного суспільства, виробити критерії для оцінки існуючого рівня розвитку інформаційного середовища, інформаційної інфраструктури, інформаційної сфери як сфери правовідносин, їх реального стану з урахуванням суспільних умов (базисна проблема інформатизації й інформатики).

Варто розрізнити інформаційну реальність як об'єктивно існуючий світ інформації, даний суб'єктові в практиці (досвід) і картину інформаційної реальності як модель інформаційного середовища (інфраструктури, поля, сфери), що слугує засобом пізнання і конструювання світу інформації.

Концепція інформаційної реальності (картина світу інформації) задається образом інформації, представленим у людській свідомості і знаннях. Вона складається із взаємодії: а) теорій різного рівня, у тому числі й філософських; б) повсякденного досвіду, оснований на інформації; в) інформаційної інфраструктури; г) сфери інформаційних відносин як сфери правового регулювання – та дозволяє висувати гіпотези, будувати версії, відчувати, що в них відбулося і відбувається реально, і, нарешті, адекватно оцінювати.

Очевидно, повне змістовне наповнення категорії "інформаційна реальність" зможе забезпечити поєднання взаємодоповнюючих властивостей категорій "*інформаційна культура*", "*інформаційний спадок*" та "*інформаційний спосіб життя*". Так, *інформаційний спосіб життя як сукупність всіх форм інформаційного буття суспільства, що виявляє себе у впрова-*

дженні інформаційних технологій в усі сфери соціальної діяльності та інших проявах, які виявляються в інформаційній діяльності, ставленні суб'єктів до інформації, також у можливостях задоволення їх інформаційних потреб та інтересів. Категорія "інформаційний спосіб життя", характеризує динаміку процесу інформатизації, наявні в даний момент форми інформаційної активності суспільства, що і відрізняє інформаційне життя від інформаційної реальності, яка, крім того, включає інформаційні явища, статичні за своєю природою (інформаційний спадок, інформаційні традиції та ін.). Що стосується інформаційного спадку, то він включає сукупність зв'язків, відносин і результатів інформаційного розвитку суспільства минулих історичних епох в межах окремо взятої інформаційної культури соціальної системи. Інформаційний спадок втілений в сукупності соціальних технологій та знань, які закладені в підвалини кожної соціальної системи, за допомогою яких існує, функціонує і розвивається інформаційне суспільство. Інформаційна культура – це стан інформаційного спадку, який виражений в інформаційно-технологічних навичках (інформаційна грамотність), інформаційній свідомості, мисленні, всіх різновидах інформаційної діяльності, рівні правового регулювання сфери інформаційних відносин.

Таким чином, інформаційна реальність може бути визначена як сукупність наявних у суспільстві інформаційних явищ і породжених ними суспільних наслідків, процесів, тенденцій та відносин (у тому числі правовідносин), які існують і функціонують у формі цілісної єдності й взаємодії інформаційної активності, інформаційного спадку та інформаційної культури.

Як було показано вище, серед інших прийнято виділяти правову (юридичнозначиму) інформацію, яка, на наш погляд, може розглядатися не тільки як складова частина інформаційної реальності, до якої відноситься усе вище зазначене нами, а й водночас як складова реальності правової. Саме ця категорія є точкою взаємодії в плані співвідношення права та інформації, юридичних і інформаційних наукових знань, що базуються на двох феноменах – праві та інформації. С точки зору інформаційного підходу уявляється можна говорити про інформаційно-правову реальність як сукупність наявної правової інформації (організаційно-правового інформаційного ресурсу), інформаційно-правових явищ, процесів та організаційних структур (інформаційної інфраструктури), а також одну з важливіших складових правової реальності.

Ми сподіваємось, що запропоновані поняття "інформаційна реальність" та "інформаційно-правова реальність" у недалекому майбутньому посядуть належне місце не тільки як філософські, а й як узагальнюючі правові категорії, здатні замінити "інформаційну" аксіоматичному невизначеність у теорії і практиці права та соціального управління, що на сьогодні присутня в термінологічну апараті національного інформаційного законодавства України, яке нині переживає період становлення та формування.

Прикінцеві положення

У сучасній науці поняття "інформація" постає, як би мовити, своєрідною проблемою "філософського каменя". Але ми впевнені, що інформація – зовсім не є такою. Її визначення можливо надавати лише у межах конкретної галузі наукових знань чи суспільної діяльності, у яких ведеться дослідження. Як філософське, так й практичне розуміння цієї важливої категорії залежить від багатьох чинників предметної галузі суспільних відносин, організації управління соціальними системами, характеру завдань, для яких воно вводиться, та безлічі інших критеріїв.

1. Безумовно, і ми повною мірою усвідомлюємо, що на рівні побутової мови термін "інформація" не підлягає переусвідомленню, тим більш, що це не має великого значення. Але, представляється, що при ситуації, яка склалася в межах правничої діяльності щодо розуміння інформації як наукової та правової категорії, треба апелювати і до думки, що *при визначенні, формулюванні змісту та сутності понять треба не сперечатися, а домовлятися*. Як відомо, у житті форма може наповнюватися різним змістом, нерідко протилежним за сутністю. Тому в праві будь-яке поняття та його визначення повинно набувати характеру монографічного опису. Особливо це відноситься до категорії "інформація", яка, як було показано, значно впливає на розуміння суміжних "інформаційних" понять, а звідси – на трактування та застосування деяких правових норм. При такому підході є раціональним підтримати думку вчених про розробку семіотичної основи для побудови нової, внутрішньо несуперечливої системи взаємозалежних дефініцій, необхідної для *створення так званого "юридичного тезаурусу"*. Особливе значення такий крок має для інформаційного права, яке сьогодні переживає процес становлення не тільки в Україні, а й у всьому світі.

Звернемося до окремих норм чинного законодавства з урахуванням викладених вище позицій. Тобто, поставимося до понять "інформація", "дані" та "відомості" з погляду когнітивного підходу. Прийmemo за аксіому, що, *по-перше*, "... дані чи відомості реєструють явища та події, що відбуваються, а інформація – результат їх переробки та аналізу на рівні індивідуального інтелекту, тобто, їх усвідомлення конкретною людиною", *по-друге*, "... дані розглядаються ... як інформація, подана у формі, придатній для її обробки за допомогою інформаційних технологій та засобами обчислювальної техніки (автоматизованій обробки); інформація, подана у формалізованому вигляді, придатному для накопичення, зберігання, оброблення, пересилання та інтерпретації користувачами, прикладними процесами чи технічними засобами; інформація, подана у формалізованому вигляді, придатному для пересилання, інтерпретації чи оброблення за участю людини або автоматичними засобами; носієм даних є матеріальний об'єкт, призначений для запису, зберігання, зчитування та їх поширення, і, *по-третє*, "... дані є формою надання відомостей, а не їх змістом, а категорію "відомості" використовують як формалізовані знакові комбінації

при письмовому (паперовій), аудіовізуальному та деяких інших формах надання потенційної інформації".

Таким чином, наприклад, ст. 361² Кримінального кодексу України "Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації" може формулюватися приблизно таким чином: "Несанкціоновані збут або розповсюдження даних з обмеженим доступом, які зберігаються в інформаційно-телекомунікаційних системах¹, їх складових чи на електронних носіях таких даних".

Як що звернутися до окремих норм Кодексу України про адміністративні правопорушення, то вони теж можуть бути змінені. Наприклад, "Стаття 53². Приховування або перекручення даних земельного кадастру. 1. Перекручення даних державного земельного кадастру і приховування інформації про наявність земель запасу або резервного фонду – ...". Тут, на наш погляд, зовсім не зрозуміло, що є що. Таке формулювання, як "Приховування або перекручення відомостей та/чи даних земельного кадастру. 1. Перекручення даних державного земельного кадастру і приховування відомостей про наявність земель запасу або резервного фонду – ..." робить статтю зрозумілою та коректною не змінюючи її зміст.

Чи таке: "Стаття 91⁴ Кодексу України про адміністративні правопорушення. "Відмова від надання чи несвоєчасне надання екологічної інформації". Або: "Відсутність візуальної або гучномовної інформації для пасажирів про відправлення, прибуття автобусів, вартість проїзду, правила надання послуг та пільги на пасажирському автотранспорті, відсутність візуальної інформації для пасажирів в автобусах і маршрутних таксомоторах ..." (ст. 133¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення. "Порушення правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту"). Треба зауважити, що такі різновиди інформації, як "екологічна", "візуальна" і, тим-більш, "гучномовна", у національному законодавстві відсутні.

В той же час: "... Під час відсутності цієї особи справу може бути розглянуто лише у випадках, коли є дані про своєчасне її сповіщення про місце і час розгляду справи і якщо від неї не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи (ст. 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення "Права особи, яка притягається до адміністративної відповідальності"), "ухилення від обстеження осіб, щодо яких є достатні дані про те, що вони хворі на венеричну хворобу ..." (ст. 45 Кодексу України про адміністративні правопорушення "Ухилення від обстеження і профілактичного лікування осіб, хворих на венеричну хворобу").

¹ Введення визначення "інформаційно-телекомунікаційна система" обумовлено змінами і термінологічною неузгодженістю КК України із змінами в Законі України "Про захист інформації в автоматизованих системах" [5].

Як бачимо, в наведених словосполучках використовується термін "дані". На нашу думку, виникаюча при таких формулюваннях термінологічна ентропія спричиняє не тільки суттєву значеннєву плутанину, а й розбіжності в правовому тлумаченні даних дефініцій.

2. В результаті аналізу співвідношення категорій "інформація" і "право", на основі філософської концепції правової реальності, можна дійти висновку про існування дефініції "інформаційна реальність", що базується на інформації, феномен якої полягає в її об'єктивній сутності як соціального явища. Цей факт відчутно впливає на усі сфери суспільної діяльності, породжуючи новий етап розвитку суспільства – "інформаційне суспільство", як одного з найважливіших факторів системи суспільних відносин, що, в свою чергу, потребує створення науково-практичної системи управління та правового регулювання сфери інформаційної діяльності та відносин (інформаційних відносин), що виникають при цьому.

Інформаційну реальність можна визначити як сукупність наявних у суспільстві інформаційних явищ і породжених ними суспільних наслідків, процесів, тенденцій та відносин (у тому числі – правовідносин), які існують і функціонують у формі цілісної єдності й взаємодії інформаційної активності, інформаційного спадку та інформаційної культури.

Соціально-правовий інформаційний ресурс при цьому розглядається не тільки як складова частина інформаційної реальності, а й водночас як складова реальності правової. Саме ця категорія є точкою взаємодії в плані співвідношення права та інформації, юридичних й інформаційних наукових знань, що базуються на двох феноменах – праві та інформації. З точки зору інформаційного підходу можна говорити про існування інформаційно-правової реальності – сукупності наявної правової інформації (правового інформаційного ресурсу), інформаційно-правових явищ, процесів та організаційних структур, – яку треба розглядати як одну з важливіших складових правової реальності.

І останнє. Те, що написано в запропонованій роботі, написано юристом з технічною освітою для юристів без такої. Це говорить не у виправдання неминучих й, можливо, досить серйозних лінгвістичних прогалин, які будуть виявлені в книзі. Мова як така була предметом дослідження лише остільки, оскільки вона була формою тієї або іншої норми права. Чи вдала ця форма, чи виконує вона задачу адекватного виразу змісту – от центральний й, власне кажучи, єдиний аспект, що цікавить автора. Тому в багатьох випадках мовна оболонка моделі поведінки давала привід для міркуванням і про саму цю модель, про ступінь соціальної корисності встановленого нею регулювання, про шляхи та методи поліпшення моделі (норми) за допомогою безцінного багатства виразних засобів мови.

Список використаних джерел

1. *Про інформацію*: Закон України від 2 жовтня 1992 р. №2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №48. – Ст. 650.
2. *Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні*: Закон України від 16 листопада 1992 р. №2782-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №1. – Ст. 1.
3. *Про науково-технічну інформацію*: Закон України від 25 червня 1993 р. №3322-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №33. – Ст. 345.
4. *Про державну таємницю*: Закон України від 21 січня 1994 р. №3855-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №16. – Ст. 93.
5. *Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах*: Закон України від 5 липня 1994 р. №80/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №31. – Ст. 286.
6. *Про затвердження "Завдань Національної програми інформатизації на 1998-2000 роки"*: Закон України від 4.02.1998 р. №76/98-ВР // Відомості Верховної Ради. 1998. – №27-28. – Ст. 183.
7. *Про Національну програму інформатизації*: Закон України від 4 лютого 1998 р. №74/98-ВР // Юрид. вісник України. – 1998. – №18.
8. *Про Концепцію Національної програми інформатизації*: Закон України від 4 лютого 1998 р. №75/98-ВР // Відомості Верховної Ради. 1998. – №27-28. – Ст. 182.
9. *Про телекомунікації*: Закон України від 18 листопада 2003 р. №1280-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №12. – Ст. 155.
10. *Про національні інформаційні ресурси*: Проект Закону України, 1998 р.
11. *Про діяльність у сфері інформатизації*: Проект Закону України, 2003 р.
12. *Про Положення "Про технічний захист інформації в Україні"*: Указ Президента України від 27 вересня 1999 р. №919 // Офіційний вісник України. – 1999. – №39. – Ст. 1934.
13. *Кодекс адміністративного судочинства України* від 6 липня 2005 р. №2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – №№35-36, 37. – Ст. 446.
14. *Кримінальний кодекс України* від 5 квітня 2001 р. №2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №№25-26.
15. *Про затвердження Порядку проведення державної реєстрації електронних інформаційних ресурсів*: Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 27.04.2005 р. №153 // Офіційний вісник України від 03.06.2005 – 2005 р., №20, ст. 1111.
16. *Про скасування наказу Мінтрансзв'язку України* від 27.04.2005 №153: Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 26.09.2005 р. №584 // Офіційний вісник України від 21.10.2005 – 2005 р., №40, ст. 2557.
17. *ДСТУ 2392-94*. Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення.
18. *ДСТУ 2226-93* Автоматизовані системи. Терміни і визначення.
19. *ДСТУ 2481-94* Інтелектуальні інформаційні технології. Терміни і визначення. (ISO/IEC 2382-28:1995).
20. *ДСТУ 2873-94* Програмування. Терміни і визначення. (ISO/IEC 2382-7:1989).
21. *ДСТУ 2874-94* Бази даних. Терміни і визначення. (ISO/IEC 2382-17:1996).
22. *ДСТУ 2882-94* Комп'ютерні технології навчання. Терміни і визначення. (ISO/IEC 2382-31:1997).
23. *ДСТУ 2938-94*. Основні поняття. Терміни та визначення (ISO/IEC 2382-1:1996).
24. *Ажана В.Г., Белімов Г.С.* К вопросу об информационной первооснове микро- и макромиров Вселенной // Философские науки. – М., 2001. – №1. – С. 125-130 с.

25. *Алексашин В.И.* Мышление и кибернетика. – М.: Высшая школа, 1971. – 127 с.
26. *Алексеев С.С.* Проблемы теории права. – Т. 2.
27. *Алексеев С.С.* Социальная ценность права в советском обществе. – М.: Юрид. лит., 1971.
28. *Алексеев С.С.* Право: азбука – теория – философия: опыт комплексного исследования. – М., 1999.
29. *Алексеева И.Ю.* Человеческое знание и его компьютерный образ. – М.: ИФРАН, 1993. – 218 с.
30. *Андреев Т.Г., Крамаренко В.Ю., Никитин В.Г.* Интеллект человека. – Воронеж: ВГУ, 1990. – 183 с.
31. *Арістова І.В.* Державна інформаційна політика та її організація в діяльності органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади: Автореф. дис. ... док. юрид. наук: 12.00.07 / Національний університет внутрішніх справ. – Х., 2002. – 39 с.
32. *Арістова І.В.* Державна інформаційна політика: організаційно правові аспекти / За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.М. Бандурки: моногр. – Х.: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 368 с.
33. *Афанасьев В.Г.* Социальная информация и управление обществом. – М., 1975.
34. *Афанасьев В.Г.* Системность и общество. – М., 1980.
35. *Будагов Р.А.* Закон многозначности слова // Русск. речь. 1972. – №3. – С. 133–136.
36. *Бабаев В.К.* Советское право как логическая система. – М., 1978.
37. *Бачило И.Л.* О собственности на информацию. Законодательные проблемы информатизации общества // Труды ИЗ и СП. Вып. 52. – 1992.
38. *Бачило И.Л.* Информационные ресурсы как объект права и объект отношений, регулируемых ГК РФ // Информ. ресурсы России. – 1999. – №1. – С. 29-34.
39. *Беляева Н.Г., Иванов В.И.* Информационное обслуживание в области права. Советское государство и право, 1969. – №12.
40. *Беляков К.И.* Совершенствование информационного обеспечения расследования преступлений на базе АИЛС (автоматизированных информационно-логических систем): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Украинская акад. внутр. дел. – К., 1993. – 160 с.
41. *Беляков К.И.* Злочини з використанням інформаційних технологій // Бюл. з обміну досвідом роботи. – К., 2001. – № 131. – С. 24–26.
42. *Беляков К.И.* Управление и право в период информатизации: Монография. – К. – 2001.
43. *Берг А.И., Черняк Ю.И.* Информация и управление. – М.: Наука, 1966. – 310 с.
44. *Бергер П., Лукман Т.* Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: Моск. филос. фонд и др., 1995. – 322 с.
45. *Бирюков Б.В.* Кибернетика и методология науки. – М.: Наука, 1974. – 260 с.
46. *Бранский В.П.* Социальная синергетика как постмодернистская философия истории / Общественные науки и современность. – 1999. – №6. – С. 117-127.
47. *Брижско В.М., Цимбалюк В.С.* та ін. Інформаційне суспільство. Дефініції... – К., 2002. – 220 с.
48. *Бурдые П.* Социология политики. – М., 1993.
49. *Бурдые П.* Начала. Choses dites. – М., 1994.
50. *Бюро независимых экспертиз.* Информация и информациология (Составлено по книге И. Юзвизиной "Информациология", редактор-составитель О. Краюшкин). – http://www.buro-dv.ru/public/drugie/uzvi_1.htm

51. *Введение* в теорию государственно-правовой организации социальных систем / Под общ. ред. Е.Б. Кубко. – К.: Юринком, 1997. – 192 с.
52. *Венгеров А.Б.* Категория "информация" в понятийном аппарате юридической науки // Советское государство и право, 1977. – №10.
53. *Венгеров А.Б.* Право и информация в условиях автоматизации управления. – М., 1978.
54. *Винер Н.* Кибернетика и общество, – М.: Наука, 1983. – 343 с.
55. *Винер Н.* Кибернетика или управление и связь в животном и машине. – М.: Сов. радио, 1948. – 231 с.
56. *Волькенштейн М.В.* Энтропия и информация. – М.: Наука, 1986. – 190 с.
57. *Виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються з використанням комп'ютерних технологій* / Камлик М.І., Романюк Б.В., Гавловський В.Д. та ін., За заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва. – К.: НАВСУ, 2000. – 64 с.
58. *Гаврилов О.А.* Основы правовой информатики: Учеб. пособие. – М.: Институт государства и права РАН, 1998. – 42 с.
59. *Геращенко Т.Г.* Філософсько-методологічний аналіз сучасної парадигми інформації: Дис. ... канд. філос. наук: 09.00.09 / Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка. – Суми, 2003. – 163 с.
60. *Глушков В.М.* Мышление и кибернетика // Вопросы философии. 1963. – №1. – С. 36–46.
61. *Глушков В.М.* Кибернетика, вычислительная техника, информатика. – К.: Наукова думка, 1990. – 268 с.
62. *Гора Е.П.* Космические истоки новой медико–биологической парадигмы // Философские науки. – 2001. – № 1. – С. 106-113.
63. *Гришанов І.В.* Інформаційні аспекти знання і діяльності: Дис. ... канд. філос. наук: 09.00.08 / АН України: Інститут філософії. – К., 1994. – 133 с.
64. *Грубінко В., Степанюк А.* Від антропоцентризму – до біоцентризму // Вісник АН України. – 2002. – С. 39–43.
65. *Гус М.* Информация в газете. – М.: Сов. радио, 1930. – 120 с.
66. *Демин В.Н.* Тайны Вселенной. – М.: Вече, 1998. – 480 с.
67. *Демин В.Н., Селезнев В.П.* Мироздание постигая ... – М.: Молодая гвардия, 1989. – 267 с.
68. *Демкова М., Фігель М.* Інформація, як основа інформаційного суспільства: поняття та правове регулювання // Інформаційне суспільство. Шлях України. – К.: Фонд "Інформаційне Суспільство України", 2004.
69. *Есипчук Н.М.* Историческая реальность как предмет познания. – К., 1978.
70. *Жданов Г.Б.* Информация и сознание // Вопросы философии. – М.: "Наука". 2000. – №11. – С. 97–104.
71. *Законодательство* зарубежных стран: Обзор. информ. – М., 1982. Вып. 193.
72. *Зинченко В.П., Моргунов Е.Б.* Человек развивающийся: очерки российской психологии. – М., 1994.
73. *Иванов В.П., Быстрицкий Е.К.* Культура и развитие человека. – К., 1989.
74. *Иноземцев В.Л.* Расколотая цивилизация: системные кризисы индустриальной эпохи // Вопросы философии. – 1999. – №5. – С. 3-18.
75. *Информатизация и Россия-2001.* Белая Книга информационных технологий (проект): Союз операторов Интернет. – http://www.soi.ru/soi/white_book. – 2000. – 29 дек.
76. *Информациология* и системный анализ. – http://agynch.narod.ru/_opus-agynch.htm
77. *Информациология.* – М.: Информациология, 1999. – 30 с.

78. *Інформатизація, право, управління: організаційно-правові питання* / Калюжний Р.А., Крупчан О.Д., Гавловський В.Д., Гуцалюк М.В., Цимбалюк В.С., Швець М.Я. – К., 2002.
79. *Інформатизація управління соціальними системами: Організаційно-правові питання теорії і практики: Навч. посіб.* / В.Д. Гавловський, Р.А. Калюжний, В.С. Цимбалюк та ін.; За заг. ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного. – К.: МАУП, 2003. – 336 с.
80. *Камшилов М.М.* Человек и живая природа // Природа. – 1969. – №3. – С.17-23.
81. *Канделаки Т.Л.* Семантика и мотивированность термина. – М.: Наука, 1977.
82. *Каныгин Ю.М.* Основы когнитивного обществознания. – К.: Украинская Академия информатики, 1993. – 236 с.
83. *Карпенков С.Ч.* Концепции современного естествознания. – М.: Культура и спорт, ЮНИТИ, 1997. – 520 с.
84. *Кашанина Т.В.* Правовые понятия как средство выражения содержания права // Сов. государство и право. – 1981. – №1. – С. 38–42.
85. *Квитко И.С.* Термин в научном документе. – Львов, 1976.
86. *Кезин А.* Эволюционная эпистемология: современная междисциплинарная парадигма // Вестник МГУ. 1995. – №5. – С. 24–36.
87. *Кисельов М.М.* Екологія – "маркер" епохи // Вісник НАН України. – 1999. – №12. – С. 24-33.
88. *Кожин Л.И., Крылова О.Л., Одинцов В.В.* Функциональные типы русской речи. – М.: Высш. шк., 1982.
89. *Козловский В.П.* Бытие человека в культуре. Опыт онтологического подхода. – К., 1992.
90. *Колмогоров А.Н.* К логическим основам теории информации и теории вероятности // Проблемы передачи информации. – М.: Наука, 1969. – 264 с.
91. *Компьютерные преступления в уголовном законодательстве стран СНГ (Выписка из Уголовного кодекса Грузии): Центр исследования компьютерной преступности (crime-research.ru).* – http://www.crime-research.ru/articles/Criminal_Code. – 2004. – 27 июня.
92. *Кондаков Н.И.* Логический словарь-справочник. – М., 1975.
93. *Коренной А.А.* Информация и коммуникация. – К.: Наукова думка, 1986. – 142 с.
94. *Корогодина В.И.* Информация и феномен жизни. – Пушино, 1996.
95. *Корогодина В.И., Корогодина В.Л.* Информация как основа жизни. – Дубна: Издательский центр "Феникс", 2000. – 208 с.
96. *Кочергин А.Н., Коган В.З.* Проблемы информационного взаимодействия в обществе. – М.: Наука, 1980. – С. 9-21.
97. *Крижанівський А.М.* Правопорядок як феномен правової реальності / Юрид. вестник. – Одеса, 2004, – №1. – С. 69-74.
98. *Кримський С.Б.* Ціннісно-смісловий універсам як предметне поле філософії // Філософська і соціологічна думка, – 1996. – №3-4. – С. 102-117.
99. *Крисаченко В.С.* Философский анализ эволюционизма. – К.: Наукова думка, 1990. – 215 с.
100. *Кричевец А.Н.* Об априорности, открытых программах и эволюции // Вопросы философии. 1997. – №6. – С. 79-91.
101. *Кривцова В.М.* Юридичний конфлікт як феномен правової дійсності: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2003.
102. *Кудрявцев В.Н.* Общая теория квалификации преступлений. – М., 1972.

103. *Кудрявцев Ю.В.* Ценность правовой информации / Правоведение. – М., 1977. – №1. – С. 45-51.
104. *Кудрявцев Ю.В.* Нормы права как социальная информация. – М., 1981.
105. *Кузин А.М.* Духовное начало во Вселенной // Вопросы философии. 1998. – №8. – С. 167-170.
106. *Кузнецов В.И., Бургин М.С.* Мир теорий и могущество разума. – К.: Украина, – 1992. – 231 с.
107. *Кузьмичев В.А.* Печатная агитация и пропаганда. – М.: Мысль, 1930. – 120 с.
108. *Лапин Н.И.* Проблема социокультурной трансформации // Вопросы философии. 2000. – №6. – С. 3–17.
109. *Левидов М.И.* Информация в советской прессе. – М.: Мир. 1923. – 145 с.
110. *Лейчик В. М.* Люди и слова. – М.: Наука, 1982.
111. *Лотте Д.С.* Основы построения научно-технической терминологии. – М.: Наука, 1961.
112. *Лук'янець В.С.* Філософія деконструкції: походження, стратегія, загальнокультурне значення // Філософська думка. – 1998. – №1. – С. 81–97.
113. *Лук'янець В.С., Кравченко О.М., Озадовська Л.В.* Сучасний науковий дискурс: оновлення методологічної культури. – К., 2000. – 304 с.
114. *Лук'янчиков Є.Д.* Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К.: Нац. акад. внутр. Справ України, 2005. – 360 с.
115. *Мазепа В.И.* Искусство: художественная реальность и утопия. – К., 1992.
116. *Максимов С.И.* Правовая реальность: опыт философского осмысления: Монография. – Х.: Право, 2002.
117. *Малахов В.А.* Нравственный аспект культурного бытия личности // Бытие человека в культуре. – К., 1992.
118. *Маркс К., Энгельс Ф.* Соч., т. 23. – 343 с.
119. *Международное информационное право: Методические материалы к междисциплинарному спецкурсу / Сост. Т.М. Смыслова.* – М.: СТЭНСИ, 2002. – 192 с.
120. *Меркулов И.П.* Когнитивная эволюция. – М.: ИФРАН, 1999. – 310 с.
121. *Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф.* Основы менеджмента: Пер. з англ. – М.: Дело, 1992.
122. *Можяева Г.В.* Информация в истории: исторические аспекты информатологии // Информационный бюллетень Ассоциации "История и компьютер. – 2002. – №29. – С. 158-168.
123. *Мороз О.Н.* Епістемологічний аналіз когнітивного підходу до проблеми штучного інтелекту // Сучасне природознавство: когнітивний, світоглядний, культурно-історичний виміри. – К.: Наукова думка, 1995. – С. 205-252.
124. *Москвин С.С.* Теоретические проблемы системы правовой информации в СССР. Автореферат докт. дисс. – М., 1977.
125. *Мунтіян В.І.* Основи теорії інформаціогенної моделі економіки. – К.: "КВІЦ". – 368 с.
126. *Новик И.Б.* Философские идеи Ленина и информатика. – М., 1969.
127. *Новик И.Б., Абдуллаев А.В.* Введение в информационный мир. – М.: Наука, 1991. – 226 с.
128. *Нугаев Р.М.* Смена базисных парадигм: концепция коммуникативной рациональности // Вопросы философии. – 2001. – №1. – С. 114-122.
129. *Основи інформаційного права України: Навч. посіб. / В.С. Цимбалюк, В.Д. Гавловський, В.В. Гриценко та ін.; За ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного та П.В. Мельника.* – К.: Знання, 2004. – 274 с.
130. *Панфилов В.З.* Взаимоотношение языка и мышления. – М.: Наука, 1971.
131. *Панченко А.Я.* Философия, физика, микромир. – М., 1988.
132. *Парин В.В. и др.* Проблемы кибернетики. – М., 1969.

133. *Петрунин Ю.Ю.* Искусственный интеллект как феномен современной культуры // Вестник МГУ. 1994. – №2. – С. 28-34.
134. *Петрушенко Л.А.* Самодвижение материи в свете информатики. – М., 1971.
135. *Плыкин В.Д.* "В начале было слово ..." или След на воде. – Ижевск: УГУ, 1995. – 43 с.
136. *Полевой Н.С.* Криминалистическая кибернетика. – М., 1982.
137. *Полевой Н.С.* Криминалистическая кибернетика. – 2-е изд. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 328 с.
138. *Попов Г.Х.* Эффективность управления. – М.: Экономика, 1985. – 250 с.
139. *Попович М.В.* Нарис історії культури України. – К.: АртЕк, – 1999. – 728 с.
140. *Право и социология.* – М., 1973.
141. *Правовая информация.* – М., 1974.
142. *Про типову форму повідомлення про комп'ютерні злочини: Додаток 2 вказівки першого заступника міністра внутрішніх справ генерал-лейтенанта міліції Л.В. Бородича від 16 грудня 1996 р.*
143. *Пушкин В.Г., Урсул А.Д.* Информатика, кибернетика, интеллект. – Кишинёв: Штиинца, 1989. – 295 с.
144. *Ракитов А.И.* Философия компьютерной революции. – М.: Политиздат, 1991. – 286 с.
145. *Расолов М.М.* Управление, информация и право. – М., 1983.
146. *Ригер П.* Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике. – М., 1995.
147. *Ровенский В., Уемов А., Уемова Е.* Машина и мысль (Философский очерк об информатике). – М., 1960. – 126 с.
148. *Ровинский Р.Е.* Самоорганизация как фактор направленного развития // Вопросы философии. 2002. – №5. – С. 67-77.
149. *Росоковатський І.* Душа і Всесвіт // Науковий світ. 2001. – С. 26-27.
150. *Рузавин Г.И.* Методология научного исследования. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 317 с.
151. *Савицкий В.М.* Язык процессуального закона. Вопросы терминологии. – М.: Наука. 1987. – 288 с.
152. *Саніцкій В.А., Карацюба А.М., Святобог В.В., та ін.* Система інформаційного забезпечення ОВС України: Навчально-практичний посібник / За ред. Л.Б. Бородича. – К., Редакційно-видавничий відділ МВС України, ТОВ АНТЕКС, 2000. – 144 с.
153. *Семенюк Э.П.* Информационный подход к познанию действительности. – К.: Наукова думка, 1988. – 239 с.
154. *Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве.* – М.: Прогресс-Традиция, – 2002. – 496 с.
155. *Сифоров В.И.* Наука об информации // Вестник АН СССР. – 1974. – №3. – С. 34-42.
156. *Словник іншомовних слів / За ред. акад. АН УРСР О.С. Мельничука.* – К., 1985. – 968 с.
157. *Смирнова Р.А.* Природа социальной реальности: бытие и познание. – Минск, 1991.
158. *Советский энциклопедический словарь.* – М., 1983.
159. *Современная философия: словарь и хрестоматия.* – Ростов-на-Дону: Феникс, – 1997. – 511 с.
160. *Современные проблемы теории познания диалектического материализма.* – М.: Мысль, 1970. – 327 с.
161. *Современный русский язык / Под ред. Д.Э. Розенталя,* – М.: Высш. шк., 1984.

162. *Соснін О.* Неодмінна складова суверенітету: інформаційна культура суспільства в контексті інформаційної безпеки України // Політика і час. – 2002. – №7. – С. 33-40.
163. *Социологический справочник* / Под общей ред. В.И. Воловича. – К.: Политиздат Украины, 1990. – 382 с.
164. *Стариш А.Г.* Теория открытых систем как парадигма процессов глобального развития. – Симферополь: Универсум, 2003. – <http://www.niss.gov.ua/crimea/files/noosfera.htm>.
165. *Степин В.С.* Культура // Вопросы философии. 1999. – №8. – С. 61–71.
166. *Стовпа О.В.* Правова ситуація як елемент правової реальності: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.12 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2002.
167. *Сырых В.М.* Метод правовой науки (Основные элементы, структура). – М., 1980.
168. *Тюхтин В.С.* Отражение, системы, кибернетика. – М.: Наука, – 1972. – 180 с.
169. *Украинцев Б.С.* Отображение в неживой природе. – М.: Наука, 1969. – 272 с.
170. *Урсул А.Д.* Информация. Методологические аспекты. – М.: Наука, 1971. – 178 с.
171. *Урсул А.Д.* Проблема информации в современной науке. – М.: Мысль, – 1975. – 186 с.
172. *Ушаков А.А.* Очерки советской законодательной стилистики. – Пермь, 1967.
173. *Фатхутдинов Р.А.* Система менеджменту. Навчально-практичний посібник. – М.: 1996.
174. *Федотов А.П.* Глобалистика: Начала науки о современном мире. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 224 с.
175. *Фейгенберг И.М., Ровинский Р.Е.* Информационная модель будущего как программа развития // Вопросы философии. 2000. – №5. – С. 76-87.
176. *Филиппев Ю.А.* Сигналы эстетической информации. – М.: Наука, 1971. – 110 с.
177. *Философский энциклопедический словарь.* – М.: ИНФРА, 1997. – 576 с.
178. *Цехмистро И.З.* Холистическая философия науки. – Сумы: ИТД "Университетская книга", 2002. – 364 с.
179. *Цимбалюк В.С.* Правовая, нормативно-методическая и научная база функционирования систем информационной безопасности // Безопасность информационных технологий. Правовая база информационной безопасности. – <http://www.security.ukrnet.net/modules/sections/index.php?op=viewarticle&artid=102>.
180. *Черныш В.И.* Введение в экологическую кибернетику. – М.: Центр, ахрологическая обсерватория, 1990. – 567 с.
181. *Чудинов Э.М.* Природа научной истины. – М.: Издательство политической литературы, 1977. – 312 с.
182. *Чуйко В.Л.* Рефлексія основоположень методологій філософської науки. – К.: Центр практичної філософії науки, 2000.
183. *Чумаченко Н.Г., Заботина Р.И.* Теория управленческих решений: Учеб. пособие. – К.: Выща шк., 1981. – 248 с.
184. *Чурсин Н.Н.* Популярная информатика. – К.: "Техника", 1982.
185. *Шалютин С.М.* Искусственный интеллект. – М.: Мир, 1985. – 199 с.
186. *Шебанов А.Ф.* Форма советского права. – М.: Юрид. лит., 1968.
187. *Шебанов А.Ф.* Содержание и цели правовой информации // Правовая информация. – М., 1974.
188. *Шеннон К.* Работы по теории информации и кибернетике. – М.: Мир, 1968. – 260 с.

189. *Шмальгаузен И.И.* Кибернетические вопросы биологии. – Новороссийск: Наука СО, 1968. – 223 с.
190. *Штанько В.И.* Информационная парадигма исследований мышления: черты кризиса // Вестник ХГУ. – 1993. – №379. – С. 28-34.
191. *Штанько В.И.* Информация. Мышление. Целостность. – Х.: ХВВКИУРВ, 1992. – 144 с.
192. *Штофф В.А.* Моделирование и философия. – Л., 1966.
193. *Шевчук С.В.* Українське ділове мовлення: Навч. посібник. – К.: Літера, 2000. – 480 с.
194. *Щербаков А.С.* Самоорганизация материи в неживой природе. – М.: МГУ, 1990. – 110 с.
195. *Эндрю А.* Искусственный интеллект. – М.: Мир, 1985. – 264 с.
196. *Энергоинформационные* процессы в природе и обществе // Материалы научно-практической конференции. – Краснодар, 1990. – 180 с.
197. *Юридична* енциклопедія. – К., 1998. – Т. 2. – 744 с.
198. *Юридична* енциклопедія. – К., 2001. – Т. 3. – 792 с.
199. *Юридична* енциклопедія. – К., 2002. – Т. 4. – 736 с.
200. *Kuhn T.* The Structure of Scientific Revolutions. – Chicago University of Chicago press, 1962.
201. *Richtlinien* fur Gestal-tung von Pechtsvorschriften // Forschungen aus Staat und Recht. Wien; N. Y.: Springer Verlag, 1981. – №50. – S. 226.
202. *UNDP* "National Information Society Policies. ESE Europe Common Guidelines" "Stability Pact for South Eastern Europe".

Наукове видання

Беляков Костянтин Іванович

***Інформація в праві:
Теорія і практика***

Монографія

Директор видавництва *В. В. Вороббей*
Керівник проекту *Є. В. Письмак*
Коректор *Л. В. Манченко*
Комп'ютерна верстка *В. Є. Сломонов*

Оригінал-макет та друк
Видавництво "КВІЦ"

Передано в набір 10.10.06. Підписано до друку 10.11.06.
Формат 60x80 ¹/₁₆. Папір офсетний. Друк офсетний.
У.-друк. Арк. 6,85. Гарнітура літературна
Наклад 500 прим. Зам. № 1541.

Видавництво "КВІЦ"
04080, м. Київ, вул. Фрунзе, 19–21, тел. 417-21-72, 417-53-70
Свідоцтво про внесення до
Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 461 від 23.05.2001 р.

БЕЛЯКОВ Костянтин Іванович народився 31 травня 1957 року у місті Києві. У 1984 році закінчив Київський політехнічний інститут, у 1990 році – Київську вищу школу МВС СРСР, ад'юнктуру (1993 рік) та докторантуру (2001 рік) Національної академії внутрішніх справ України (нині – Київський національний університет внутрішніх справ). З 1983 року на службі в органах внутрішніх справ. Працював на викладацьких, наукових та керівних посадах. Наразі – начальник відділу Державного науково-дослідного інституту МВС України, полковник міліції.

Кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник. Стаж науково-педагогічної діяльності більш ніж 17 років. Автор понад 50 наукових праць у галузі організації та правового регулювання інформаційних відносин, інформатизації правничої діяльності, захисту інформації та протидії правопорушенням у цій сфері.